

АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНИХ НАУК

*Матеріали
ІХ Всеукраїнської наукової конференції
(м. Умань, 23 березня 2023 р.)*

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Національний університет «Острозька академія»

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Київський університет імені Бориса Грінченка

АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНИХ НАУК

Матеріали

ІХ Всеукраїнської наукової конференції

(м. Умань, 23 березня 2023 р.)

Умань

Візаві

2023

УДК 3:303.4(06)

A46

Головний редактор:

Бержанір А. Л., кандидат соціологічних наук, доцент, виконувач обов'язків завідувача кафедри соціальних і правових дисциплін Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Редакційна колегія:

Балановський Я. М., кандидат політичних наук, доцент кафедри соціальних і правових дисциплін Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Запорожець М. О., кандидат філософських наук, доцент кафедри соціальних і правових дисциплін Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

*Рекомендовано до друку вченою радою історичного факультету
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 14 від 30 березня 2023 р.)*

Актуальні дослідження суспільних наук : матеріали ІХ Всеукр. наук. А46 конф. (м. Умань, 23 берез. 2023 р.) / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Черкаський нац. ун-т імені Богдана Хмельницького [та ін.] ; [голов. ред. А. Л. Бержанір ; редкол.: Я. М. Балановський, М. О. Запорожець]. – Умань : Візаві, 2023. – 276 с.

Збірник містить тези доповідей учасників ІХ Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні дослідження суспільних наук», яка відбулася 23 березня 2023 р. на базі історичного факультету Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Матеріали відображають результати досліджень учених, науково-педагогічних працівників, працівників органів державного управління, аспірантів та здобувачів вищої освіти з актуальних проблем суспільних наук та аналізу соціально-політичної і духовно-ідеологічної сфер життєдіяльності держави.

© Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 2023

З М І С Т

1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІОЛОГІЇ

Балановський Я. М. СОЦІАЛЬНА МАТЕРІЯ У КОНТЕКСТІ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ... 8	8
Бержанір А. Л. КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ 13	13
Гольд О. Ф. ГЛОБАЛІЗМ – АНТИГЛОБАЛІЗМ: VS ГІБРИДНІСТЬ ТА КРЕОЛІЗАЦІЯ 16	16
Корольова І. А. УКРАЇНКА 2-Ї ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.: ЮРИДИЧНИЙ ТА СУСПІЛЬНИЙ ТИСК 20	20
Тітова Л. О. СОЦІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОСВІТНЬОЇ ГЕЙМІФІКАЦІЇ 28	28
Троян С. С. ЛЮДИНА (НА ПРИКОРДОННІ) ПРИКОРДОННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД..... 30	30
Хміль В. В., Ващенко О. М. ПРО ДЕЯКІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ..... 34	34

2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТОЛОГІЇ

Базиліук М. М. ДОБРОВОЛЬЦІ КРАЇН БАЛТІЇ У СКЛАДІ ЗСУ..... 38	38
Бержанір І. А. ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ 42	42
Вонсович С. Г. У ПОШУКАХ ТРАНЗИТОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ..... 44	44
Дяченко І. А. АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ЦІННІСНИЙ ВИМІР..... 48	48
Кулик С. М. ПРОВЕДЕННЯ ОЛІМПІЙСЬКИХ РЕФЕРЕНДУМІВ У КРАЇНАХ СВІТУ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА..... 52	52
Максимчук О. В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ..... 57	57
Малиновський В. Я. ПРО РАШИЗМ..... 62	62
Метелєв І. Т. ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ЗАХИСТ ВСЕСВІТНЬОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ..... 66	66

Миц І. І.	
ПОЛІТИЧНИЙ МЕМ ЯК МАНІПУЛЯТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНУ СВІДОМІСТЬ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ....	70
Ніколенко Ю. О.	
ЦІЛІ ТА МОТИВИ СУБ'ЄКТІВ ВИБОРЧОЇ ІНЖЕНЕРІЇ.....	73
Патійчук В. О.	
СУЧАСНІ ЗОВНІШНІ БЕЗПЕКОВІ ЗАГРОЗИ ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	77
Романюк Н. І.	
СУТНІСТЬ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ЯК НОВОГО ТИПУ КОНФЛІКТУ ХХІ СТ.	81
Щепановський Д. О.	
МОДЕРНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ПОЛІТИКО-ВЛАДНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	86
3. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ	
Астапова-Вязьміна О. І.	
ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ АРГУМЕНТ «FAKE NEWS».....	91
Гарбар С. В.	
ФІЛОСОФІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У СВІТОВОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ.....	94
Глушенко І. М.	
ВИКОРИСТАННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ПІДХОДІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ БАКАЛАВРІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ.....	98
Горкуша О. В.	
АКТУАЛЬНІСТЬ ТА АКТУАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО АКАДЕМІЧНОГО РЕЛІГІЄЗНАВСТВА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПОДІЙ.....	101
Декарчук С. О.	
ФІЛОСОФСЬКИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	106
Зайцев М. О., Запорожець М. О.	
ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИБІР УКРАЇНИ ЯК ДІАЛЕКТИЧНИЙ ПРОЦЕС.....	108
Запорожець М. О.	
ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ДИСЦИПЛІН.....	116
Кожушко Т. В.	
СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОСТСУЧАСНОГО БУТТЯ.....	120
Корой І. М.	
«ФІЛОСОФІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ» М. ЛІПМАНА ЯК ПЕДАГОГІЧНА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНОГО МИСЛЕННЯ.....	124
Кошляба А. П.	
ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.....	127

Петришина С. В. ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ ТА ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ.....	131
Семко Я. С. ПРАКТИКИ СПОЖИВАННЯ МАСОВОГО МИСТЕЦТВА У КОНТЕКСТІ НОВИХ МЕДІА.....	135
Труфанова А. О. ЕСТЕТИЧНА ТЕОРІЯ В ПРАЦЯХ РОМАНА ІНГАРДЕНА.....	137
Фицик І. Д., Фицик Л. А. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРАДИГМИ ПОЛЬСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ПІД ВПЛИВОМ ТРЬОХ ПОДІЛІВ РЕЧІ РОСПОЛИТОЇ.....	142
Целковський Г. А. НАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ МІЖПРАВОСЛАВНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ.....	146
Шакун Н. В. ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДґРУНТЯ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ ЧАСУ.....	150
Шарган Ю. В. ПИТАННЯ ВИХОВАННЯ ТА НАВЧАННЯ У ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДАХ Ф. НІЦШЕ.....	154
Шевченко С. Л., Шевченко О. В. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СВОБОДИ, ПРАВА ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ В ПОГЛЯДАХ ЕДГАРА БОДЕНХАЙМЕРА.....	157
Ямчук П. М. ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ОПІР УКРАЇНЦІВ НИЩЕННЮ ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ І БУТТЄВИХ ЗАСАД НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ІСТОРИЧНОМУ ТА СУЧАСНОМУ КОНТЕКСТАХ.....	161

4. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ

Василенко В. О. ЯЗИЧНИЦЬКА ЛИТВА ТА ЇЇ ДОСЛІДНИКИ: ВИПАДОК РЕЛІГІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЧИ ІНДИФЕРЕНТНОСТІ?.....	163
Гаврилишина Н. А. АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ МІСЦЕ В КОНТЕКСТІ ГАСЕЛ «ВЕЛИКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ».....	168
Гноєва К. М. КОНТРОВЕРСІЙНІСТЬ ПОСТАТІ ІВАНА ВАГИЛЕВИЧА ЯК НАУКОВОГО ТА ПОЛІТИЧНОГО ДІЯЧА.....	171
Джагунова О. І. ТУРКМЕНСЬКА «ДІАСПОРА» В УМАНСЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ.....	176

Друганов В. А. ПРОТИДІЯ МОСКОВСЬКОМУ ІМПЕРІАЛІЗМУ НА ДОСВІДІ АНТИБІЛЬШОВИЦЬКОГО БЛОКУ НАРОДІВ.....	182
Киридон А. М. СМИСЛОВІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ ЯК СКЛАДНИКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	186
Комарніцький О. Б., Комарніцька Л. М. ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВО-ОБОРОННИХ ТОВАРИСТВ У СЕРЕДОВИЩІ СТУДЕНТІВ У 1920-ТІ – НА ПОЧАТКУ 1930-Х РР.: НА МАТЕРІАЛАХ ЖУРНАЛУ «СТУДЕНТ РЕВОЛЮЦІЇ».....	195
Косяк С. М. ІСТОРИЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЕТНОРЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УКРАЇНИ.....	198
Мироненко А. П. ВИХОВАННЯ ПОБОЖНОСТІ І ГРОМАДЯНСЬКИХ ЧЕСНОТ ЧЕРЕЗ ОСВІТУ: ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ЄЗУЇТСЬКИХ КОЛЕГІЙ ЄВРОПИ.....	203
Присяжнюк Ю. А. «ВОЛИНСЬКІ АФІНИ»: ОСТРОЗЬКИЙ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ ОСЕРЕДОК НА ЗЛАМІ ХVІ – ХVІІ СТОЛІТЬ.....	206
Скрипник О. М. ПРОБЛЕМА РЕФОРМУВАННЯ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН.....	211
Терпан І. М. ПРИДБАННЯ НЕПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ У ВИТРАТНІЙ ЧАСТИНІ СЕЛЯНСЬКИХ БЮДЖЕТІВ ДОБИ НЕПУ (1921–1929 РР.).....	215
Чорний Б. О. МІСТА КРИМУ У ТРЕВЕЛОГАХ ІНОЗЕМНИХ МАНДРІВНИКІВ КІНЦЯ ХVІІІ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.	221

5. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗНАВСТВА

Болотіна М. М. МИРОВА УГОДА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ТА ЗАТВЕРДЖЕННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	225
Іващенко В. А. СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СОРТІВ РОСЛИН В УКРАЇНІ У 2000-Х РР.	228
Коваль Д. С. ФІНАНСОВО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	232
Коноваленко О. В. МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН.....	239
Марич Н. І. РЕАЛІЗАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ У ЗВ'ЯЗКУ З РЕЛІГІЙНИМИ ПЕРЕКОНАННЯМИ.....	243

Микитюк С. О. ВИКЛАДАННЯ ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	247
Олійник О. М., Солошенко О. М. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ У РОЗВИВАЮЧИХ КРАЇНАХ У ХХ СТ.	252
Пархета В. І. ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЗА ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	256
Подобедова О. В. ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ У ЗДОБУВАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	260
Рись В. Г. ЮРИДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА.....	264
Родік Т. П. ПАРТИСИПАЦІЯ ЯК ОЗНАКА РОЗВИТКУ ГРОМАДИ.....	267
Штефан О. О. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ – НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА.....	271

1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІОЛОГІЇ

Балановський Я. М.,
к. політ. н., доцент кафедри
соціальних і правових дисциплін,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

СОЦІАЛЬНА МАТЕРІЯ У КОНТЕКСТІ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Дуальність природи людини – загально визнане положення у соціології. Кожен із нас, безвідносно до того наскільки добре він це розуміє живе у двох світах, двох середовищах. Першим із них є природне середовище, органічний світ. Другим – світ що твориться людиною її взаємодіями, взаємозв'язками з іншими людьми. Якщо не усі, то принаймні значна частина науковців вважають його складнішим за світ органічний. У середовищі дослідників даного об'єкта він дістав назву світу соціального.

Надзвичайна складність, багатогранність передбачає таку ж множину ракурсів його дослідження, нескінченність методологічних стратегій пізнання соціального. Одним із напрямків дослідження є його інтерпретація як особливого виду матерії. *Методологічна цінність такого підходу визначається тим, що у його межах відкривається певна сукупність характеристик які за інших візій стають недосяжними для їх соціологічного осмислення.*

Тлумачення соціального особливим видом матерії, з позицій наукової методології означає віднесення цієї матерії, як особливого випадку, до загального класу явищ – матерія. Наукові довідники пропонують такі пояснення терміну «матерія». Матерія (лат. materia – речовина) – категорія для позначення об'єктивної реальності, незалежного від свідомості буття [1]. Іншими словами, матерія – це філософська категорія що застосовується для позначення об'єктивної реальності, яка існує за межами свідомості людини і незалежно від неї, властивості матерії відображаються свідомістю людини через її відчуття. Філософське осмислення матерії вирізняє три її основні види: неживу, живу та соціальну матерію.

Соціологічною думкою можливість інтерпретації соціального у значенні специфічного виду матерії, тобто матерії соціальної формувалася у межах процесу розвитку соціологічного знання, певному часі. Першим із етапів цього процесу став доробок Е. Дюркгейма. Французький соціолог обґрунтовує засадниче для системного аналізу методологічне положення: «Кожного разу, коли будь-які елементи, через комбінування, утворюють фактом свого комбінування нові явища, потрібно уявляти собі, що ці явища знаходяться уже не в елементах, а у цілому, утвореному їх з'єднанням» [2, с. 12]. Іншими словами взаємодія певної множини предметів інтегрує їх у специфічну якісну визначеність яка не є їх арифметичною сумою, механічною єдністю. Сформульовану ним універсальну методологічну засаду він застосовує для пояснення суспільного життя людей. «Застосуємо цей принцип до соціології. Якщо вказаний синтез *sui generis*, який утворює всяке суспільство, породжує нові явища, відмінні від тих, що мають місце в окремих свідомостях, то потрібно також припустити, що ці специфічні факти містяться у тому самому суспільстві, яке їх створює, а не у його частинах, тобто у його членах» [2, с. 13].

Цитована вище теза французького соціолога важлива для пояснення сутності соціальної матерії тим, що нею стверджується наявність специфічної якісної визначеності породженої особливою взаємодією. «Однак щоб існував соціальний факт, потрібно, щоб, принаймні, кілька індивідів поєднали свої дії і щоб ця комбінація породила якийсь новий результат» [2, с. 20].

Класик світової соціології не розкриває ні особливостей механізму взаємодії, яку має на увазі, він не пояснює також сутності тієї нової якісної визначеності що твориться цією взаємодією. Важливість його доробку для пояснення соціальної матерії полягає в іншому, Дюркгейм по суті вказує на вектор проведення подальшого наукового пошуку.

Дослідження спрямовані на пізнання сутнісних властивостей соціальних явищ, або, по іншому, явищ соціального продовжив П. Сорокін. На переконання автора цих рядків якнайдетальніший аналіз цього кола питань він здійснив у двох монографічних дослідженнях. Першим із них є «Соціологічний

етюд про основні форми суспільної поведінки та моралі», другим – «Структурна соціологія». Хоча декан соціологічного факультету Гарвардського університету метою свого пошуку має пояснення об'єкта і предмета дослідження соціології, він разом із цим досліджує механізм особливого виду взаємодії.

Наріжним каменем осмислення природи соціального явища для нього стає позиція згідно із якою «Якими б різноманітними не були ті визначення, якими соціологи характеризують сутність соціального..., – усі вони мають дещо спільне, а саме, те що соціальне явище ... – є найперше взаємодією тих або інших центрів, або взаємодією, яка має специфічні ознаки.» [3, с. 32] В іншому місці він ще раз наголошує цю тезу «... само собою зрозуміло, що за межами взаємодії немає і не може бути ніякого агрегату, асоціації або суспільства і взагалі соціального явища» [3, с. 33].¹

Констатація того що явище соціального можливе тільки у межах взаємодії специфіка якої позначається терміном «соціальна взаємодія» ставить американського соціолога перед необхідністю пояснення особливостей цієї взаємодії. «Для того щоб процес взаємодії можна було вважати соціальним явищем, між ким і чим має відбуватися ця взаємодія? Якими є одиниці або центри цієї взаємодії? Іншими словами, яким є специфічні властивості соціальної взаємодії, що дозволяють відносити її до особливого розряду явищ» [3, с. 33] відповідь на ці питання, тобто пояснення соціальної взаємодії як особливого виду із класу явищ «взаємодія» він здійснює таким чином. «Як відомо, процес взаємодії не є процесом, специфічно властивим якомусь певному розряду явищ, а процес загальносвітовий; властивий усім видам енергії який виявляється хоча б у формі «закону тяжіння» або закону «рівності дії протидії». Тому зрозуміло, якщо взаємодію хочуть зробити спеціальним об'єктом соціальної науки, то необхідно вказати такі специфічні ознаки цього загальносвітового і, у цьому значенні, родового процесу які відділяли б цей вид

¹ Під агрегатом американський соціолог має на увазі об'єднання, гур, асоціацію тощо людей.

взаємодії від решти її видів і тим самим конституювали б соціальне явище як особливий вид світового буття...» [3, с. 33].

Осмислення особливостей процесу соціальної взаємодії утверджують його на думці: «... характер центрів взаємодії і характер самого процесу взаємодії не є чимось відокремленим одне від одного, а нерозривно пов'язані одне із одним. Можна сказати, що характер процесу взаємодії пояснюється характером і властивостями його центрів... » [3, с. 35].

Таким чином П. Сорокін подальший пошук універсальних властивостей соціального, спрямовує на аналіз «центрів взаємодії», отже на осмислення особливих властивостей людей. Першою із них він називає: «...суб'єктивну психіку: певні почуття, думки, переживання, настрої тощо» [3, с. 42]. Беззаперечно, під суб'єктивною психікою тут мається на увазі наша здатність творити суб'єктивні ідеальні образи, – «думки, переживання, настрої».

Однак суб'єктивна психіка, у вказаному значенні латентна для інших індивідів. Суб'єктивні ідеальні образи існують, мають буття тільки у свідомості кожної окремої людини. У зв'язку із тією обставиною що ніхто із нас не може читати думки, отже знати зміст ідеальних образів які знаходяться у свідомості іншої людини то й ці «думки, переживання, настрої» тобто значення, певна інформація не справляють жодного впливу на іншу людину. Якщо безпосередня дія ідеальних образів, які є у свідомості одного індивіда на іншого індивіда неможлива то неможливою стає їх взаємодія. Адже загальна природа цієї дії залишається незмінною.

На вказану властивість, неспроможність індивіда безпосередньо зчитувати ідеальні образи із свідомості іншого акцентує увагу і американський соціолог: «Процес обміну психічними переживаннями, або психічна взаємодія, необхідно набуває експсихічної – «символічної форми». Об'єктивувати будь-яке психічне переживання у його чистому вигляді немає жодної можливості» [3, с. 42]. В іншому місці він розвиває дану тезу: «екстеріоризація психіки вимагає її втілення у «матеріальних речах». Вони виконують функцію символів психіки. Вони немов би сигналізують певний психічний вплив» [3, с. 42]

Завершує аналіз цього аспекту соціальної взаємодії П. Сорокін таким чином: «Наслідком сказаного само собою зрозуміло, – будь-яке соціальне явище може бути розкладене на два елементи, які потрібно відмежовувати один від одного: 1) деякі психічні переживання або чиста психіка, 2) непсихічні знаки, через які ця психіка об'єктивується і символізується» [3, с. 46]. «Отже, буття соціального явища дуальне: чисто суб'єктивне самобуття Духа і об'єктивоване буття того ж Духа, але уже не «безтілесного», а втіленого у ту або іншу «речову» і «чуттєву» форму» [3, с. 46].

Аналіз структури соціального вища здійснений гарвардським професором підтверджує тезу задекларовану автором цього доробку – у межах і через соціальну взаємодію існує унікальна якісна визначеність, сукупність специфічних якісних властивостей. Вона є континуумом суб'єктивного ідеального значення, смислу, інформації отже деякого змісту та об'єктивної матеріальної форми що цей зміст символізує. Неповторна єдність об'єктивного і суб'єктивного, матеріального й ідеального робить суб'єктивний ідеальний зміст доступним для фіксації свідомістю іншого учасника процесу цієї особливої взаємодії. В онтологічному ракурсі континуум ідеального значення та матеріальної форми об'єктивації цього значення є атрибутом процесу соціальної взаємодії, умовою без якої соціальна взаємодія неможлива. Тільки здатність людей до абстрагування дозволяє їм елементи структури цього континуума відокремлювати один від одного та досліджувати у значенні відносно самостійних предметів.

Єдність об'єктивної матеріальної форми і суб'єктивного ідеального значення (смислу, інформації), яке через цю форму стає доступним для його фіксації свідомістю суб'єкта соціальної взаємодії є не їх арифметичною сумою, а системною цілісністю, новою специфічною якісною визначеністю. Вона потребує відповідного термінологічного позначення. На переконання автора цього доробку таким терміном є «соціальна матерія». На підґрунті сказаного вище тепер можна сформулювати поняття зміст якого буде позначеним названим вище терміном. *Соціальна матерія – це специфічна якісна*

визначеність, континуум суб'єктивного ідеального значення та об'єктивної матеріальної форми, яка це значення символізує.

Описане вище теоретичне поняття виконує важливу гносеологічну функцію. По-перше, ним відображаються властивості специфічного виду матерії, а саме, матерії соціальної. По-друге, ним «схоплена» діалектична єдність матеріального та ідеального, об'єктивного та суб'єктивного, кінцевого та безкінечного. По-третє, ним окреслюються нові ракурси дослідження нескінченної багатогранності соціального як особливого виду матерії.

Список використаних джерел:

1. Матерія / Філософський енциклопедичний словник. URL: <https://9.slovaronline.com/2622-%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80> (дата звернення: 18.03.2023).
2. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / пер. с фр., составление, послесловие и примечания А. Б. Гофмана. М.: Канон, 1995. 352 с.
3. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / общ. ред., сост. и предисл. Ю. А. Соколова; пер. с англ. М.: Политиздат, 1992, 543 с.

Бержанір А. Л.,
к. соц. н., доцент кафедри
соціальних і правових дисциплін,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Сучасний етап розвитку підприємництва передбачає не тільки отримання прибутку, але й вирішення соціальних проблем власного персоналу, збільшення кількості робочих місць, підвищення якості товарів та послуг для споживачів,

внесення вкладу у розвиток місцевих громад та охорони навколишнього середовища. Тому багато підприємств, компаній починають здійснювати свою діяльність на засадах і принцип соціальної відповідальності.

Досвід економічно розвинутих держав свідчить, що від ефективності формування системи партнерських відносин приватного підприємництва, влади і громадянського суспільства в соціальній сфері багато в чому залежать якість життя населення і соціальна стабільність у країні. Процес глобалізації, притаманний сучасному бізнесу, визначив формування стандартів корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) та етичних правил підприємництва, започаткованих міжнародними організаціями [1].

Запровадження корпоративної соціальної відповідальності, наголошує О. Осінська [2, с. 127], дає підприємствам наступні вигоди:

- формується висока репутація в очах клієнтів (підвищується ціна бренду та лояльність клієнтів, налагоджуються партнерські зв'язки);
- з'являється можливість підвищити доходи, насамперед, через вирішення проблем з державними органами та органами контролю, налагодження дієвих відносин з ними;
- економія на залученні і утриманні висококваліфікованих спеціалістів;
- стандартизація (відповідно до міжнародних стандартів) дає змогу вийти на нові ринки;
- збільшення обсягу продажу та частки ринку;
- своєчасний доступ до актуальної інформації з компетентних джерел забезпечує швидкість реакції на критичні проблеми в регіоні та більш ефективно управління ризиками.

У науковій літературі поняття корпоративної соціальної відповідальності бізнесу інтерпретується як добровільні дії, безпосередньо пов'язані із діяльністю компанії та виходячи за її межі, роблять свій внесок у розвиток суспільства або окремих регіонів у соціальній, економічній та екологічній сферах. Деякі учені обґрунтовують її як усвідомлення корпораціями свого обов'язку і необхідності здійснювати у межах існуючої економічної системи

заходи, які відповідають потребам та інтересам різноманітних соціальних верств і прошарків.

Аналізуючи процеси впровадження корпоративної соціальної відповідальності в Україні, бачимо, що протягом останнього часу поступово збільшується кількість компаній, які активно цим займаються. Наприклад, результати статистичного дослідження, проведеного командою Pro Bono Club Ukraine свідчать про посилення ефективності співпраці бізнесу з громадським сектором. Ними створено каталог КСВ-ініціатив, у якому проаналізована діяльність у цьому напрямку 53 компаній (з них: 52% – національні компанії і 48% – міжнародні компанії з українським представництвом [3].

Більшість компаній проводять освітні проекти, займаються поліпшенням умов праці та розвитку персоналу, а також організують благодійні збори коштів:

- освітні проекти (37 компаній);
- трудові відносини (поліпшення умов праці та розвитку персоналу) (31 компанія)
- благодійні збори коштів (31 компанія);
- інтелектуальне волонтерство (pro bono) (29 компаній);
- зелений офіс або еко-ініціативи компаній (28);
- антикорупційні практики компаній (13);
- практичне волонтерство (облаштування парків, фарбування приміщень лікарні) компаній (20);
- розвиток регіонів (ініціативи спрямовані на допомогу регіональним ініціативам) (25) [3].

Як бачимо, реалізація принципів корпоративної соціальної відповідальності сучасних компаній відповідає основним потребам і очікуванням суспільства. Усвідомлений підприємцями обов'язок проявляти активність у соціальній сфері знаходиться за межами їх безпосередньої виробничої діяльності. Проте понесені ними невиробничі витрати компенсуються зростанням прибутку, покращенням ставлення до них

споживачів і, відповідно, збільшенням обсягів продажу продукції, лояльністю громад у регіонах їх присутності тощо.

Рівень розвитку національної економіки зобов'язує докладати зусилля щодо забезпечення стабільного фінансового стану підприємств, їх конкурентоспроможності, збереження робочих місць, гідної оплати праці, підвищення якості персоналу. Усе це, у свою чергу, стає важливими чинниками подальшого економічного розвитку країни. За таких умов сукупність фінансово-економічного та соціального важелів створює синергетичний ефект, який впливає на покращення якості життя громадян.

Список використаних джерел:

1. Бержанір А. Л., Чирва Г. М. Методологія теоретичних досліджень корпоративної соціальної відповідальності. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 21. С. 122–125. URL: <http://global-national.in.ua/archive/21-2018/24.pdf> (дата звернення: 2.03.2023).

2. Осінська О. Б. Теоретичні концепції соціального ринкового господарства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 19.7. С. 186–192.

3. Pro Bono Club Ukraine. Другий каталог КСВ-ініціатив. 2020–2021. URL: <https://csr-ukraine.org/wp-content/uploads/2021/11/catalog-iniciativ.pdf> (дата звернення: 10.03.2023).

Гольд О. Ф.,
к. філос. н., дослідник,
Центр MESOPOLHIS
Екс-Марсель університету

ГЛОБАЛІЗМ – АНТИГЛОБАЛІЗМ: VS ГІБРИДНІСТЬ ТА КРЕОЛІЗАЦІЯ

Виходячи з підходів дослідження теми, глобалізм та антиглобалізм vs гібридизація та креолізація як процесу сучасності, ми розглядаємо у контексті поліконфесійності з точки зору переходу суспільств від конвергенції до дивергенції в умовах війни, протистоянню змінам світового порядку та зіткненню варварства та цивілізації, макро- та -мікропроцесів соціуму.

Сьогодні процеси глобалізації або «Melting pot» відіграють в суспільствах потужну роль у становленні соціуму, формуванні цінностей, філософському аналізі історії виникнення народів та державах. Також процеси глобалізації та антиглобалізації активно поширюються у суспільствах, мають трансформаційні та гібридні впливи.

Наведемо концепти нашої теми: «глобалізація» згідно з концепцією «конвергентних процесів» (вже приходилось звертатися в інших працях), є одним з таких процесів, що веде до розповсюдження культурних, економічних, загальносвітових та інших цінностей за межі та кордони однієї країни.

До поняття «глобалізація» додамо уточнення із праці соціолога та політолога М. Бернардо, пов'язане з галузями від мистецтва до технологій, від лінгвістики до музики та творчості і, далі, від релігії (синкретизм) до культури (акультурація, креолізація...). Це поняття загальноновживане також у наукових дослідженнях, обґрунтоване в «Постлюдських гібридах», а також у суспільних справах та державній політиці. Присутнє в теорії регулювання, поняття інституційної гібридизації використовувалося щодо неоліберального повороту держав добробуту, а також процесу європеїзації суспільних дій або навіть у соціально-економічній сфері Інтернету [1].

Також, соціолог Фернан Бродель в своїх працях звертає увагу на прагнення культур вийти за рамки традицій до створення глобальної традиції, яка концентрується не лише на політичній історії, а охоплює всі сфери життя: економіку, лінгвістику, культуру, політику тощо [2].

Однак, сучасна реальність пропонує нову конфігурацію «глобальної культурної глобалізації» (не тільки з Америки) внаслідок появи на карті світу дрібніших спеціалізованих, регіональних тощо центрів. Зараз до таких спеціалізованих центрів відносять США (у галузі науки, новітніх технологій і масової культури), Францію (у сфері моди й кухні) та Японію (у сфері корпоративної культури) [4, с. 178–179].

Звернемося до поняття «антиглобалізація» – процес протистояння глобалізаційним процесам, де її прихильники виступають проти процесів

виходу та об'єднанню культур/грошей/народів. Помітні антиглобалістські настрої в країнах з тоталітарним настроєм як: Північна Корея, Китай, Росія.

До теми антиглобалізації історик Т. Снайдер згадує що є прикладом радянського антиглобалізму: у серці Європи посеред ХХ століття нацистський та радянський режими вбили близько 14 мільйонів людей. Під час зміцнення націонал-соціалізму та сталінізму (1933–1938), спільної німецько-радянської окупації Польщі (1939–1941), а потім німецько-радянської війни (1941–1945) на ці регіони вилилось масове насилля у небачених в історії масштабах [7].

У працях інших дослідників є підтвердження гібридизації. Звернемось до праць М. Країді та Н. Канкліні: «гібридизація передбачає діалектичну взаємодію між глобальними та локальними культурами впродовж часу (шляхом міграції, політичного завоювання, туризму та нових комунікаційних технологій), де обидві сторони зазнають змін внаслідок контактування» [3].

Відомий приклад сучасності – «гібридна війна» – це система або комплекс ворожих дій, що концентрують приховані операції, порушення правил війни, диверсії, кібервійни, колабораціонізм, використання соціальних мережей, тероризм. Сьогодні, російські кібермережі іноді впливають на громадянське населення як публікуючи фейкові новини так і будуючи «ботоферми» з арміями «коментаторів» та інших учасників віртуального простору. Ворог підтримує всі можливих впливи на населення, зсередини соціуму, в першу чергу, розповсюджуючи панічні та утопічні настрої. Відомі випадки затримання Збройними Силами України ворожих кіберзлочинців-колабораціоністів під час сучасної війни. Колаборантами нерідко стають як цивільні громадяне, так і представники релігійних організацій в Україні [6, с. 67].

Креолізація (лат. creare – створювати) – процес, перетворення етносу, традиції, культури потрапляючи у нові обставини, набуває/пристосовується до цінностей іншої культури, практикує спосіб життя, що відмінний від нового довкілля та часто відрізняється від його укладу, який вона вела раніше. Процес змішування різних культур і мов, що призводить до появи нових цінностей. В

більшості, для креолізації переважає одна з європейських мов колишніх країн-колонізаторів. Розповсюджено в країнах Карибського басейну. Доведемо, що у такому випадку «мова є не тільки видом комунікації, вона є критерієм соціальної ідентичності і несе в собі частину людської природи. Взаємозв'язок мов знаходиться не тільки в спілкуванні, а в ціннісних вимірах» [5].

Актуалізація теми часто пов'язана з міграційними та антиміграційними процесами у Європі, що також пов'язані з глобалізаційними явищами. Саме тут часто задаються питанням наслідків надходження народів, що належать різним/іншим культурам.

Питання інтеграцій залишаються відкритими, тому до «pros and cons» глобалізації та антиглобалізації наукові кола мають перманентну зацікавленість й до них доводиться звертатися знову. Враховуючи процеси гібридизації, креолізації та масштабну війну в центрі Європи, зараз науковці стоять перед багатьма питаннями міграцій, адаптацій, протидіям сторонніх впливів в сучасний соціум різних верств населення. Особливо актуальні ці питання в сучасному суспільстві, де соціальна диверсифікація не завжди дає можливість, навіть у епоху глобалізації, прийняти чужі цінності та культурні патерни.

Список використаних джерел:

1. Bernardot M. Mobilité, hybridité, liquidité : un architekste de la globalisation? URL: <https://journals.openedition.org/variations/937> (21/2018).
2. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV—XVIII ст. / пер. з фр. Григорій Філіпчук. Київ : Основи, 1997. 585 с.
3. Kraidy M. Hybridity or the Cultural Logic of Globalization – Philadelphia : Temple University Press, 2005. 232 p.
4. Моїсеєнко О. Ю. Взаємодія мов та культур у контексті глобалізації. *Лінгвістика*. 2016. № 2 (35). С. 178–179.
5. Гольд О. Язык как интегрирующий фактор глобализации: философский анализ. *Людина суспільство політика: актуальні виклики сучасності* :

матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. С. 172–176.

6. Гольд О. Глобалізаційні процеси та інформаційні риси гібридних війн: сучасний аспект / Українська енциклопедистика: постаті, події, поняття: збірник матеріалів / за заг. ред. д. і. н., проф. А. Киридон. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2022. С. 67.

7. Снайдер Т. Криваві землі: Європа поміж Гітлером та Сталінім : монографія. Київ : Грані-Т, 2011. 448 с.

Корольова І. А.,

аспірантка,

Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського

УКРАЇНКА 2-Ї ПОЛОВИНИ XIX СТ.: ЮРИДИЧНИЙ ТА СУСПІЛЬНИЙ ТИСК

Друга половина XIX ст. – надзвичайно цікавий період в історії нашої держави. Це час, коли у традиційному українському суспільстві вдало поєднувалися давні слов'янські культурні традиції, Божі заповіді, елементи магії, тогочасні технічні новинки, європейська тяга до свободи та законодавство епохи феодалізму. Одночасно з цим світ стояв на порозі драматичних революційних подій та війни.

Для традиційної української родини характерною була надзвичайно важлива роль жінки, а особливо – жінки-матері [1, с. 458]. Таке шанобливе ставлення до неї спостерігається у багатьох культурах, принаймні в теорії. Наш народ теж часто повторював, що «Чоловік за один кут хату тримає, а жінка – за три» [2, с. 10]. Науковці припускають, що глибока повага і пошана до жінки існувала завжди по обидва боки Дніпра [3, с. 302]. Але чи відчували наші дівчата таку шалену підтримку насправді?

Матвій Номіс, відомий український етнограф, фольклорист та письменник, розмірковував над походженням жінки так: «Чому Бог не створив

Єву з ноги Адама? Щоб жінка по корчмах не бігала. Чому не з руки? Щоб мужа за лоб не держала. Чому не з голови? Щоб не була розумніша од мужа. Але з ребра, щоб його пильнувала і йому вірно служила». Отже, паралельно із возвеличенням постаті жінки на неї накладався «святий» обов'язок: мати «жіночий» набір якостей. У іудейській Агаді дуже красномовно описується момент створення Богом жінки. За легендою Бог створював жінку примовляючи: «Будь покірною. Будь смиренною» [4, с. 31]. Якщо жінка такою не була, то всіляко засуджувалася Церквою, оточенням та навіть – законодавством.

У кінці ХІХ ст. значна частина українських земель входила до складу Російської імперії, а значить – жила за законами свого поневолювача, які складно було назвати гуманними. Усю недолугість імперської юридичної системи сповна відчули на собі жінки. Їх правове становище в сім'ї регулювалося сімейним законодавством Російської імперії, що з'явилося ще в період феодалізму, і на момент ХІХ ст. повністю втратило свою актуальність. Статті 103, 107, 179, 2202 та 2203 Частини першої «Зводу Законів Російської імперії» носили відвертий дискримінаційний характер. Згідно них:

1) дружина мала служити своєму чоловікові, завжди його слухатися, коритися його волі та всіляко догоджати;

2) подружжя обов'язково мало проживати разом навіть у тих випадках, коли чоловік вимушений був змінити місце проживання через роботу;

3) змінити місце проживання та отримати паспорт жінка мала право виключно з дозволу чоловіка;

4) отримати роботу без належної проінформованості та благословення голови родини теж було неможливо [5, с. 77–78].

Фактично, ці статті на законодавчому рівні закріплювали залежність жінки від чоловіка, що пізніше стало каталізатором жіночого руху.

Ідеальна українська родина повинна була бути багатодітною. Сільські сім'ї виховували по 5 – 6 дітей. Проживали декількома поколіннями в хаті,

тому родина могла налічувати 20 – 25 осіб [2, с. 9]. Дорослі не завжди дуже схвально відгукувалися про своїх маленьких родичів.

В українських селах здавна існувала статево-вікова структура: діти – дорослі – старі. Авторитет дітей завжди був сумнівним: їх вважали малими, слабкими, дурними та безгрішними (до 7 – 8 років) [14, с. 71]. Авторитет представниць прекрасної статі теж інколи був не кращим. Особливо, коли їх свекрухою ставала капризна і всезнаюча жіночка. Часто в батьківських родинх головувала саме свекруха, а не свекор. Потрапляючи в родину чоловіка, невістка вступала у протиборство із нею [3, с. 302]. Все це знаходило відображення в усній народній творчості:

«...Перше горе, ой перше горе –
Та й свекруха лихая.
А друге горе –
Та й дитина мала!
А свекруха йде, як змія, гуде:
Сонливая-дрімливая,
До роботи лінивая
Невістка моя.
Лиха свекруха вогонь залила,
Щоб я, молода, не вечеряла,
Без вечероньки спатоньки лягла...» [2, с. 9–10].

Ці рядки, на жаль, мають цілком науково доведене підґрунтя. З покоління в покоління передавалося неписане правило: вагітність не звільняє жінку від важкої фізичної роботи вдома і на полі. Тоді вважали, чим більше фізичне навантаження на організм, тим легше пройдуть пологи. Більше того, за повір'ям чим більше людей знали про пологи, тим довше вони триватимуть в часі, адже скрізь є люди, які захочуть, щоб породілля передчасно не звільнилася від страждань. Саме тому навіть за бабкою-повитухою ходили таємно. У деяких випадках жінка взагалі народжувала сама, щоб уникнути «дурного ока». До перших пологів готувалися ретельніше, ніж до наступних. Якщо жінка

народжувала взимку, то це відбувалося у натопленій дровами хаті, звідки виганяли всю родину, а літом – у хліву або на гумні [4, с. 65–66].

За статтею 96 «Зводу Законів Російської імперії» право на виховання дітей при сімейній незгоді належало чоловікові. Юридичне становище ж позашлюбних дітей було взагалі плачевним: вони не мали право носити прізвище батька та позбавлялися спадку [5, с. 78]. Більше того, таким дітям часто давали негарне «нелюдське» ім'я [6, с. 21]. А в народі вважалося, що з таких дітей вийдуть погані люди [7, с. 220].

На цьому біди таких малят не закінчувалися. Богобоязливі та порядні селяни надзвичайно різко реагували на позашлюбних дітей, «зачатих у гріху». На матір такого немовля чекали ненависть, презирство, ганьба і бідність (за відсутності родини). Якщо у бідолашної була сім'я, то було ще гірше: зазвичай, батьки, під тиском соціуму, відмовлялися від неї і непотрібної дитини. Така жінка вимушена була залишити село і стати повією, щоб прогородувати себе і дитя. Це в кращому випадку. Частіше розігрувався простіший, але страшніший сценарій: мати вбивала своє чадо [8, с. 28].

Музикознавець-фольклорист, Климент Квітка, наводить приклад такої драматичної ситуації:

В колодязі його потопила,
та й за ворота виходила,
з буйним вітром розмовляла,
що на серці – те казала:
та не вий, вітре та тихенький,
та повій, вітре та буйненький,
та нажени хмару чорнесеньку,
та спусти дощик дрібнесенький,
та залий стежки й дорожечки,
щоб не знати ні трошечки.
Щоб туди люди не ходили,
а колодязя води не носили,

щоб мог осина не ворушили,
щоб мого серця не сушили! [9, с. 3].

Жінка-покритка була ізгоєм у суспільстві. Їй мазали дьогтем ворота, різали косу – ознаку дівочої гордості, її родину цькували та висміювали. Також бідолашну жінку могли фізично покарати: прив'язати до стовпа і закидати камінням [7, с. 220].

Дівчатка ще до моменту появи на світ відчували на собі споживацьке ставлення дорослих. Тоді казали: «Що з тих лоботрясів за користь? Дівчинка й прядстиме, і пошиє, і прибере, і випере сорочку» [3, с. 303].

Підростаючи, вони активно залучалися не тільки до «жіночої» праці, але й змушені були змалечку заробляти собі кошти, адже мало хто із селян надмірно їх балував. Дівчатка, пасучи скот, збирали ягоди та гриби, які потім продавалися у місті, а кошти вважалися дитячими. Батьку нагадували: «Глядіть, тату, не тратьте моїх грошей». Якщо дівчинка була сиротою, то могла найнятися до заможної родини і глядіти дітей.

Дискримінація в оплаті праці існувала ще у ХІХ ст. Оплата праці була неоднакова: дівчатка отримували на рік два карбованці, хлопці – три. Але треба зазначити, що юні працівники обох статей отримували новий одяг, якщо справно виконували свої обов'язки [10, с. 112].

Народжуючись, дівчатка потрапляли прямісінько у вихор стереотипів та забобонів. Новонароджену донечку одразу загортали в одяг матері, щоб вона правильно успадкувала сімейні цінності та морально-фізичні якості матері, а також усвідомила свою сексуальну роль. Якщо траплялася помилка і дівчинку загортали у одяг батька, то старі хапалися за голови: мала виросте безсоромною розпусницею або стане «пустою» – бездітною. Щоб цього не трапилося дівчаток загортали у пелюшки, зроблені із жіночого одягу [4, с. 97–98].

Дівчаток виховували як майбутніх матерів. Вони з дитинства знали: кожна жінка мріє стати матір'ю. Якщо ти не хочеш дітей, використовуєш засоби контрацепції чи, не дай Боже, перериваєш вагітність, ти – грішниця з девіантною поведінкою [11, с. 16].

Зовнішній вигляд дівчинки теж був символічним: вона мала носити дві коси. Якщо запліталася одна коса, то це був нехороший знак: її власниця могла залишитися самотньою, а от дві врочили вдале заміжжя. Правда, у деяких місцевих традиціях жінки не повинні були мати таку зачіску, адже боялися нашкодити власному чоловіку. Чоловіки говорили: «Якщо жінка заплете косу, то чоловік полізе на дерево за бджолами і обов'язково заплутається у мотузках так, як заплетена коса» [4, с. 49].

Особливу увагу у вихованні доньок відводилося їхній поведінці та взаєминах із протилежною статтю. Найчастіше дівчата виходили заміж незайманими, бо батьки суворо стежили за тим, щоб «до строку пшениченька не зійшла й щоб не вчинив горобець на припічку жнива» [3, с. 242]. Причиною цього була не надмірна щира порядність тогочасних українців, не їхня богобоязливість, а елементарний страх осуду та покарання громадою.

Кабальне становище жінки у батьківському домі, а потім і в сім'ї чоловіка, її постійне приниження, не тільки псувало затишний мікроклімат родини, але і негативно впливало на все суспільство. Доведено, що у такої пригніченої матері не могли вирости щасливі діти. Зазвичай, вони ставали нервовими, боягузливими та носили на собі сліди рабської психології [5, с. 78].

Величезними проблемами для жінки другої половини XIX ст. були низький рівень медицини, що тягнув за собою високий відсоток дитячої смертності. Населення тогочасної України не завжди довіряло малочисельним медичним закладам, а просто користувалося народною медициною або просило допомоги у знахарок і відьом. Нескладно здогадатися, що ці методи не завжди були результативними. Тому в народі з'явилися такі страхітливі вислови: «Нема тої мамки, яка б не мала ямки» та «Першу дитину в бур'ян закидують». Страх перед ранньою дитячою смертністю змушував батьків не відкладати хрещення новонародженого, адже напередодні Першої світової війни її відсоток в перші дванадцять місяців життя складав аж 19,2 % [4, с. 102]. Статистика кінця XIX ст. вражає: із тисячі новонароджених немовлят 199 не доживали до року [12, с. 137].

Дуже багато дітей помирало від так званої «дитячої хвороби». Ймовірно, це загальне виснаження організму дітей віком до 2-х років через незбалансоване харчування. Крім цього, немовлята помирали ще від передчасного народження, слабосилля. Епілептичні випадки чи вроджені вади, отримані дитиною в результаті родових травм чи інфекції, називалися «родимцем» або «родимчиком». Такі недуги загрожували дітям судомами, під час яких вони не могли дихати, тому гинули. Інфекційні ж захворювання – кір, скарлатина, дифтерія, коклюш, круп, натуральна віспа – забирали життя дітей віком від 2-х до 10-ти років [13, с. 49].

Через високу дитячу смертність молоді сім'ї були багатодітними. Це рішення диктувала логіка: чим більша кількість дітей, тим більша ймовірність того, що хтось із них доживе до повноліття. Наприкінці ХІХ ст. рівень народжуваності в Україні був дуже високим: у 1896 – 1900 р. загальний коефіцієнт народжуваності становив 48,8 %. У цей час найпоширенішою стає сім'я не із 7–8 дітьми, а з 4, віком понад 5 років. У дорослому житті люди теж не завжди могли перемагти певні хвороби: 30-річний вік переживали тільки 3–4 із 7 – 8 осіб [1, с. 137].

Отже, друга половина ХІХ ст. стала тяжким випробуванням для українського жіноцтва. Із самого дитинства дівчата перебували під контролем батьків, а після заміжжя – потрапляли у цілковиту залежність від чоловіка та його родини. Ні власна сім'я, ні соціум, ні законодавство не намагалися зробити становище жінки придатним для щасливого життя. Більше того, дівчата зростали і розвивалися у купі стереотипів, забобонів, обов'язків, неписаних правил, не підозрюючи про те, що вони окремі цілісні особистості.

Список використаних джерел:

1. Українці : моногр. : у 2 т. Т. 1. / за ред. А. Пономарьова. Опішне : Українське народознавство, 1999. 528 с.
2. Українська родина: родинний і громадський побут / упоряд. Л. Орел. Київ : В-во ім. О. Теліги, 2000. 424 с.

3. Стражний О. Український менталітет: ілюзії. Міфи. Реальність : монографія. 2-е вид. Київ : Книга, 2008 с. 368 с.
4. Кабакова Г. И. Антропология женского тела в славянской традиции : моногр. 2-е изд. М.: Ладомир, 2001. 335 с.
5. Жіночі студії в Україні / Жінка в історії та сьогодні : монографія / за ред. Л. Смоляр. Одеса : Астропринт, 1999. 440 с.
6. Українці: Свята. Традиції. Звичаї : монографія / уклад. І. Коверець. Донецьк : Альфа-Прес, 2004. 304.
7. Семенюк Л. Жінка-Покритка як прояв девіації у традиційній українській культурі. *Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини*. 2020. № 5. С. 219–221.
8. Кругляк М., Миронюк М. Ставлення до матері-одиначки та підкинутих дітей у суспільстві Наддніпрянської України ХІХ – початку ХХ ст. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право*. 2018. № 3. С. 27–31.
9. Квітка К. Українські пісня про дітозгубницю : зб. пісень. Київ : з друкарні УАН, 1928. 62 с.
10. Матеріали до етнології. Т. 1: Побут селянської дитини : матеріали до монографії с. Старосілля / Ніна Заглада; ВУАН; Музей антропології та етнології ім. Х. Вовка. Київ : [б. в.], 1929. 179 с.
11. Ігнатенко І. Жіноче тіло у дослідженнях етнографів середини ХІХ – початку ХХ ст. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Історія*. № 107. С. 16.
12. Муромцева Ю. Демографія : навч. посіб. 2-е вид. Київ : Кондор. 2009. 300 с.
13. Бойченко С. Основні причини та фактори смертності населення Чернігова (за матеріалами метричних книг ХІХ – початку ХХ ст.). *Сіверянський літопис*. 2016. № 4. С. 48–54.
14. Щербак І. Діти в традиційних обрядах українців. *Народна творчість та етнографія*. 2003. № 3. С. 71–78.

Тітова Л. О.,
викладач-стажист кафедри інформатики і ІКТ,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

СОЦІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОСВІТНЬОЇ ГЕЙМІФІКАЦІЇ

Розвиток та становлення особистості починається з раннього дитинства, саме тоді людина розпочинає досліджувати навколишнє середовище переважно за допомогою іграшок та ігор. При цьому гра, як одна з основних форм діяльності, «супроводжує» людину впродовж всього життя. Тому застосування гри є одним з найефективніших методів, що сприяє продуктивному засвоєнню знань та підвищенню результативності у різних сферах діяльності [2].

У сучасному суспільстві ігрові компоненти проникають до різних сфер життєдіяльності, підвищуючи при цьому рівень продуктивності, та найефективнішого впровадження технологія гейміфікації набуває саме в освітній діяльності.

У загальному розумінні технологія гейміфікації – це процес використання гри в неігрових ситуаціях, освітня ж гейміфікація передбачає застосування ігрових елементів, практик, технік у процесі здобуття знань, формування вмінь, навичок та ключових компетентностей.

Одним з важливих соціальних аспектів освітньої гейміфікації є підвищення рівня вмотивованості здобувачів до учбової діяльності. Проте використання елементів гейміфікації під час навчального заняття не має перетворювати його, безпосередньо, в традиційну гру, а цілі, мета та завдання такого заняття мають залишатись у межах стратегії вищої освіти [1]. Застосування технології гейміфікації безпосередньо під час навчання забезпечує збільшення активності здобувачів та їх захопленості освітнім процесом, підвищення рівня зацікавленості та покращення рівня навчальних досягнень.

Серед елементів гейміфікації освітнього процесу заслуговує на увагу система рейтингування здобувачів. За допомогою рейтингу учень чи студент

має змогу слідкувати за власними досягненнями в межах дисципліни, прогалинами у знаннях та працювати над їх заповненням. Це сприяє підвищенню рівня самоорганізації та самодисципліни учасників гейміфікованого процесу [1].

Окрім того, до соціальних аспектів застосування технології гейміфікації в освітньому процесі можна віднести такі:

– соціальна взаємодія – впровадження даної технології в процес навчання сприяє збільшенню рівня взаємодії та співпраці між здобувачами, вони мають змогу ділитись власним досвідом та знаннями, а також взаємодіяти на платформі гейміфікованого навчання, розвиваючи при цьому комунікативні навички та вміння працювати в команді;

– індивідуалізація освітнього процесу – навчання з використанням технології гейміфікації дозволяє здобувачам розвивати власну унікальність та ідентичність, що має значний вплив на підвищення рівня самовизначення та самооцінки;

– розвиток Soft Skills – гейміфіковане навчання надає можливість здобувачам розвивати м'які навички, зокрема критичне та логічне мислення, креативність, лідерство тощо.

Таким чином, освітня гейміфікація – це не просто використання ігрових елементів під час навчання, а складний соціальний процес, який включає в себе міжособистісну взаємодію, індивідуалізацію освітньої траєкторії, мотивацію до набуття професійних компетентностей та формування «м'яких» (соціальних) навичок.

Список використаних джерел:

1. Кутянін О., Бурега В. Гейміфікація як фактор соціальної адекватності різних типів соціальних систем. *Габітус*. 2020. № 11. С. 7–12. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.11.1>.

2. Лященко Т., Гришуніна М., Пічкур В. Гейміфікація як одна з інноваційних форм навчального процесу. *Управління розвитком складних систем*. 2018. № 35. С. 113–123.

Троян С. С.,
д. іст. н., проф., професор кафедри міжнародних
відносин, інформації та регіональних студій,
Національний авіаційний університет

ЛЮДИНА (НА ПРИКОРДОННІ) ПРИКОРДОННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД

Актуальність порушеної проблеми зумовлена низкою чинників, пов'язаних упродовж останніх понад трьох десятиліть з динамікою змін кордонів і ситуації на прикордонні в зв'язку з розпадом СРСР, ЧССР, СФРЮ, створенням і розширенням ЄС, запровадженням безвізового режиму, війнами і міграційними кризами тощо.

Два проблемні питання:

- Чи існує людина прикордоння?
- Чи можна виокремити риси, які вирізняють людину прикордоння?

Звідси, *гіпотеза дослідження* така – людина прикордоння виділяється як постійний (як правило) або навіть тимчасовий (в окремих випадках) мешканець пограниччя зі своїми зумовленими цим місцем і способом буття притаманними йому рисами.

Методологія дослідження ґрунтується на науковому аналізі відкритих доступних даних, у тому числі й різного роду соціологічних досліджень, і на власних спостереженнях (систематичних включених і невключених).

З точки зору розуміння суті поняття можна виокремити наступні прикордонні простори.

А. Прикордоння як простір по обидва боки державного кордону, населений громадянами різних країн.

Б. Прикордоння як прикордонний перехід, визначені місця/місце, де можна фізично перетнути державний кордон.

В. Прикордоння як символічний простір, існуючий, але непомітний і невидимий на місцевості. Прикладом такого прикордоння можуть бути кордони між країнами ЄС.

Г. Прикордоння як соціоментальний розмежувальний простір (у цьому плані привертає увагу книга польського соціолога Д. Вояковського «Ментальні кордони в Європі без кордонів», 2012 і 2015 рр.).

Д. Порубіжжя роду Зомія – країна без кордонів – як втеча від держави (нідерландський науковець Віллем ван Шендель увів це поняття в 2002 р. для великого простору Південно-Східної Азії).

Загалом, пояснення змісту пограниччя можна будувати в межах двох основних парадигм.

Перша з них, за польським соціологом Гжегожем Бабінським, базується на припущенні, що явища на порубіжжі є специфічними й автономними відносно процесів, які відбуваються в осередках сусідніх суспільств. У цій ситуації пограниччя трактується як чітко відокремлена якість, а причини процесів, що там відбуваються, можуть – і повинні – знаходитися в межах прикордонних територій.

Друга парадигма ґрунтується на припущенні, що прикордоння є переважно або значною мірою частиною ширшого цілого, і хоча певна специфіка та відмінність процесів, які там відбуваються, повністю не заперечується, їх основні причини знаходяться поза межами прикордонних територій. Слід зазначити, що ці парадигми треба розглядати не як конкурентні, а як взаємодоповнюючі.

Дослідження, проведені до цього часу, і висновки, зроблені з них, здається, підтверджують ці припущення. Крім того, варто додати, що деякі явища, які спостерігаються на прикордонні, також мають глобальний характер і пов'язані із загальними процесами соціокультурної динаміки.

Ідея виокремлення людини прикордоння чи порубіжжя або, інакше кажучи, субцивілізації пограниччя включає два критерії – просторовий (територіальний) і культурний. Безпосередньо просторове визначає певний регіон, а культурне відображає культурні деталі, які дозволяють віднести цей регіон до субцивілізації.

Людина-прикордонник існує у двох головних вираженнях і в третьому додатковому:

А. Особа, постійно проживаюча на пограниччі, в прикордонній зоні, тобто «свій» на кордоні. Саме цей тип мешканців прикордоння з найбільшою впевненістю можуть бути названі/віднесені до прикордонної особи.

Б. Тимчасова особа на кордоні, яка перебуває там нетривалий час (мандрівник, пілігрим, турист, бродяга, дослідник, особа у відпустці, чиновник тощо), тобто Інший/Чужий/Не Свій/Ворог (останній у цьому ряду – як екстремальний характер Чужого) на прикордонній території.

С. Тимчасова особа при перетині кордону, на прикордонному переході (будь-яка особа, яка тимчасово/короткий час перебуває на кордоні, тобто в першу чергу при перетині кордону) – це не лише комбінація першої та другої групи, але також може включати випадкових людей, які перетинають кордон пішки автобусом/поїздом/автомобілем і навіть літаком. Часте перетинання кордону може більше не викликати особисто у цієї особи або ж навіть у постійних мешканців пограниччя відчуття чи сприйняття її як Не своя, Інша чи Чужа на прикордонні.

Польські соціологи Збігнев Курч, Даріуш Вояковський, Пьотр Длугош стверджують, що існування і реалії прикордоння створюють умови для формування і функціонування людини прикордоння. Вона більш відкрита чи критична до чужинців, більш прив'язана чи байдужа до цінностей власної національної групи, ніж мешканці центру, також є більш винахідливою та заповзятливою, більш інноваційною і готова сприймати нові ідеї, пропозиції та новинки, що надходять ззовні, переважно тоді, коли це має практичне значення чи приносить їй безпосередню користь.

Тип прикордоння формує й інші культурні особливості, які відображаються на соціальній свідомості його мешканців. Зокрема, йдеться про пильність, настороженість, рішучість, пристосування, адаптативність чи навіть мімікрію-захист. Як зазначає українська дослідниця А. Лобанова, соціальна мімікрія може стати небезпечним явищем, гальмом до розвитку певного

соціуму, адже вона здатна перероджуватися, переформовуватися, набуваючи хронічного характеру. Соціальна мімікрія може реалізовуватися через певні соціальні практики, які бувають епізодичними, ситуативними або ж, навпаки, постійними і стаціонарними для індивідів, ментальність яких сприймає і наслідує мімікріювання, та в підсумку формують стратегію зайнятості на все трудове життя.

Загалом, коротко підсумовуючи, у класичному розумінні людина прикордоння постійно мешкає або хоча б певний час проживає на кордоні. Насамперед – на державному кордоні, який, згідно змістовного розуміння закладеного ще французьким істориком Люсьєном Февром, є певним простором, визначеним відповідними міжнародно-правовими фіксованими межами панування державної влади. Особливості цього простору і тривалого знаходження в ньому сприяють виробленню | формуванню | конструюванню у людини прикордоння цілого набору притаманних їй рис і характеристик.

Такий підхід відкриває перспективу досліджень для низки дисциплін за допомогою використання різних методів. Зокрема, до цих проблем можна підходити з історичної, географічної, соціологічної, історико-антропологічної, етнографічної, а також літературознавчої або ж культурологічної позицій. Водночас можливе відмежування від лінійних уявлень і продовження наукового пошуку в рамках історіософських, соціоментальних, темпорально-просторових підходів. Насамкінець, не можна не відзначити розширення українського і не тільки дослідницького поля кордонів і людини прикордоння чи людини на прикордонні під впливом змін, зумовлених російською агресією та війною 2014–2023 рр.

Хміль В. В.,
д. філос. н., професор, завідувач
кафедри філософії та соціології

Ващенко О. М.,
аспірантка,

Український державний університет науки та технологій

ПРО ДЕЯКІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

В сучасній педагогіці вже давно стало притчею, що для виховання повноцінної людини одного розуму недостатньо. Гуманістичні цінності раціональним мисленням не набуваються, а це має пряме відношення до індивідуальних, творчих якостей людини.

Не зайве буде зробити попередній висновок, що індивідуальність людини проявляється в тому, щоб зберігати свою самобутність та неповторність, які повинні бути підґрунтям становлення особистості [1, с. 45].

У цьому плані процес виховання дитини має особливе значення, бо воно торкається розумових, фізичних, естетичних видів розвитку, впливаючи на становлення емоційного інтелекту дитини. Розглянемо докладніше кожен із них.

Розвиток розумових здібностей найактивніше проявляється у віці від чотирьох до шести років, коли активно засвоюються арифметичні операції, які стають основою для успішного навчання в школі, коли у неї формуються сприйняття образів та абстракцій. Період чотирьох – п'яти років – це пік періоду розвитку мови, і за умови сформованості вимови рідної мови, відсутності логопедичних проблем дитині можна рекомендувати починати освоєння іноземної мови [2]. Зазвичай в класі вчитель не встигає приділити значної уваги всім учням через брак часу, тому батькам, знаючим психологію свого школяра, важливо працювати з малюком додатково, щоб не виникли проблеми в подальшому процесі навчання. Насамперед, можна зауважити, що розвиток логічного мислення школярів з гарно поставленою методикою формує інтелектуально розвинену людину. Але з провадженням дистанційної форми навчання багато педагогічних методик змінюється у бік логічних ігрових

конструкцій, але при цьому виховний процес та соціалізація дитини уповільнюється. Сім'я не може замінити собою дитячий колектив.

Фізичний розвиток дитини спрямований на фізичне вдосконалення її тіла та пластики рухів [3]. Головним показником фізичного виховання є наступні очікувані результати:

- зниження показників захворюваності, укріплення здоров'я в цілому;
- підвищення рівня фізичної маси;
- пластичності рухів тіла, що стає мотивацією до занять спортом та фізичними вправами впродовж життя.

Регулярні заняття спортом виховують загартованість у дитини, почуття колективізму та дисципліни, почуття «командної праці» (футбол, хокей, синхронне плавання, фігурне катання тощо).

Процес соціалізації дитини починається з самого дитинства, із сім'ї. Сюди відносять спілкування дитини з батьками, рідними або з іншими дітьми за час колективних заходів, ігор, змагань. Якщо у дитини з'являються комплекси жадібності, войовничості, які без втручання батьків можуть перерости у стійкі комплекси, не треба нехтувати цим. Про відвідування дитячого психолога теж не варто забувати. Наприклад, коли дитині важко знайти спільну мову з іншими підлітками, то її можна записати до гуртка юних театралів або знайти інші методи соціалізації у дитячих гуртах, у спорті.

Емоційний розвиток дитини. З психологічної точки зору, емоції – це фізіологічна реакція дитини на оточуючих її людей. Емоції дитини дуже легко побачити у виразі обличчя, за позою і жестами, а також за задоволенням чи незадоволенням малюка. Емоції відіграють дуже важливу роль у формуванні емоційного інтелекту через співчуття, бережливого ставлення до домашніх тварин, здатність співпереживати події разом з дорослими. Такі реакції закладаються у довгострокову пам'ять дитини як спосіб реагувати на майбутні події.

Приблизно до двох років життя малюк невідривно пов'язаний із матір'ю, тому емоції матері нерідко передаються дитині. Вік малюка від двох до

чотирьох років називають періодом впертості, що стає першим кроком до формування самосвідомості дитини. Необхідно зауважити, що дівчатка набагато пізніше відділяються від мами, ніж хлопчики і починають суперечити їй. При цьому дуже важливо обережно ставитися до самостійності дитини, не зробити її маленьким «тираном» сім'ї, капризи якої вимагають негайного задоволення. У віці від трьох до п'яти років дитина вже здатна відчувати самотність та заповнювати порожнечу грою з телефоном або телевізором. Батьки повинні передбачувати замкнутість, вміти своєчасно підтримати дитину, заспокоїти, поговорити з нею про існуючі проблеми для того, щоб емоційна сфера малюка залишалася стабільною. Вірно підмічено, чим спокійніші та уважливі до дітей батьки – тим спокійніші діти.

Естетичний розвиток дитини – це сприймати та розуміти прекрасне у мистецтві, природі, взаєминах між людьми, у здатності до художньої творчості. Найбільш ефективним у формуванні естетичної культури є мистецтво, в якому органічно пов'язані процеси пізнання природнього світу [4, с. 293 – 306].

Формування естетичної культури – це є не тільки розширення художнього горизонту та списку рекомендованих книг, картин, музичних творів, кінофільмів, театральних вистав. Головне у вихованні полягає в тому, щоб відбувся процес духовного росту особистості. Без читання казок, міфів, віршів книжок, художньої літератури не з'являється інтуїтивне відчуття прекрасного.

Зрозуміло, що в такому короткому описі проблеми охопити усе неможливо. Проте виховання повноцінної соціалізованої людини повинно поєднати усі перераховані засоби розвитку дитини.

Список використаних джерел::

1. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія. Київ : МАУП, 2000. 256 с.

2. Видавництво «Підручники». URL: https://pidru4niki.com/2008021537059/psihologiya/periodizatsiya_rozvitku_osobistosti_eeriksonom/.

3. Український освітній онлайн-портал «На Урок». URL: <https://naurok.com.ua/rol-fizichnogo-vihovannya-v-procesi-stanovlennya-i-rozvitku-innovaciyno-osobistosti-175590.html>).

4. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТОЛОГІЇ

Базилюк М. М.,
здобувач вищої освіти
Науковий керівник: **Кулик С. М.,**
кандидат політичних наук, доцент
кафедри міжнародних відносин і регіональних студій,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ДОБРОВОЛЬЦІ КРАЇН БАЛТІЇ У СКЛАДІ ЗСУ

Україна відкрита для добровольців з інших країн, які бажають допомогти в захисті суверенітету та територіальної цілісності держави. Добровольці з Литви, Латвії та Естонії відіграють важливу роль у складі Збройних Сил України. Ще з 2014 р., коли Росія анексувала Крим і почала війну на сході України, багато балтійців відчули солідарність із Україною та вирішили допомогти українським військовим у боротьбі проти агресора. У жовтні 2015 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями й особами без громадянства», що дозволило громадянам інших країн долучатись до лав ЗСУ. Це покращило боєздатність ЗСУ та знизило потребу у масовій мобілізації громадян [1].

Іноземців приймають на військову службу у добровільному порядку за контрактом згідно з Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» 1992 р. Вступ до Збройних сил України для іноземців передбачає виконання ними певних вимог. За законом, громадяни інших країн повинні бути не судимі, підходити за віком та станом здоров'я, пройти професійно-психологічний відбір. Такі особи можуть обіймати посаду рядового, сержанта або ж старшини. За міжнародним гуманітарним правом іноземці у складі ЗСУ – комбатанти, тобто особи, які входять до складу збройних сил воюючої країни та беруть участь у воєнних діях [2].

27 лютого 2022 р. за ініціативи Президента України В. Зеленського був створений Інтернаціональний легіон територіальної оборони Збройних сил

України. Це військова частина ЗСУ, у якій на боці України воюють добровольці з інших країн. Головна вимога для вступу до легіону – досвід участі у бойових діях. Однак, до складу легіону не беруть осіб, які є учасниками неонацистських, фашистських та расистських організацій. До легіону їдуть бійці з усіх континентів, а найбільше – із США, Великої Британії, Польщі, країн Балтії. Серед добровольців з США є онук колишнього президента Джона Ф. Кеннеді – К. Кеннеді, який розуміє, що ця війна визначить долю демократії у XXI ст. Причиною долучення до боротьби з Росією добровольців з цих країн є насамперед те, що вони поділяють українські цінності та хочуть зробити свій внесок у перемогу над РФ. Окрім цього, багато волонтерів вважають своїм моральним обов'язком підтримати Україну та захистити Європу від російського авторитаризму. У цій війні, де Україна переживає численні російські злочини проти цивільного населення, українці вважаються морально сильними людьми, а отже, всі хто долучається до захисту України – роблять почесну справу. Такий образ американських та британських ветеранів, який є ідеалістичним та гідним захоплення, що можна назвати мотивацією стати добровольцем [3]. За тиждень після оголошення про створення Інтернаціонального легіону 20 тис. осіб із 55 країн зголосилися воювати в Україні. Деякі держави відмовляли своїх громадян їхати воювати за Україну. Наприклад, є багато охочих з країн Африки, але у Нігерії МЗС «не схвалює використання найманців у будь-якій точці світу і не потерпить їх вербування». Співробітник посольства України в Абуджі Б. Солтіс наголошує, що йому було наказано відмовляти всім добровольцям, які прибувають у посольство. Сенегал та Алжир відмовляють добровольців їхати на війну в іншу країну, бо вважають це незаконним і карним вербуванням. Така ж ситуація у Пд. Африці, де діє суворий закон проти найманців. Таким чином, через обмеження влади країн Африки до Інтернаціонального регіону не прибув жоден доброволець. Ці держави бажають і надалі підтримувати добросусідські відносини із РФ [4].

Інші країни, навпаки, – дозволяли і навіть заохочували займатися волонтерством. Наприклад, із 1 березня 2022 р. парламент Латвії прийняв

поправку до закону про національну безпеку, яка дозволяє громадянам вступати до ЗСУ. За законом, громадянам Латвійської Республіки заборонено служити в збройних силах, створених за межами країни, за винятком України, країн-членів ЄС та НАТО [5]. Латвійський депутат, представник партії «Консервативні» Ю. Ранканіс сказав: «Наші громадяни, які хочуть підтримати Україну та добровільно служити там, щоб захищати незалежність України та нашу спільну безпеку, повинні мати можливість це зробити». Сам Ю. Ранканіс у березні 2022 року склав мандат та вирішив стати добровольцем в Україні. Медичні працівники також масово реагують на заклики України про допомогу. Наприклад, коли Міністерство охорони здоров'я Литви опублікувало заклик до волонтерів, 360 осіб подали заявки протягом кількох днів [6]. В Естонії 10 громадян є добровольцями у складі ЗСУ, стільки ж – воюють проти України на боці Росії. Однак естонський міністр оборони Х. Певкур зазначив, що участь у війні на боці агресора в Естонії карають кримінальним покаранням [7]. 10 березня 2023 р. суд Естонії заарештував трьох проросійських політиків. Один з них – громадянин Естонії та лідер руху «Koos» А. Петерсон, який балотувався на виборах до Рійгікогу, однак так і не потрапив до парламенту, неодноразово підтримував дії РФ та нещодавно відвідав окуповані території України за сприяння «благодійної організації» з Росії. Інші двоє – громадянин Естонії Д. Роотсі та громадянин РФ з постійною посвідкою на проживання в Естонії А. Андронов [8].

Окрім Інтернаціонального легіону, в Україні існують добровольчі батальйони. Так, Грузинський національний легіон, створений у 2014 р., включає в себе громадян Литви і Латвії. Батальйон брав участь у боях за Луганський аеропорт та Дебальцеве. Це вперше в історії України, коли до складу ЗСУ офіційно прийняли іноземці. У білоруському добровольчому полку імені Кастуся Калиновського, сформованому у лютому 2022 р. для захисту України, служать громадяни Литви [9]. Вони воюють на боці України і пояснюють своє рішення образою на Росію, історичними причинами. Однак на початку війни добровольців з Литви було більше, аніж зараз. Серед причин

цього – високий ризик смерті, думки на кшталт: «це не моя війна» і стан психологічної важкості [10]. Так, у березні 2023 р. під Бахмутом Донецької області загинув перший естонець – учасник Українського інтернаціонального легіону, колишній офіцер Сил оборони Естонії Іво Юрак [11].

Литва проводить миролюбну зовнішню політику, і не має територіальних конфліктів із сусідами (крім Росії), проте країна постійно бере участь у міжнародних миротворчих операціях для підтримки своїх союзників і отримання бойового досвіду військовослужбовцями. Але Україну у боротьбі з агресором підтримали військовослужбовці-добровольці із країн Балтії, які долучилися до лав ЗСУ. Це доказ високого рівня взаємодовіри та співпраці з перспективою поглиблення відносин між Україною та країнами Балтії.

Список використаних джерел:

1. Рада дозволила іноземцям служити у ЗСУ. URL : https://lb.ua/news/2015/10/06/317783_rada_razreshila_inostrantsam_sluzhit.html (дата звернення: 23.02.2023).

2. Іноземці у складі ЗСУ: кого беруть та що гарантують. URL : <https://armyinform.com.ua/2023/01/10/inozemczi-u-skladi-zsu-kogo-berut-ta-shho-garantuyut/> (дата звернення: 24.02.2023).

3. The Latest in a Long Line: Ukraine's International Legion and a History of Foreign Fighters. URL: <https://hir.harvard.edu/the-latest-in-a-long-line-ukraines-international-legion-and-a-history-of-foreign-fighters/>.

4. Інтернаціональний легіон: стало відомо, чому добровольці з Африки не можуть приїхати воювати в Україну. URL : <https://www.unian.ua/war/internacionalniy-legion-stalo-vidomo-chomu-dobrovolci-z-afriki-ne-mozhut-prijihati-voyuvati-v-ukrajinu-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11749333.html>.

5. Латвійським добровольцям з 1 березня дозволили захищати Україну. URL : <https://dailyviv.com/news/sytuatsiyi-i-pryhody/latviiskym-dobrovoltsyam-z-1-bereznya-dozvolily-zakhyshchaty-ukrayinu-parlament-latviyi-97392>.

6. Meet the Foreign Volunteers Risking Their Lives to Defend Ukraine – and Europe. URL : <https://time.com/6155670/foreign-fighters-ukraine-europe/> (дата звернення: 15.03.2023).

7. До десяти громадян Естонії воюють проти України на боці РФ. URL : <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/03/12/7157837/> (дата звернення: 17.03.2023).

8. В Естонії суд заарештував трьох проросійських політиків. Один з них перед виборами їздив до окупованого Донецька. URL : <https://babel.ua/news/91480-v-estoniji-sud-zaareshtuvav-troh-prorosiyskih-politikiv-odin-z-nih-pered-viborami-jizdiv-do-okupovanogo-donecka>.

9. Іноземні легіони проти агресії Росії: хто і де допомагає Україні. URL : <https://kp.ua/ua/politics/a659353-inozemni-lehioni-proti-ahresiji-rosiji-khto-i-de-dopomahaє-ukrajini> (дата звернення: 10.03.2023).

10. Lithuanian fighting in Ukraine: ‘When you have big heart and small mind, you don’t realise what death is’. URL : <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1802532/lithuanian-fighting-in-ukraine-when-you-have-big-heart-and-small-mind-you-don-t-realise-what-death-is> (дата звернення: 12.03.2023).

11. На війні в Україні загинув перший естонець. URL : <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/03/10/7157719/> (дата звернення: 11.03.2023).

Бержанір І. А.,
к. екон. н., доцент кафедри фінансів,
обліку та економічної безпеки,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Фінансова політика є одним з важливих інструментів економічного зростання та забезпечення конкурентоспроможності економіки країни. Підвищення якісного рівня фінансового регулювання сприятиме посиленню

результативності здійснення інституційних змін фінансової системи та економічного середовища у цілому. В умовах трансформаційних перетворень важливим є посилення впливу державного регулювання з метою стимулювання економічного зростання.

Фінансова політика – це сукупність дій державних заходів, що здійснюються державою в межах наданих їй функцій та повноважень у сфері фінансової діяльності суб'єктів господарювання та фінансових інституцій, громадян і безпосередньо держави з метою виконання державою покладених на неї функцій [1].

Основною метою фінансової політики є забезпечення економічної та соціальної стабільності шляхом створення відповідних умов для збалансованого економічного зростання. Внаслідок вирішення конкретних завдань досягається її реалізація, забезпечення фінансовими ресурсами державних програм, фінансування державних видатків, розподіл грошових коштів між галузями і регіонами, стимулювання підприємницької діяльності, кредитування юридичних та фізичних осіб, забезпечення розвитку міжнародних відносин тощо.

Основними елементами фінансової політики є:

- бюджетна політика;
- податкова політика;
- грошово-кредитна політика;
- цінова політика;
- інвестиційна політика;
- митна політика.

Завдання фінансової політики полягають у забезпеченні безперервного фінансування потреб розширеного відтворення; фінансування найважливіших соціальних програм; створенні ефективної системи управління фінансами держави та інших суб'єктів економічних відносин; формування максимально можливого обсягу фінансових ресурсів, що надходять у розпорядження держави [2, с. 89].

Однією з основних проблем реалізації фінансової політики є низька ефективність використання бюджетних коштів для досягнення найкращих показників соціально-економічного розвитку. Недосконалий бюджетний механізм негативно впливає на фінансову політику, а отже, стримує економічну політику держави загалом. Вирішення цієї проблеми вбачається у визначенні чітких пріоритетів розвитку економіки, соціальної сфери та посиленні відповідальності розпорядників коштів за їх цільове та ефективне використання. Держава як основний суб'єкт фінансової політики повинна рішучіше застосовувати фінансові методи планування, управління, контролю, а також фінансові важелі нормативів, санкцій, стимулів для забезпечення фінансової стабільності та підвищення рівня життя населення [3, с. 46].

Отже, фінансова політика держави повинна бути побудована так, щоб її складові елементи сприяли підвищенню ефективності господарської діяльності кожного підприємства, створювали для нього можливість виконувати плани виробничого та науково-технічного розвитку, соціальні програми.

Список використаних джерел:

1. Селіверстова Л. С., Адаменко І. П. Фінансова політика в умовах інституційної економіки. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2018/5.pdf (дата звернення: 20.02.2023).
2. Чугунов І. Я., Качула С. В. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. *Вісник КНТЕУ*. 2020. № 2. С. 87–98.
3. Запатріна І. В. Бюджетне регулювання економічного зростання. Київ : НДФІ. 2008. 37 с.

Вонсович С. Г.,
д. пол. н., професор,
професор кафедри політології та філософії,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

У ПОШУКАХ ТРАНЗИТОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ

Розглядаючи транзитологічні теорії другої половини ХХ століття, зазначимо, що відліком для цього періоду розвитку теорій транзитології можна

вважати роботу науково-практичного семінару 1971 року, присвяченого проблемам Бразилії. Саме він започаткував інституціональний напрям дослідження. Зазначимо, що Бразилія після воєнного перевороту демонструвала високі темпи економічного зростання. Як свідчать наукові джерела, семінар започаткував плідну творчу співпрацю фахівців із проблем Латинської Америки А. Степана і Ф. Шміттера, та фахівця з макрополітичного аналізу Х. Лінца. Результатом творчого пошуку стала праця за редакцією А. Степана «Авторитарна Бразилія». У цій праці було здійснено спробу прогнозу щодо подальшого розвитку Бразилії. Водночас Ф.Шміттер розглядав як один із варіантів переходу варіант «португалізації» Бразилії з можливістю її трансформації на корпоративістську авторитарну державу [5, с. 183].

Хуан Лінц, у свою чергу, вказуючи на відсутність внутрішніх причин для такої еволюції політичного режиму, вважав, що держава радше простує до «авторитарної ситуації». Дослідник виокремив її як особливу форму політичного режиму, яка відрізняється від повного авторитаризму [3, с. 240].

Свій внесок у розробку транзитологічної теорії зробив Г. О'Доннелл. У його монографії «Модернізація і бюрократичний авторитаризм» (1973 р.) розкрита концепція «бюрократичного авторитаризму» як особливого типу авторитарних режимів, яка сформувалася у країнах Латинської Америки під впливом внутрішніх економічних і політичних чинників, а саме: «запізнілої модернізації» і економічного зростання.

Черговим вагомим внеском у становлення та генезису теорії транзиту стала тритомна колективна праця за редакцією Х. Лінца і А. Степана «Крахи демократичних режимів». В цій праці автори розглядали причини і ознаки краху демократії у ХХ столітті, а також основні форми і закономірності цього процесу. Також досліджувалися проблеми відновлення і консолідації демократії [2, с. 300].

Втім, нова хвиля демократизації та зміна характеру світового політичного розвитку спричинила зміщення акценту дослідження транзитивності політичних систем у бік переходу до демократії. Відомо, що поява більшості

робіт цього періоду була викликана усвідомленням необхідності концептуалізації цілої хвилі переходів до демократії в Південній Європі у 1970-х рр. (Португалія, Іспанія, Греція) і Латинській Америці в 1980-х рр. (Аргентина, Бразилія, Чилі, Уругвай). Значний вплив на розвиток досліджень, пов'язаних із транзитологічними теоріями, мала теорія С. М. Ліпсета. З огляду на це, було зроблено акцент на структурному підході щодо осмислення передумов і рушійних сил демократичного транзиту. Також важливою подією цього періоду став вихід чотиритомної праці за редакцією Г. О'Доннелла, Ф. Шміттєра і Л. Уайтхеда «Переходи від авторитаризму» (1986). На думку авторів, у першому томі цього дослідження – «Попередні висновки про нестабільні демократії» – у загальній формі сконструйовано категоріальний апарат сучасної теорії транзитології.

Дещо пізніше з'явилася монографія «Демократія у країнах, що розвиваються», за редакцією Л. Даймонда, Х. Лінца, С. Ліпсет та монографія С. Гантінгтона «Третя хвиля. Демократизація в кінці двадцятого століття». У цих монографіях авторами було окреслено нову дослідницьку парадигму, яка слугувала зразком для аналізу процесів переходу до демократії у сучасних суспільствах.

До цього слід ще додати, що «транзит», який визначався О'Доннеллом і Ф. Шміттєром як «проміжок (інтервал) між одним політичним режимом та іншим», розпадається на три основні стадії: лібералізацію, демократизацію і консолідацію. Лібералізація означає ерозію несучих конструкцій (в першу чергу, політико-ідеологічних) авторитарного режиму. [4, с. 6]. Часто вона здійснюється в умовах кризи легітимності влади, викликаній економічними проблемами.

Аналізуючи еволюцію поглядів, слід зазначити, що демократизація є стадією, що йде після лібералізації, яка підготувала основу для неї. Головна відмінність лібералізації від демократизації полягає в тому, що лібералізація передбачає скорочення репресій і розширення свобод у рамках існуючого авторитарного режиму, в той час як демократизація передбачає зміну режимів.

[1, с. 554]. Однак навіть настання стадії демократизації, за якої відбувається інституціоналізація демократичного режиму, не гарантує створення міцних засад стабільної демократії. Критичне значення в цьому сенсі набуває фінальна стадія – консолідація демократії, що передбачає створення умов для забезпечення незворотності демократичного розвитку. Демократія консолідується як в плані поведінки і установок еліт, так і на рівні масової свідомості, коли демократія сприймається як єдиний легітимний принцип організації та функціонування всіх сфер соціального життя.

Таким чином, виокремлюючи чинники, які зумовили перехід до демократії (у хронологічних межах 70–80-х років ХХ століття), можна зробити такий висновок:

- а) виникнення демократії залежить від визначених траєкторій або шляхів, яких дотримувалися окремі країни;
- б) основна ідея теорії траєкторій полягала у незмінюваності рішення або його відміни.

Список використаних джерел:

1. Вонсович С. Г. Засади теорії демократичного переходу. Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. *Гілея : Науковий вісник : зб. наук. праць*. Київ : ВІР УАН, 2011. Вип. 49 (№7). С. 550–555.
2. Linz J J, Stepan A. *The Breakdown of Democratic Regimes*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1978. 773 p.
3. Linz, J. The Future of an Authoritarian Situation and the institutionalization of an authoritarian regime: the case of Brazil. *Authoritarian Brazil origins, policies, and future*. Baltimore, The Johns Hopkins University Press. 1973. P. 233–254.
4. O'Donnell, G., Schmitter, P. *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. Baltimore and London : The John Hopkins University Press, 1986. 120 p.
5. Schmitter P. The Portugalization of Brazil? *Authoritarian Brazil origins policies and future*. New Havan and London. Yale Yniversity Press. 1973. P. 179–232.

Дяченко І. А.,
головний спеціаліст Директорату культури та мистецтв,
Міністерство культури та інформаційної політики України

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ЦІННІСНИЙ ВИМІР

Шлях безпосереднього вступу до ЄС залежить від того, наскільки євроінтеграційні прагнення поширені серед усіх соціальних груп в українському суспільстві та чи поділяють українці європейські принципи організації суспільної системи та європейські цінності, зокрема, демократичний устрій. Надання Україні 23 червня 2022 року статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу юридично закріпило на загальноєвропейському рівні українські прагнення щодо незворотності цивілізаційного вибору. Дієвим аргументом у багаторічних переговорах щодо надання цього статусу стала саме суспільна підтримка цього інтеграційного курсу як єдино бажаного для громадян України.

Упродовж останніх років найсуттєвіші зміни в системі міжнародних відносин були пов'язані вже не з трансформацією інститутів та режимів часів «холодної війни», як це було в 90ті роки ХХ – на початку ХХІ ст., а з новітньою динамікою глобальних і регіональних процесів, спрямованих на перебудову у світової ієрархії та закріплення нового балансу сил у світі загалом так і в окремих його регіонах. Головний системний конфлікт у міжнародних відносинах першого десятиліття ХХІ ст. полягає в прагненні низки держав, які значно зміцнили свій економічний, військовий та політичний потенціал, суттєво збільшити свій вплив на світову політику та в намаганні визнаних світових лідерів утриматися на домінантній або провідній ролі в міжнародній системі [2].

Ідеологічна складова структурних трансформацій, активізуючи ще один вимір політичного протистояння, «повертає до життя» конфлікти ідентичності, насамперед релігійні та етнічні, підриваючи не лише глобальну чи регіональну стабільність, а й національну безпеку окремих держав. Європейський Союз як

результат інституціоналізації всіх полів (політичного, економічного, соціального, культурного) не став би успішним проектом, якби не мав такого підґрунтя. Однак створення ЄС відбувалося під прапором насамперед економічної інтеграції, а не соціально-культурної чи політичної. Економіка залишається домінантою європейської інтеграції [2].

Аналіз реалізації демократичного ідеалу в Україні довів, що основними чинниками, які стоять на заваді розвитку демократії, є слабкість громадянського суспільства, що виражається насамперед у його неготовності ставити вимоги до обраних лідерів та здійснювати громадський контроль за органами влади; непрозора система ухвалення державних рішень; олігархічно-кланова побудова української економіки, залежність бізнесу від влади; низький рівень добробуту у громадян [3].

В Україні система механізмів демократії перебуває в стані початкової розбудови та незабезпеченої легітимності. До пріоритетів, які можуть сприяти розвитку українського суспільства, слід зарахувати посилення реальних демократичних процесів, у т. ч. прозорості у діяльності органів державної влади; зростання активності громадянських ініціатив; формування механізмів участі народу в прийнятті рішень; забезпечення зворотного зв'язку «влада — народ»; формування дієвого механізму відкликання народного депутата; налагодження практики застосування норм соціальної, політичної та юридичної відповідальності суб'єктів державної влади.

Забезпечення прав та свобод людини є головним завданням міжнародної спільноти загалом і Європейського Союзу зокрема. Реалізації цього завдання можна досягти шляхом дотримання групи основних принципів, які мають назву європейські цінності. Європейські цінності розглядаються як широко поширені і глибоко вкорінені нормативні орієнтири, що складають основу спільного «європейського дому» – європейської спільноти.

Українська стратегічна мета щодо інтеграції до Європейського Союзу ґрунтується на Конституції України [1, с. 23], що встановлює спрямування зовнішньополітичної діяльності України на забезпечення її національних

інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права. У лютому 2019 р. Верховна рада юридично закріпила в Конституції України курс на вступ до НАТО і Євросоюзу [4]. Очевидно, що в результаті інтеграції України до європейського простору вона отримає певні дивіденди. Основними політичними вигодами послідовної європейської інтеграції є зміцнення стабільності демократичної політичної системи та її інститутів, модернізація правового поля і забезпечення прозорості національного законодавства, поглиблення культури демократії і повага до прав людини тощо. Європейська інтеграція також означає зміцнення національної безпеки та безпеки громадян, що особливо актуально за сучасних умов. Як повноправний учасник побудови об'єднаної Європи, а в майбутньому – член Європейського Союзу – Україна зможе впливати на вироблення відповідних рішень і, таким чином, на процеси, що відбуваються на європейському континенті.

Соціальні вигоди інтеграції полягають у підвищенні рівня життя і добробуту, наближенні до високих європейських стандартів особистої безпеки, освіти, охорони здоров'я, якості інформації, екології, вільного руху праці. У культурно-цивілізаційному аспекті європейська інтеграція – це входження до єдиної родини європейських народів, повернення до європейських політичних і культурних традицій. Як свідомий суспільний вибір перспектива європейської інтеграції – це вагомий (якщо не вирішальний) стимул для успіху економічної і політичної трансформацій, що може стати основою національної консолідації. Європейська інтеграція, таким чином, стає ключовою ланкою відкриття Україною світу, переходу від закритого тоталітарного до відкритого демократичного суспільства, відповіддю на антропологічний універсалізм глобалізації [4]. Саме з останнім, культурно-цивілізаційним аспектом інтеграції тісним образом пов'язане поняття загальнолюдських та європейських цінностей. Ціннісне ставлення людини до світу й до себе виражається в ціннісних орієнтаціях особистості. Ціннісні орієнтації – це сукупність

матеріальних і духовних благ, які людина і суспільство обрали в якості життєвих орієнтирів і які визначають поведінку, вчинки, помисли і стосунки між людьми. Стійкі ціннісні орієнтації переходять в розряд норм і визначають лінії поведінки членів суспільства. Кожен предмет, явище, подія може також мати позитивну або негативну цінність. Для кожної окремої людини цінності нерівнозначні, оцінка предметів, подій, речей відбувається з різних точок зору: емоційної, естетичної, моральної, наукової тощо. Таким чином, кожна окрема людина по-різному ставиться до того, що вважає цінностями [5]. З цінностей окремих людей складаються ціннісні орієнтації суспільства.

Очевидно, що цінності, втілюючи в собі певні норми, ідеали, бажання та прагнення людей, не можуть бути статичними, вони еволюціонують разом з еволюцією суспільства та мають відповідні відмінності у часі та у просторі: одні знецінюються, інші – набувають особливого значення. Систему цінностей Європейського Союзу складають: мир і співробітництво між націям; права людини; самореалізація індивіда; плюралізм; солідарність; свобода; рівність; толерантність; недискримінація; справедливість; демократія; верховенство права; недоторканність приватної власності. Важливою цінністю є свобода. Індивідуальні свободи, такі як повага до приватного життя, свобода думки, віросповідання, зборів, вираження поглядів та інформації, закріплені в Хартії основних прав Європейського Союзу та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Іншою важливою цінністю є демократія. Бути громадянином Європи означає також користуватися політичними правами. Кожен дорослий громадянин ЄС має право виступати кандидатом та голосувати на виборах до Європейського парламенту [4]. Громадяни ЄС мають право виступати кандидатом та голосувати у своїй країні проживання або в країні походження [4]. Термін «демократія» застосовується до політичної системи, де суверенітет заснований і покладається на волю людей і де влада підзвітна народу. Однією із ключових цінностей є верховенство права. Діяльність ЄС здійснюється на основі договорів, укладеними між країнами ЄС.

Верховенство права як одна з головних цінностей ЄС будується на чотирьох принципах [5].

На основі вище викладеного, можна зробити висновок, що європейські цінності являють собою сукупність принципів, які лежать в основі життєдіяльності людини, суспільства й держави.

Список використаних джерел:

1. Бенюх А., Яскевич І. В. Еволюція і розвиток громадянського суспільства в Україні та євроінтеграційні. НАДУ, Київ. 2021. 52 с.
2. Вступ України до Європейського Союзу. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вступ_України_до_Європейського_Союзу.
3. Засади співробітництва України з Європейським Союзом (Офіційна інформація представництва України у Європейському Союзі) URL: <http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/eu/ua/556.htm>.
4. Ніколайчук К. А. Жіночі громадські організації у суспільно-політичному житті сучасної України. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2017. №1 (35). С. 35 – 41.
5. Проект Інституту трансформації суспільства. URL: <http://uanato.info/6-regcenter.asp>.

Кулик С. М.,
к. політ. н., доцент кафедри міжнародних
відносин і регіональних студій,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПРОВЕДЕННЯ ОЛІМПІЙСЬКИХ РЕФЕРЕНДУМІВ У КРАЇНАХ СВІТУ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Політичний інститут олімпійських референдумів щодо подання заявки на проведення Олімпійських ігор, нараховує понад півстолітню історію. Цю європейську за своїм походженням практику активно використовують демократичні країни світу для прийняття остаточних рішень щодо реалізації власних олімпійських проектів. Органи державної влади, місцевого

самоврядування, мешканці міст, регіонів ініціюють, а Міжнародний олімпійський комітет змушений підтримати проведення таких референдумів. Автор стверджує, що їхнє проведення – це вагомий фактор розвитку громадянського суспільства у країнах світу. Наведу такі аргументами, а саме, антиолімпійські рухи (кампанії):

1) виникають відразу після того, як міста розпочали кампанію із подання заявки на проведення Олімпійських ігор. В деяких містах-курортах ФРН, Австрії, у яких традиційно проводять змагання із зимових видів спорту, і які вже не вперше претендують на проведення Зимових Ігор, сильні протестні рухи діють ще із попередніх олімпійських циклів. Так, на олімпійському референдумі мешканці Мюнхену у 2011 і 2013 рр. проголосували «проти», а у 2015 р. «другий Мюнхен» влаштували мешканці Гамбургу і Берліну. Тобто, за короткий період часу громадяни ФРН чотири рази не підтримали проведення Ігор у своїй країні;

2) приклад успішної самоорганізації громадян. Вони об'єднують мешканців міст, які не пов'язані із жодним видом спорту або політичною організацією, і виступають проти проведення Ігор, а також місцевих фермерів, які відмовились надати свої земельні ділянки під організацію Ігор [1];

3) мають зрозумілу назву: «Ні – Олімпіаді!», «Краків проти Ігор», власні логотип, сайти, групи у соціальних мережах;

4) використовують чіткі і зрозумілі аргументи, гасла для мешканців: наше місто не перше, яке відмовилось від боротьби за право проведення ОІ; мешканці інших міст світу вже проголосували проти проведення саме цих Ігор; гроші краще використати для вирішення соціальних проблем, ніж будувати дорогі стадіони та спортзали; «Голосуй проти», «Краще житло», «Дуже дорога ціна за вечірку тривалістю у кілька тижнів»; «До нас на кілька тижнів приїде багато туристів, а залишаться борги і купи сміття»; «Краків – так, Олімпіада – ні!». Їхні учасники креативні у своїх діях, агітації. Наприклад, аббревіатуру ІОС вони трактували і подавали як *Intransparent Olympic Catastrophe* (англ.) – Непрозора Олімпійська катастрофа (в перекладі). Вони першочергово

закликають представників влади детально проаналізувати укладені угоди мерії міст із МОК та переглянути їх; контролюють діяльність організаційного комітету Олімпіади;

5) діють на кошти громадян і мають невеликий бюджет, наприклад, 35 тис. євро у Мюнхені у 2013 р.;

4) сприяють розвитку політичної культури його учасників: спочатку громадяни збирають підписи місцевих жителів під петицією проти проведення ОІ, на підставі чого влада ухвалює рішення провести референдум. Протягом тривалого часу учасники цих кампаній організують мітинги, марші, пікети. Під тиском громадськості влада міст погоджується на проведення референдуму або, зважаючи на низьку громадянську підтримку, відмовляється від подальшого просування своєї олімпійської заявки. Так, 10 серпня 2016 р. муніципальна рада Риму відхилила ініціативу про проведення міського референдуму [2];

5) активно підтримують місцеві екологи, громадські активісти, журналісти, політики, неурядові громадські організації різного спрямування, політичні партії. Так, Рух «NOlympia» (референдум у Мюнхені 2013 р.) підтримала Партія Зелених, організації лівої політичної орієнтації і Німецька альпійська спілка; у Кракові – опозиційна партія «Громадянська платформа». Їх підтримують такі ж структури з/у інших містах, країнах, у яких вже відбулись чи заплановано проведення олімпійських референдумів. На рішення мерії Будапешту, представників НОК і прем'єр міністра В. Орбана (лютий 2017 р.) відкликати заявку міста вплинули підсумки референдуму в німецькому Гамбургові, у якому майже 52 % жителів висловилися проти проведення у себе ЛОІ-2024 [3].

Інколи проведення олімпійських референдумів використовують як «політичне замовлення». Так, одна із молодіжних організацій Угорщини, не згідна із політикою уряду В. Орбана, створила рух під назвою «НІОлімпіади». Її члени протягом короткого часу зібрали 266 тис. підписів із вимогою провести референдум, хоча згідно із законом необхідно лише 138 тисяч. Як

припускали російські журналісти, такі дії були спрямовані на дискредитацію уряду В. Орбана, який підтримав олімпійську ініціативу і проводив незалежну від ЄС політику [4].

Олімпійські референдуми, плебісцити сприяють розширенню нормативно-правової бази країн. Так, за умовами референдуму у Мюнхені у 2013 р. було оголошено 10 % поріг явки виборців і було достатньо негативного результату одного із чотирьох референдумів, що їх проводили у столиці Баварії і прилеглих районах. У підсумку, всі чотири референдуми дали результат «проти». Право на участь у референдумі у Відні 7–9 березня 2013 р. отримали австрійські громадяни, які народилися не пізніше 9 березня 1997 р., і поселились у Відні до 28 січня 2013 р. Громадяни інших країн ЄС і австрійські громадяни, які проживають за кордоном (іноземці) не мали права брати участь у ньому [5]. Олімпійський референдум (плебісцит) з цього питання проводять окремо або включають його до переліку інших, або проводять одночасно із виборами різних рівнів (у Кракові – до Європарламенту). Формулювання питань на референдумі теж різне: загальне: «Чи варто муніципалітету Осло подати заявку на проведення у місті ОІ 2022 р.?» (Осло 2013 р.), або окремо: 1) «Ви за...»; 2) «Ви проти проведення ОІ», або йдеться про взяття кредитів із державного бюджету на проведення Ігор: «Чи згодні Ви з тим, що 300 млн. швейцарських франків (320 млн. дол. США) із фінансового резерву кантону будуть витрачені на організацію Олімпійських Ігор» (кантон Граубюнден, м. Давос і Санкт-Моріц, Швейцарія, 2013 р.).

Особливістю олімпійських референдумів є висока явка мешканців міста на дільниці для голосування (інколи до 60%). Референдум згуртував мешканців Гамбургу у 2015 р., адже до того ніколи не відзначали таку високу участь у голосуваннях із будь-якого питання: 650 тис. із 1,3 млн. тих, хто мав право голосу [6]. Попри розчарування представників влади у результатах референдумів, вони виявляють повагу до рішення своїх виборців. Як правило, депутати міської ради (одноголосно) голосують за відміну заявки міст на проведення Олімпійських Ігор і відкликання її з МОК.

Отже, проведення олімпійських референдумів сприяє розвитку громадянського суспільства, його демократизації загалом. Якщо у майбутньому Україна подаватиме заявку на проведення Олімпійських і Паралімпійських ігор, влада країни буде змушена прислухатись до голосу громадськості і, можливо, навіть провести олімпійський референдум.

Список використаних джерел:

1. Логунова Т. Жители немецкого Гармиш-Партенкирхена выступают против Олимпиады-2018. URL: <https://podrobnosti.ua/769638-zhiteli-nemetskogo-garmish-partenkirhena-vystupajut-protiv-olimpiady-2018.html> (дата звернення: 13.03.2023).

2. Власти Рима отклонили идею референдума о проведении Олимпиады-2024. URL: https://sport.rambler.ru/other/34416520/?utm_content=rsport&utm_medium=read_more&utm_copylink (дата звернення: 13.03.2023).

3. Будапешт отказался проводить референдум по вопросу Олимпиады-2024. URL: <http://olympteka.ru/olymp/archive/news/1197.html> (дата звернення: 14.03.2023).

4. Долгополов Н. Будапешт выйdet из гонки. URL: <https://rg.ru/2017/02/23/budapesht-proshchaetsia-s-olimpijskoj-mechtoj.html> (дата звернення: 23.02.2023).

5. Мешканці Відня на референдумі обрали альтернативні джерела енергії. <http://osp-ua.info/analitics/13621-.html> (дата звернення: 15.03.2023).

6. Косяков С. Жители Гамбурга проголосовали против проведения в городе Олимпиады-2024. URL: <https://www.dw.com/ru/%D0%B6%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B8-%D0%B3%D0%B0%D0%BC%D0%B1%D1%83%D1%80%D0%B3%D0%B0-> (дата звернення: 12.03.2023).

Максимчук О. В.,
старший викладач кафедри соціальних і
правових дисциплін,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Знання про політичну культуру соціальних і політичних суб'єктів є однією з умов ефективності розвитку суспільства. Необхідність таких знань стає більш актуальною в умовах, коли корінні зміни, які відбулися в соціально-економічних сферах сучасного суспільства, призвели до зменшення інтересу до політичної діяльності, небажання і неможливості брати участь у ній значної частини населення. В таких умовах стає актуальною проблема залучення особи до політичного життя. Кожне суспільство має свою конфігурацію політичної культури. Це залежить від його історії, соціально-класової структури, типу й характеру політичної системи, економічних основ та інших обставин. Це поняття нерозривно пов'язане з поняттями демократії та громадянського суспільства.

Аналіз проблеми політичної культури дає можливість зрозуміти, чому групи людей або цілі народи, діючи в межах ідентичних політичних систем, але ж виховані на різних цінностях та маючи різноманітний історичний досвід, по-різному сприймають одні й ті самі політичні події, по-різному поведуться у політичних ситуаціях. Сьогодні для України є актуальною проблема радикального оновлення, трансформації політичної культури в національну, суверенну і демократичну за змістом і духом, таку, що відродить українство, піднесе його до рівня найрозвинутіших народів світу [1, с. 166]. В умовах суспільних трансформацій, коли в українському суспільстві відбувається процес формування нової політичної системи, жодне копіювання навіть найбільш досконалих демократичних моделей політичних інститутів не буде корисним, якщо не спиратиметься на оновлену політичну культуру. Тому, говорячи про необхідність підтримки демократичних процесів у нашій державі,

ми не повинні забувати, що однією з обов'язкових умов демократичних перетворень, змін у політичній та соціально-економічній сферах життєдіяльності суспільства є системні зміни в політичній культурі як на рівні окремої людини, так і на рівні суспільства [1, с. 168].

Науково-методична необхідність дослідження ролі та місця політичної культури як фактору становлення сучасної держави та громадянського суспільства досить чітко окреслена. Аналіз окремих аспектів даної проблематики є предметом дослідження в працях В. Добіжи, В. Корнієнко, Б. Цимбеліського, Г. Щедрової, С. Берези та інших. Другу групу складають дослідження А. Карася, В. Кременя, В. Ткаченко, О. Скрипнюка та інших авторів сучасного суспільства в контексті розвитку процесів демократії, співвідношення громадянського суспільства і держави на певних етапах. Досліджувані концепції та методологічні підходи щодо аналізу становлення політичної культури сучасного суспільства майже не розглядають фактори взаємовпливу еволюційних процесів у становленні елементів і факторів суспільної свідомості, які впливають на розвиток політичних інститутів та напрями політичного процесу в цілому.

Саме категорія політичної культури розглядається як одна з ключових у процесі вивчення та прогнозування політичних процесів у конкретному суспільстві [4, с. 120]. Практика суспільного розвитку свідчить, що зміна типів політичної культури не може відбуватися миттєво, вона потребує певного часу. Існують певні перехідні стани, коли руйнується один тип політичної культури і утверджується інший. Визначальними рисами перехідного стану є: багатоманітність політичних орієнтацій за відсутності певного і явного домінування якоїсь із них, значні коливання та зміни політичних уподобань у суспільстві, поширення виявів екстремізму зі схильністю до використання крайніх засобів та форм політичного впливу [2, с. 16].

Успіхи становлення демократичної політичної культури у сучасній Україні залежать від особливостей державотворчих процесів, політичної соціалізації особи та від рівня громадянської активності кожного члена

суспільства. Нині вступ у політичне життя супроводжується динамічними та неординарними процесами зміни не лише політичної системи або економічних механізмів господарювання, а й зміною системи духовних, моральних цінностей, ідеалів та орієнтирів. Саме поняття «політична культура особистості», як і більш загальне поняття «політична культура», сьогодні вживають у досить абстрактних і суперечливих для масової свідомості значеннях. Політична культура – це особливий різновид культури, спосіб духовно-практичної діяльності й відносин, що відображають, закріплюють та реалізують головні національні цінності та інтереси, формують політичні погляди та цінності, знання та навички участі громадян у суспільно-політичному житті України. У сучасній західній та українській політології поняття політичної культури розглядають як частину загальнонаціональної культури у сфері політичного життя, сукупність політичних знань, ціннісних орієнтацій, настанов, умінь, навичок політичної діяльності [3].

Сьогодні політична культура особи в Україні формується та розвивається на підставі осмислення наших реалій та впливу діяльності численних політичних партій. Це свідчить про слабкості розвитку політичного процесу в Україні. Нині майже не існує країн із такою кількістю партій, що майже не відрізняються одна від одної не те що назвами, а й політичними платформами. Так, партії відображають інтереси певних груп, діячів, але аж ніяк не суспільні інтереси [3].

Для України залишається актуальною проблема формування та створення механізмів функціонування тих типів політичної культури, які притаманні стійким формам демократії. Зробити це дуже важко, оскільки тоталітарна політична культура, яка ще не стала історією на пострадянському просторі, має значну соціальну, економічну та ідеологічну базу для свого відтворення. В першу чергу слід з'ясувати ті сфери прояву свідомості, які продовжують підтримувати тоталітарну політичну культуру. Радянський тоталітарний режим цілеспрямовано формував масову свідомість і типи особистості, які сприймали соціальний світ суто у чорно-білому варіанті. Масовій свідомості нав'язувалися

парні стереотипи: «наші – не наші», «хто не з нами – той проти нас», «що є поганим для противника – те є добрим для нас», які привели до формування відповідних типів політичної поведінки. Така дуальність масової свідомості підтримувалася формуванням та закріпленням «образу ворога», який існуватиме завжди [5].

Особливість України полягає в тому, що вона майже постійно перебувала між різними державно-політичними полюсами. Тому для України характерний нестійкий стан, постійне маневрування і балансування на межі ризику. Це істотно вплинуло на психологію народу, його духовні, політичні та інші форми життєдіяльності [3]. Отже, впливом маргінального складника ментальності українського народу пояснюється наявність у його політичній культурі субкультур, орієнтованих на цінності тих чи тих сусідніх націй і держав. Маргінальний стан України позначився також і на змісті національної ідеї. Українці впродовж віків мріяли про те, щоб вирватися з обіймів сусідів. Тому специфіка полягає в тому, що це ідея не творчості, а свободи, яка досить часто розуміється як стихія вольності і руйнування. Нація, яка довго перебувала під іноземним гнітом і культура якої піддавалась тотальному нищенню, починає набувати нових ментальних рис. У неї розвивається мімікрія, тобто здатність пристосовуватись до чужих порядків, формальне сприйняття суспільних ідеалів і норм, консерватизм як спосіб захисту й збереження власних етнічних рис, комплекс меншовартості [5].

Досвід України показує, що політична культура поневоленої нації дедалі більше характеризується конформізмом, забуттям власних традицій і символів, насиченням суспільної свідомості та суспільних відносин чужоземними цінностями і нормами. Загалом можна зробити такий висновок: ментальність нації, яка тривалий час не мала власної державності і перебувала в неволі, дуже деформується. На глибинному рівні продовжують функціонувати власні ментальні риси, але на них починають нашаровуватись набуті в умовах неволі ментальні настанови. Аналогічної трансформації зазнає і політична культура. Тому не дивно, що в нинішній політичній культурі функціонує стійкий елемент

проросійської субкультури, який часто успішно конкурує з власне українськими політичними цінностями. Якщо поневолена нація стає об'єктом тривалого політичного панування кількох держав, то різні частини одного етносу виробляють особливі риси ментальності. На цій основі формується і специфіка політичної культури різних національних регіонів, що стає значною перепорою на шляху побудови соборної держави [5].

На наш погляд, важливо наголосити, що на сучасному етапі процеси формування демократичної політичної культури є складовою національного відродження України. Необхідний довготривалий досвід успішної діяльності демократичних інститутів, щоб у національному характері утвердились такі риси демократії, як терпимість, готовність до співробітництва з людьми, що мають інші політичні та ідейні погляди, повага прав особи і меншин. За тривалі часи перебування на межі західної та східної політичних культур політична культура українського народу, його ментальність сформувалася як неповторний симбіоз різних складових політичних культур з переважанням все-таки західноєвропейських компонентів. Сучасна Україна, вже як незалежна держава, в черговий раз стала перед потребою реалізації принципу політичного і культурного плюралізму. Тому політична культура нового суспільства, яка формується в незалежній країні, має бути культурою злагоди, громадянського миру, пошани до свободи і прав людини.

Список використаних джерел:

1. Бурдяк В. Перспективи співробітництва «Україна – НАТО» і роль у ньому польського фактора. *Політичний менеджмент*. 2018. Вип. № 3. С. 165–174.

2. Деріско І. Політична культура громадянського суспільства в контексті синергетичної парадигми. *Грані*. 2015. Вип. № 1 (117). С. 11–16.

3. Єфтені Н. М. Проблеми формування політичної культури в українському суспільстві. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1610/Efteni%20Problemy%20formuvannya%20polit%20kultury.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

4. Колодій А. Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. *Червона калина*. 2020. 280 с.

5. Новікова Н. Є. Особливості формування політичної культури особистості в умовах трансформації на прикладі України. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2d48a209-eeae-496c-9c79-772189642beb/content>.

Малиновський В. Я.

д. політ. н., професор, професор кафедри
соціогуманітарних технологій,
Луцький національний технічний університет

ПРО РАШИЗМ

В умовах тотальної війни росії проти України актуалізувалося питання не лише щодо її причин, а й соціально-ідеологічних засад цієї агресії. Адже вкрай важливо здійснити політологічний аналіз, як так сталося, що в ХХІ столітті у Європі відбулася реінкарнація агресивного тоталітарного, за основними ознаками фашистського режиму, що становить екзистенційну загрозу не лише Україні, а й всьому цивілізованому світу.

Застосування рф фізичної агресії, фактично державного тероризму в процес вирішення спірних питань, є ознакою скочування російського суспільства до фашизму. Саме так в світовій суспільно-політичній думці після повномасштабного вторгнення в Україну характеризується політичний процес в цій країні.

У літературі нинішній російський режим та його ідеологічні засади отримали різні назви: «російський фашизм», «нацизм», «путінізм». Хоча більшість фахівців, у тому числі автор статті, надають перевагу терміну «рашизм», однак вкладають у його розуміння різний зміст. Одні трактують його як ідеологію, інші як політичний режим або політику рф, ще одні об'єднують у ньому ідеологічні та практичні концепти. Паралельно із

«рашизмом» застосовується термін «путінізм», який також сприймається по-різному, у тому числі як синонім. Наприклад, професор В. Ткаченко зазначає, що «ідеологія путінізму передбачає створення оновленої нації на основі об'єднання усіх росіян в лоні єдиної новітньої держави-цивілізації. А це якраз є головною ідеєю фашизму» [1, с. 262]. Професор О. Гринів вважає, що рашизм – це ідеологічна основа путінізму: «варто чітко відрізнити рашизм від путінізму, який стосується насамперед практичної сфери... На противагу путінізму рашизм стосується ідеологічного обґрунтування авантюрної політики нинішнього російського диктатора» [2].

Зважаючи на сказане, важливо чітко визначитися з термінологією, адже тоді легше оперувати цими поняттями, не підмінити одне одним. Окрім цього, слід дати відповіді на низку питань: які ідеї об'єднує рашизм; чим він відрізняється від інших тоталітарних ідеологій; чи це ідеологія, чи практична діяльність; як світова спільнота має реагувати на це явище?

Ідеологія рашизму формувалася на основі архаїчних і маргінальних у контексті сучасних політичних теорій вчень новітніх російських «пророків» на кшталт О. Дугіна, І. Ільїна, П. Щедровицького, С. Переслєгіна, О. Проханова, В. Мединського. В їх основі – міфологеми і догми та інші атрибути «консервативної революції» першої половини ХХ ст. (неоевразійство; зіткнення цивілізацій «Півночі» та «Півдня»; ідея «третього шляху»), котрі доповнювалися різноманітними новітніми конспірологічними теоріями щодо великої війни континентів: Євразії проти Атлантики.

Спостереження поведінки та риторики путіна останнього періоду показує, що його світогляд сформувався на основі цих ідеологічних міфологем – печерної суміші окультизму, конспірології, езотерики, неофашизму, сталінізму, в основі яких лежать імперські амбіції антиукраїнського спрямування. Звідси його публічні заяви, пронизані маніакальною параноєю: про унікальність (месіанство) російського етносу та штучність і неприродність української державності, яка «отримала величезні території на сході і півдні від росії». У 2001 р. він уперше вжив термін «русский мир», стверджуючи, що це поняття ...

споконвіку не визначалося географічними межами росії чи російського етносу» [3, с. 106]. Згодом він заперечив існування України як окремої держави і заявив, що Україна є «невід’ємною частиною» росії та російського «історичного, культурного та духовного простору». У спеціальній статті (12 липня 2021 р.) «Про історичну єдність росіян і українців» президент рф стверджував, що українці – не окремих народ, а частина російського народу. А напередодні повномасштабного військового вторгнення 21 лютого 2022 р., у своєму зверненні путін заявив, що «Радянська Україна виникла в результаті більшовицької політики, яку й досі в наші дні можна назвати «Україна імені Володимира Ілліча Леніна». Він – її автор та архітектор» [4]. Під час промови на засіданні ради національної безпеки та оборони рф, він видав черговий історичний спам, що сучасна Україна була цілком і повністю створена росією та звинуватив комуністів та українських націоналістів «у розпаді історичної росії під назвою СРСР» [5]. Раніше, відповідно до «теорії змови», крах Радянського Союзу як «найбільшої геополітичної катастрофи ХХ століття» пояснювався ворожою діяльністю «колективного Заходу».

За допомогою історичних маніпуляцій та відвертих фейків керівництву рф за посередництвом армії пропагандистів вдалося виростити значну кількість профашистськи налаштованого населення, просякнутого фанатичною вірою у свого вождя та ненавистю до всього «нерусского». Цей пропутінський маргіналізований елемент став живильним середовищем національної концепції реваншизму, що ґрунтується на постулатах «русского мира» – базової неоімперської геополітичної доктрини рашистської ідеології, а також інших концептах: «окремої російської цивілізації»; «розділеного народу» та захисту співвітчизників за кордоном.

Запропонована путіним нова ідеологія, новий міф російського світу мало чим відрізняються від наративів націонал-соціалістів Третього Рейху: «об’єднання земель», «розділений народ», «захист співвітчизників за кордоном», «націонал-зрадники». «Особливий генетичний код» росіян і «велика російська цивілізація» є калькою вищості арійської нації, а «розділений

народ» – нацистське виправдання аншлюсу Австрії 1938 року. З цього приводу російський політолог А. Піонтковський слушно зауважив: «Ідеологічно, світоглядно та інструментально зовнішня політика Росії – це зовнішня політика Німеччини 1930-х років» [6].

Так звана «особлива євразійська цивілізація» хворіє важкою хворобою ресентиментом – ненавистю і заздрістю до успішніших та сильніших суспільств, що провокує її на перманентний пошук ворогів в особі розвинутих демократій. Відчуття слабкості й безсилля призводить до формування системи цінностей, яка заперечує систему цінностей ворога (свобода, демократія, толерантність, справедливість), натомість породжує шовінізм, клерикалізм, ксенофобію, імперський реваншизм, культ сильної агресивної держави.

Зважаючи на сказане вище, зазначимо, що рашистська ідеологія – це своєрідний симбіоз фашизму, сталінізму, шовінізму, імперіалізму та православного фундаменталізму, що спрямована на досягнення реваншистських цілей (загарбання територій сусідніх пострадянських країн, котрі перебували у складі Російської імперії та СРСР) і об'єднання всіх росіян в лоні «унікальної євразійської цивілізації», котра простягається за межі державного кордону рф, покликана відстоювати систему цінностей, альтернативну європейській (західній) цивілізації.

Так як національна доктрина рашистів – загарбання і поневолення сусідніх народів, нерозривно пов'язана з Україною, саме українському народу та її героїчним Збройним Силам за підтримки цивілізованого світу випала історична місія і шанс не лише покласти край цій антилюдській маніакальній ідеології, а й сповна поквитатися за завдані столітні кривди і страждання, особливо жахливі злочини – голодомор і геноцид. А державам-переможцям у російсько-українській війні належить провести дерашизацію російського населення – очищення від путлеризму, на кшталт денацифікації німців після Другої світової війни. В іншому випадку, бацила рашизму й надалі провокуватиме нові екзистенційні загрози для світового співтовариства.

Список використаних джерел:

1. Ткаченко В. М. Україна: quo vadis – куди йдемо? Київ : Логос Україна, 2017. 424 с.
2. Гринів О. Рашизм із прицілом на україноцид. *Рух*. 2014. 10 квіт. URL: <https://web.archive.org/web/20150627021437/http://www.nru.org.ua/news/aktualno/710-profesor-oleh-hryniv-rashyzm-iz-prytsilom-na-ukrayinotsyd> (дата звернення: 28.02.2023).
3. Гула Р. В., Передерій І. Г. Минуле та сучасне російського фашизму: спроба політологічного аналізу. *Суспільно-політичні процеси. Наук.-попул. вид. громад. орг. «Академія політ. наук»*. Київ, 2017. Вип. 2–3 (6–7). С. 86–114.
4. Карловський Д. Путін пригрозив, що «навчить Україну декомунізації». *Українська правда*. 2022. 21 лют. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/21/7324861/> (дата звернення: 01.03.2023).
5. Пояснювальна записка до Постанови Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»» від 14.04.2022 р. № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
6. Піонтковський А. Зовнішня політика Росії – це політика Німеччини 30-х років, – російський політик. *24 канал*. 2015. 16 трав. URL: https://24tv.ua/zovnishnya_politika_rosiyi__tse_politika_nimechchini_30h_rokiv__r_osiyskiy_politik_n575115 (дата звернення: 02.03.2023).

Метелєв І. Т.,
асистент кафедри міжнародного регіонознавства,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ЗАХИСТ ВСЕСВІТНЬОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Сучасний процес еволюції міжнародної системи обумовлюється об'єктивним явищем глобалізації, що водночас виступає як мегатренд

глобального розвитку. Наразі процеси глобалізації створюють різноманітні умови й нові канали для взаємодії різних політичних, економічних, культурних систем; значення економічного зростання та глобалізації впливають і на спадщину кожної нації. Для України питання збереження культурної спадщини на глобальному рівні також зростає в умовах війни з Російською Федерацією.

Дослідженням питання захисту культурних цінностей займалися такі представники вітчизняної науки як В. Акуленко, Б. Криволапов, Н. Сербіна, Ю. Цирфа, С. Пахоменко. Серед зарубіжних науковців варто відзначити Д. Янсена, Т. Вінтера, Б. Агетта, В. Де Лера, О. Пахомова, М. Тромбетту і ряд інших вчених.

У той же час, попри академічну значимість даної теми, протягом періоду останніх 5 років представниками вітчизняної школи міжнародних відносин і світової політики не захищалися дисертаційні дослідження, що стосувалися б діяльності UNESCO чи збереження культурної спадщини.

Необхідність збереження культурної спадщини залишається гострим питанням в усьому світі, це критичний обов'язок усіх націй. ЮНЕСКО визначає охорону спадщини як загальносвітову проблему. І ще в 2000 р. групою експертів цієї організації було написана програмну роботу «UNESCO in a globalizing world», що дало поштовх до подальших праць в даному напрямі. Так, Т. Вайтон наголошує на тому, що поняття культурної спадщини є безперервним зв'язком від минулого до сьогодення та стверджує, що всі елементи культурної спадщини чи їхнє значення є нематеріальними, і це робить дане поняття суспільно сконструйованим. Це означає, що захист культурної спадщини значною мірою базується на соціальному світі, а не просто на характеристиках культурних матеріалів, об'єктів або місць. Існує також погляд на культурну спадщину як на інтерактивний, діалогічний та дискурсивний процес, де минуле та майбутнє виростають із зустрічі між численними персоніфікованими суб'єктами з сьогоденням, та як на явище, що перетинає сфери людського та нелюдського світів, тобто не лише є соціальним [4].

Протягом останніх десятиліть дослідження захисту культурної спадщини виділяються як окрема міждисциплінарна наукова сфера. При цьому від 1990-х років, саме дане поняття почало зазнавати критики елемент постколоніалізму, створений в Європі та поширений по всьому світу, що спрощує історично важливе значення культурної спадщини. Однак останні дослідження в даному напрямі (тут, зокрема, можна відзначити роботи К. Стерлінга) показують, що всесвітня культурна спадщина загалом є критично важливим фактором у питаннях, з якими стикається сьогодні людство, зокрема судові системи, права людини, нерівність. Таким чином, питання захисту культурної спадщини відіграє відповідну роль у формуванні соціальних конструкцій [3, с. 1029–1046].

Попри наукову та загальнолюдську цінність рекомендацій UNESCO щодо захисту культурних пам'яток і визначних місць, пошук балансу між збереженням культурної спадщини та соціальним і економічним розвитком держав на практиці стикається з труднощами. Холістичні підходи до підтримки такого балансу враховують такі види діяльності, як освіта, загальна політика, збереження ландшафтного різноманіття, екосистема підтримки діячів культури у регіоні, гендерна рівність, міжнародні культурні зв'язки – таким чином, захист культурної спадщини виступає рушієм сталого розвитку. У будь-якому випадку, політика охорони культурної спадщини спрямовується на збереження традицій, ідентичності та культури.

Роль уряду щодо збереження культурної спадщини зазвичай покладається на конкретні підрозділи, відділення або державні установи, що підтримують, впроваджують та розвивають дану політику. Щоб зберегти цінність спадщини, уряди відіграють важливу роль у питанні лідерства та встановлення ключових стратегій, які, у свою чергу, мають бути цілісними, практичними, сталими та інтегрованими. Більше того, уряди повинні працювати і над питанням, як саме впровадження цих стратегій може вплинути на культурну спадщину, і закласти відповідні основи за допомогою стратегій її захисту [2, с. 426–441].

Специфічним аспектом є і питання виходу значення історичних пам'яток, визначних місць, ритуалів на загальносвітовий рівень. Таке визначення та захист спадщини сприяє підвищенню національної гордості та зміцненню почуття приналежності до місцевої спільноти. Водночас актори міжнародних відносин можуть в окремих випадках тяжіти й до ізоляціонізму в даному питанні, коли це підпадає під наративи зовнішньополітичної ідентичності. Відповідно, цінність глобалізації для захисту культурної спадщини виявляється через розвиток суспільств у формуванні сенсів. І такий процес може мати подвійну перевагу: з одного боку, він може розширити можливості людей, їхньої приналежності, коріння, передачі своєї культурної спадщини та досягнення її безперервності. А з іншого боку, може допомогти виокремити групи та суспільства, які при цьому включаються в глобальний розвиток, а не будуть йому суперечити - завдяки тому, що захист спадщини буде розглядатися як культурна практика та процес, а не лише як унікальний досвід з конкретним значенням, успадкованим в матеріальних чи нематеріальних цінностях.

Згідно з вищенаведеним, нами прогнозується переосмислення підходів до збереження всесвітньої культурної спадщини в умовах трансформації сучасної політичної організації світу. Перспективним є погляд на загальносвітове збереження культурної спадщини при розробці інтегрованих моделей з урахуванням соціально-економічних особливостей конкретних країн та регіонів у руслі адаптації до новітніх викликів та зміцнення регіональної та міжнародної співпраці та миру. Загальнолюдське значення захисту культурної спадщини та виведення його в повній мірі на глобальний рівень є визначним також і для українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Коппель О., Пархомчук О., Пархомчук А. (). Глобалізація як мегатренд світової політики. InterConf. 2021. №93. С. 46–62. URL: <https://doi.org/10.51582/interconf.21-22.12.2021.006>.

2. Pendlebury J. Heritage and Policy. In E. Waterton, & S. Watson (Eds.), The Palgrave Handbook of Contemporary Heritage Research. London : Palgrave Macmillan, 2015. URL: https://doi.org/10.1057/9781137293565_27.

3. Sterling C. Critical Heritage and the Posthumanities: Problems and Prospects. Intentional Journal of Heritage Studies, 26. 2020.

4. Whyton T. Festivals as Integrative Sites: A CHIME Report. 2016 URL: <https://chimeproject.org/author/tonywhyton/>.

Миц І. І.

магістр кафедри політології та соціології,
Київський університет імені Бориса Грінченка

ПОЛІТИЧНИЙ МЕМ ЯК МАНІПУЛЯТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНУ СВІДОМІСТЬ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Актуальність теми проявляється в тому, що щоразу на кожних нових виборах стає все важче переконати громадян проголосувати за потрібного кандидата. Старі, класичні політичні технології можуть не так ефективно подіяти, оскільки люди вже з ними знайомі, не сприймають їх так, як очікує замовник. Стати в нагоді можуть зовсім нові технології, або ті що використовувалися досить рідко. До них можна віднести політичні меми – смішні картинки або короткі відео на політичну тематику.

Мета дослідження – проаналізувати політичний мем як маніпулятивну технологію впливу на суспільно-політичну свідомість громадян України.

Дослідженнями на тему технологій впливу на суспільно-політичну свідомість в різні часи займалися такі дослідники, як А. Цуладзе, В. Авченко, П. Лісовський, І. Мудра, М. Камаса. Вони розглядали проблематику використання технологій впливу на суспільно-політичну свідомість як маніпуляції і те, що вони передбачають нав'язування маніпулятором своєї волі, що втілюється у формі прихованого впливу. У свою чергу дослідженням безпосередньо мемів, як засобу політичного впливу, займалися А. Чантурія, В. Неклесова, М. Заботнова.

За визначенням польського дослідника Марсіна Камаси, політична маніпуляція – це метод впливу, котрий є однією з найтонших і водночас найбільш безжальних форм формування соціальної поведінки [2, с. 1].

Враховуючи думку дослідника, можна констатувати, що політичне маніпулювання можна вважати способом прихованого психологічного впливу, спрямованого на зміну політичних уподобань активу електорату. А метою політичного маніпулювання є отримання, утримання, розподіл і реалізація влади за допомогою неявних інструментів або ж шляхом приховування справжніх політичних цілей [1, с. 6].

Метою застосування будь-яких маніпулятивних технологій є завоювання або утримання влади, проте застарілі та всім давно знайомі технології можуть не привести до очікуваного результату. В цьому випадку ситуацію може врятувати використання нового типу маніпулятивних технологій, а саме інтернет технологій, зокрема політичних мемів.

Мем – певна інформація у вигляді картинки чи відео, яка містить певну інформацію та поширюється інтернетом між користувачами. Кожного року інтернет-користувачі створюють сотні різноманітних мемів, значна частина яких стосується політики або є на політичну тематику.

Під політичним мемом, окрім жартівливого висвітлювання будь-якої політичної події, ми можемо також розуміти специфічний вид комунікації між політиком та електоратом. Наприклад, меми, що пов'язані із Віталієм Кличком за період його перебуванні на посаді міського голови Києва. Більшість з них стосувалася невдалих висловлювань і не несла значних негативних наслідків для їх автора. Натомість навпаки українці щоразу підхоплювали новий «крилатий» вислів пана мера, через що його прізвище залишалося популярним та найбільш згадуваним серед громадян. А отже можна зробити висновок, що політичні меми мають позитивний момент – безкоштовна політична реклама для політика.

Також до ще однієї переваги технології залучення політичних мемів можна віднести те, що завдяки використанню інтернет мемів можна здійснити

вплив на суспільно-політичну свідомість молоді, саме тієї категорії населення, яка майже завжди намагалася бути політично нейтральною, пояснюючи це тим, що «політика – річ складна і їм це не цікаво». І в даному випадку саме мему, котрі є надзвичайно популярними серед молоді, здатні прищепити в неї інтерес до політики. І це є найголовнішим завданням, оскільки саме молодь є найбільш перспективною частиною суспільства з точки зору розбудови держави.

У 2019 році було створено велику кількість політичних мемів з тодішнім кандидатом у президенти України Володимиром Зеленським, що в сукупності з іншою технологією, такою як комунікація з електоратом через соціальні мережі, зумовило появу серед його електорату великої кількості інтернет-користувачів, вікової категорії від 18 до 35 років.

А в сучасних умовах повномасштабної війни Росії проти України політичний мем перетворився ще й у спосіб висвітлення подій в цій війні, а також у зброю проти власних політичних конкурентів, де кожен невдалий мем на наступній передвиборчій кампанії буде використаний проти політика вже як чорний PR.

Крім того, політичні мему є різновидом нового типу маніпулятивного впливу на суспільно-політичну свідомість громадян України, які вигідно застосовувати в порівнянні зі звичайними, застарілими технологіями.

Їх можна використовувати як безкоштовну, спрямовану на широку аудиторію політичну технологію, метою якої є реклама конкретного політика, а також спотворення образів кандидатів. Також це можливість заручитися підтримкою молоді, яка раніше практично завжди намагалася бути політично нейтральною. А в умовах сьогодення окрім реклами політиків завдяки політичним мемам також висвітлюються події в Україні та світі.

Список використаних джерел:

1. Миц І. І. Еволюція використання маніпулятивних технологій під час президентських виборчих кампаній в Україні : кваліфікаційна робота бакалавра : 324(477). Київ, 2022. 42 с.

2. Kamassa M. Socio-political manipulation – incidental pathology or immanent component of international realm? Przegląd Strategiczny. 2012. P. 20.

Ніколенко Ю. О.,
аспірант,
Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара

ЦІЛІ ТА МОТИВИ СУБ'ЄКТІВ ВИБОРЧОЇ ІНЖЕНЕРІЇ

Виборча інженерія (далі – ВІ) є діяльністю із законодавчого конструювання або модифікації початкових виборчих правил (параметри виборчої системи (далі – ВС) та виборчого процесу (далі – ВП), які закріплені у виборчому законодавстві (далі – ВЗ)), яка здійснюється для досягнення певних цілей та результатів. Структура феномену ВІ включає в себе наступні складові: 1) перша складова – суб'єкт ВІ, тобто юридичні та фізичні особи, що мають право здійснювати ВІ; 2) друга складова – об'єкт ВІ – ВС та ВП; 3) третя складова – вплив суб'єкта ВІ на об'єкт ВІ, що формує технологічну сторону ВІ, яка, у свою чергу, включає в себе з телеологічну (визначення цілей ВІ та інструментів їх реалізації), конструктивну (внесення змін до виборчої сфери відповідно до цілей ВІ), прогностичну (прогнозування ймовірних майбутніх станів виборчої сфери, а також ймовірних майбутніх наслідків та результатів дій з ВІ) та результативну (аналіз результатів вже здійсненої діяльності з ВІ та співставлення отриманих результатів з початковими цілями ВІ (критеріями оцінки результатів ВІ є технологічний – загальна характеристика організації та функціонування виборчої сфери, телеологічний – співвіднесення результатів ВІ з першопочатковими цілями) складові [1].

На думку М. Афанасьевої, телеологічний аспект ВІ проявляється у таких її сутнісних характеристиках як цілеспрямованість, доцільність, раціональність. Цілеспрямованість пов'язана з тим, що діяльність у межах ВІ неможлива без постановки суб'єктами конкретних цілей, орієнтирів, без попереднього прогнозування шляхів та строків їх реалізації, а також майбутніх змін, без ідеального передбачення результатів. Доцільність ВІ – це відповідність

певному (відносно завершеному) стану, ідеальна модель якого уявляється як мета, як специфічна форма взаємодії, що дозволяє виявити певну спрямованість процесів, їх зумовленість кінцевими результатами. Раціональність ВІ пов'язана з відповідністю рішень, що приймаються, тим зовнішнім обставинам, які склалися, їх адекватність характеру тенденцій розвитку політико-правової ситуації [1; 2; 3]. Щодо цілей ВІ К. Махова зазначає, що цілі ВІ в залежності від мотивації можуть бути як об'єктивісткими (удосконалення виборчих правил), так і суб'єктивістськими (маніпулювання ВЗ на користь провладних ПС) [4].

Не зважаючи на те, що специфіка використання ВІ залежить від специфіки країни та цілей суб'єкта ВІ, А. Волл виокремлює наступні загальні цілі демократичної ВІ [5, с. 8]: 1) створення максимально ефективного варіанту ВС та організації ВП; 2) прагнення до максимальної відповідності складу парламенту розподілу голосів на виборах (пропорційність); 3) сприяння ефективній репрезентації інтересів та структури суспільства в складі парламенту (сюди відноситься рівень представництва в парламенті жінок та різноманітних меншин); 4) створення умови для примирення, співпраці та вигідної взаємодії між діючими ПС, сприяння стабільності в суспільстві, запобігання соціальній напруженості та соціальним конфліктам; 5) спонукання виборців до впливу на своїх представників; 6) сприяння визнанню суспільством легітимності парламенту та уряду; 7) сприяння ефективній та злагодженій роботі органів державного управління; 8) сприяння розвитку партій; 9) сприяння підзвітності обраних перед виборцями та громадянами; 10) розвиток парламентського контролю за виконавчою гілкою влади.

Тепер розглянемо мотиви, що спонукають суб'єкта ВІ до дій з ВІ. А. Блейз вважає, що на рішення щодо ВІ впливають дві складові – 1) обов'язкова і 2) випадкова. До обов'язкової умови ВІ відноситься невідповідність ВС певним стандартам щодо принципу розподілу місць. Але неадекватність результатів виборів внаслідок використання ВС є обов'язковою, але недостатньою умовою зміни виборчих правил. Якщо правляча партія, як стверджує А. Блейз, не буде впевнена, що зміни виборчих правил будуть їй

вигідні, то вона не буде проводити виборчі реформи. Отже, якою б невдалою не була ВС, сама по собі вона не може змінитися. Для цього суб'єкт ВІ повинні взяти на себе ініціативу і запропонувати реформи, причому для реалізації цих реформ необхідно подолати перешкоди інституційного та політичного характеру. А. Блейз зазначає, що у більшості випадків не існує механізмів щодо проведення реформування виборчих правил, якщо політичні актори це не підтримують. Лише в деяких штатах США потенційним суб'єктом змін ВЗ можуть стати громадяни через проведення відповідного референдуму. А. Блейз розрізняє два типи випадкової складової процесу змін виборчих правил. До першого типу відноситься ситуація, коли партія не задоволена характеристиками ВС, зокрема кінцевими результатами виборів і прикладає зусилля, щоб провести зміни. Другий тип характеризується наявністю в суспільстві думки, що ВС не відповідає демократичним критеріям і це може спонукати партію (або партії) взяти на себе роль реформатора. Отже, політичні актори хочуть змінювати виборчі правила або якщо зацікавлені в результатах змін, або в самому факті голосування за зміни, щоб підвищити свої рейтинги [6, с. 14–15].

І. Гербут виділяє 2 основні групи цілей ВІ: 1) об'єктивістська – вплив на параметри політичної сфери, 2) суб'єктивістська – реалізація цілей та інтересів конкретних політичних та неполітичних суб'єктів [7, с. 207]. Що стосується мотивації дій з ВІ, то, на думку О. Михайлової, суб'єкт ВІ може мати: 1) раціональну мотивацію – максимізація владного впливу, підвищення ймовірності перемоги на виборах, покращення роботи владних інституцій; 2) нормативну мотивацію – впровадження певних цінностей та ідей (наприклад, ліберальна ідеологія через відстоювання ідей індивідуалізму віддає перевагу мажоритарній ВС). На її думку, раціональна мотивація, як правило, є домінуючою – розповсюдженим прикладом такої мотивації є той випадок, коли провладні ПС виступають за збереження такого типу ВС, яка привела їх до влади. Прикладами нормативної мотивації є втілення таких ідей, як демократизм (пропорційний розподіл місць в парламенті, підконтрольність

обранців, підзвітність обранців та уряду), стабільність (запобігання конфліктів всередині владних інститутів та суспільства), ефективне управління, тощо [8, с. 126–127].

Таким чином, можна зробити висновок, що діяльність з ВІ обумовлена достатньо широким набором цілей та мотивів, якими послуговуються суб'єкти ВІ. Дані цілі та мотиви можуть бути як суспільно схвалюваними та корисними для суспільства та держави, так і суб'єктивістськими та маніпулятивними.

Список використаних джерел:

1. Афанасьєва М. В. *Виборча інженерія в Україні* : монографія. Одеса : Юридична література, 2014. 384 с.
2. Афанасьєва М. В. *Поняття та структура виборчої інженерії*. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2014. № 2. С. 55–59.
3. Афанасьєва М. *Телеологічна складова виборчої інженерії*. *Юридичний вісник*. 2013. № 3. С. 66–72.
4. Махова К. *Виборча інженерія в системі політичного маркетингу* / Науковий блог НаУ «Острозька Академія». URL: <http://naub.oa.edu.ua/2015/виборча-інженерія-в-системі-політичн/>.
5. Wall A. *Engineering Electoral Systems: Possibilities and Pitfalls* / A. Wall, M. Salih. NIMD, 2007. 22 p.
6. Blais A. *To keep or to change first past the post? The politics of electoral reform* / Andre Blais. Oxford : Oxford University Press, 2008. 225 p.
7. Гербут І. А. *Виборча інженерія в контексті політичних трансформацій*. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2011. № 6 (56). С. 207–218.
8. Михайлова О. В. *Современная теория и практика электоральных реформ*. *Русская политология*. 2017. №1(2).

Патійчук В. О.,
к. геогр. н., доцент кафедри міжнародних
відносин і регіональних студій,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки

СУЧАСНІ ЗОВНІШНІ БЕЗПЕКОВІ ЗАГРОЗИ ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Волинська область є прикордонною територією та межує з двома іноземними державами світу – республіками Польщею та Білорусь, що донедавна досить позитивно оцінювалося з точки зору її транспортно-географічного та геополітичного положення, а також оцінки рівня безпекових загроз. Вона має давні зовнішньоекономічні та культурно-політичні традиції з цими країнами, адже був період, коли Волинь разом із Білоруссю спочатку входила до складу Литовського королівства (1340–1565 рр.), а потім – Речі Посполитої (1566–1795 рр.) та Польської Республіки (1918–1939 рр.). Якщо до 2015 р. населення України та експерти аналітичного Центру Разумкова вважали [1], що з боку Білорусі рівень безпекових загроз є мінімальним для нашої держави (табл. 1), не дивлячись на анексію Криму та війну на Сході країни з Росією, то після широкомасштабного вторгнення останньої 24 лютого 2022 р. – ситуація кардинально змінилася щодо білоруського безпекового вектора (табл. 2).

Таблиця 1

Рівень загрози для України з боку різних країн/блоків*

(за шкалою від «0» до «10», де «0» – загрози немає, а «10» – загроза максимальна)

Рівень загрози з боку:	Середня оцінка
Росії	7,55
ОДКБ (Росія, Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан)	4,21
США	3,18
НАТО	2,62
Китаю	2,16
Румунії	1,50
Туреччини	1,47
Угорщини	1,46
Польщі	1,40
Білорусі	1,38

*Складено за: [1, с. 9].

Адже Білорусь є потужною економічною партнеркою Російської Федерації та її військовою союзницею, з території якої відбулося вторгнення й зараз спостерігаються часті прильоти бойових ракет на Україну по об'єктах її інфраструктури та житлових будинках.

Згідно проведених наукових досліджень щодо стану надзвичайних ситуацій техногенного, природного та соціального характеру у регіонах України, Волинська область за останніх тридцять років була однією з найбільш безпеконнадійних регіонів України як у внутрішньодержавному, так і зовнішньополітичному плані (рис. 1).

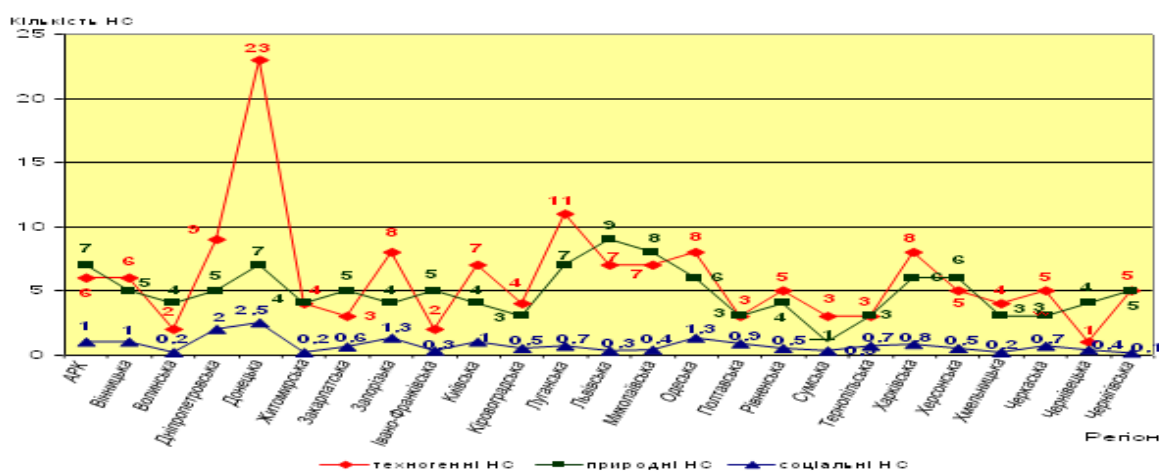

Рис. 1. Середньостатистична щорічна кількість надзвичайних ситуацій техногенного, природного та соціального характеру у регіонах України за 1997–2018 рр. [2, с. 23].

Науковці відзначають, що крім радіаційного забруднення північних районів області внаслідок аварії на ЧАЕС, на Волині спостерігається техногенно-екологічна і соціально-безпекова стабільність [2].

Так, згідно експертної оцінки фахівців із Львівського державного університету безпеки життєдіяльності у 2020 р., де бралися до уваги внутрішні та зовнішні безпекові ризики для ранжування регіонів України, Волинь поряд із Рівненською, Тернопільською, Хмельницькою, Житомирською, Кіровоградською, Полтавською, Сумською, Херсонською, Черкаською та Чернігівська областями до 2015 р. вважалася відносно оптимальною

безпековою територією, яка сприятлива для життєдіяльності населення та ведення господарства [2, с. 28].

Проте не слід забувати, що Волинська область є транзитним регіоном не тільки для переміщення торгово-матеріальних вантажів, але й нелегальних мігрантів і контрабанди, яка в останні десятиріччя різко зросла завдяки розширенню транскордонної співпраці краю й посиленню сучасних безпекових загроз і зміні політичної ситуації на європейському континенті в цілому (табл. 2).

Таблиця 2

Основні безпекові загрози Волині з боку її зовнішніх сусідів – Польщі та Білорусі

Країни та групи чинників	Зміст подій	Безпекові загрози	Безпекові наслідки
Польща: <i>історичні</i>	<i>Входження Волині до Речі Посполитої (1566-1795 рр.)</i>	Полонізація та окатоличення місцевого населення в минулому й наростання етнічної нетерпимості	Посилення взаємних історико-етнічних образ
	<i>Перебування Волинського воєводства в складі Польської Республіки (1918-1939 рр.)</i>	Економічні та майнові претензії з боку польського населення	Вимоги щодо реституції боргів нащадків польських власників земель та нерухомості на території краю
	<i>«Волинська різанина» (1943-1944 р.)</i>	Широкомасштабна акція деполонізація краю, яка супроводжувалася масовими вбивствами поляків і навіть селами як наприклад Павлівка)	Посилення міжетнічного протистояння
	<i>Операція «Вісла» (28.04 – 31.07.1947 р.)</i>	Примусова депортація українського населення з їх історико-етнічних меж проживання на території ПНР	Наростання етнічного та політико-економічного невдоволення українців щодо польського населення та уряду
<i>політичні</i>	<i>Сучасні заяви політичних правих сил та їх лідерів щодо повернення колишніх східних територій</i>	Політична нестабільність у регіоні	Зростання політичної напруги в регіоні
<i>економічні</i>	<i>Значний відтік у ПНР працездатного населення із 2000-х р.</i>	Диспропорції у структурі зайнятості краю	Нестача трудових ресурсів для розвитку господарства області
Білорусь: <i>історичні</i>	<i>Перебування у складі Литовсько-Польського королівства (1340-1565 рр.), Російської</i>	Можливість перегляду кордонів у межах Волинської області та зонах етнічного	Неврегульованість кордонів

	<i>імперії та СРСР (17-20 ст.)</i>	проживання білорусів	
політичні	<i>Білорусь – союзник РФ; 24 лютого 2022 р. – російське вторгнення в Україну</i>	Можливість вторгнення на територію Волині з Білорусі та часті прильоти російських ракет з її території	З території Білорусі відбулося просування військ окупантів у Київську, Чернігівську та Житомирську області
економічні	<i>Наплив іноземних мігрантів із третіх країн у 2010-х р.</i>	Білорусь відкрила свої кордони для нелегальних мігрантів і біженців	Можливість включення Волині в зону транзитних переміщень нелегалів
екологічні	<i>Розробка білоруського крейдяного кар'єру в Хотиславі</i>	Значне обміління Шацьких озер у т. ч. оз. Світязь	Висихання озера та втрата ендемічної заповідної флори і фауни

Отже, можна виділити кілька груп чинників – історичні, політичні, економічні та екологічні, які спричинили появу безпекових загроз для Волинської області з боку її іноземних сусідів. Якщо польська сторона в умовах війни проявляє свою підтримку Україні, надаючи їй озброєння, та виступає лобістом українських інтересів у ЄС, то Білорусь є повною протилежністю. З її боку можна очікувати таких реальних загроз як нове військове вторгнення, включаючи не тільки російське, але й білоруське військо, проникнення на територію області диверсійно-розвідувальних груп, масовий прорив іноземних мігрантів, які концентруються вздовж польсько-білоруського кордону тощо.

З початку війни до січня 2023 р. з України виїхало понад 17 млн осіб, з яких 4,9 млн – беруть участь в офіційних програмах підтримки біженців у Європі. Найбільше біженців за цей час прийняла Польща (15,5 млн осіб), а також Німеччина, Чехія, Італія, Іспанія, Франція та Румунія.

За оцінками експертів, майже 80 % українських біженців мають намір повернутися додому і на початок цього року їх уже повернулося до 50 % від загальної кількості тих, хто виїхав [3].

Безпекова ситуація області посилюється й іншими проблемами. Станом на кінець 2022 р. на Волині було зареєстровано 75,6 тис. переміщених осіб, серед яких можуть бути диверсанти та колаборанти [4]. Крім того, Волинська область на початок 2023 р. очолювала число лідерів, з яких найбільше виїхало військовозобов'язаних (21108 осіб) і не повернулося (1375 осіб). За нею

слідують Львівська (31558 – із них не повернулося 1036 чоловіків), Тернопільська (1436 – із них не приїхало назад 964 особи), Київська (7427 – не в'їхали в Україну 674 подорожуючих) і Рівненська область (7691 – 513 ухилинтів) [4]. Тобто число безпекових загроз на Волині із початком війни в Україні значно збільшилося.

Список використаних джерел:

1. Громадяни України про безпеку: оцінки, загрози, шляхи вирішення проблем. Київ : Центр Разумкова, 2015. 27 с.
2. Аналіз джерел небезпеки та ризиків виникнення надзвичайних ситуацій на території України: ризики. Львів: ЛДУБЖ, 2020. 38 с.
3. В ООН назвали кількість українських біженців у Європі. URL : <https://slovoidilo.ua> (дата звернення: 25.02.2023).
4. Під виглядом «волонтерів» з України виїхали понад 9 тис. чоловіків. URL : <https://zaxid.net> (дата звернення: 21.02.2023).

Романюк Н. І.,
к. геогр. н., доцент кафедри міжнародних
відносин та регіональних студій,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

СУТНІСТЬ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ЯК НОВОГО ТИПУ КОНФЛІКТУ XXI СТ.

В ході сучасних конфліктів держави часто використовують недержавних дійових осіб та інформаційні технології задля перемоги над своїми супротивниками під час або, що більш важливо, за відсутності прямого збройного конфлікту. Такі війни загалом називають гібридними.

Як відомо, слово «гібрид» походить від латинського і означає певний продукт, який виникає в результаті схрещування різних його видів. Згідно з народною назвою, гібридна війна, на відміну від традиційної війни – це схрещування «генетично» різних форм соціальної дії, нова комбінація старих предметів, які використовувалися раніше [1].

Концепція гібридної війни не є новою. Поняття «гібридна війна» почало активно обговорюватися в західній науковій думці в 2005 р., коли двоє американських військових (James N. Mattis, Frank Hoffman) написали про «підйом гібридних воєн» і наголосили на поєднанні звичайних і нетрадиційних стратегій, методів і тактичних прийомів у сучасній боротьбі, а також зауважили про психологічні аспекти сучасних конфліктів та аспекти, пов'язані з інформацією [2].

Коли науковці чи практики згадують гібридну модель ведення війни сьогодні, вони не завжди мають на увазі те саме. Ідея «гібридної війни» постійно зазнавала концептуальних змін, оскільки дослідники використовували нові випадки конфліктів, у яких відсутні основні риси оригінальної концепції.

Дослідження Солмаза (Solmaz) показує, що існує п'ять основних інтерпретацій концепції «гібридної війни», які подібні між собою, але мають дещо різні трактування [3]:

1) гібридна війна як поєднання звичайної зброї, нерегулярної тактики, тероризму та злочинної діяльності на одному полі бою;

2) гібридна війна як комбіноване використання регулярних та іррегулярних сил під єдиним керівництвом;

3) гібридна війна як використання різноманітних військових і невійськових засобів для завдання шкоди супернику;

4) гібридна війна як діяльність нижче порогу війни, що включає будь-яке поєднання насильницьких і ненасильницьких засобів;

5) гібридна війна як спосіб досягнення політичних цілей шляхом використання ненасильницької підривної діяльності.

Основоположником концепції гібридної війни вважають Хоффмана (Hoffman). У своїй монографії він зазначав, що гібридні війни включають низку різних способів ведення війни, а саме – звичайні засоби, нерегулярні тактики та формування, терористичні акти, включаючи невибіркоче насильство та примус, і кримінальні заворушення [4]. В гібридних війнах, на його думку, домінують

недержавні суб'єкти зі складною зброєю та держави, які використовують нерегулярну тактику.

Гленн (Glenn) визначає гібридну війну як ситуацію, коли супротивник одночасно та адаптивно використовує певну комбінацію політичних, військових, економічних, соціальних та інформаційних засобів й звичайних, нерегулярних, катастрофічних, терористичних та підливних/кримінальних методів ведення війни [5]. На відміну від Хоффмана він виділяє катастрофічні методи війни, тобто природні або створені людиною інциденти, які призводять до масових жертв серед населення і руйнувань інфраструктури, впливають на навколишнє середовище. Мішенню гібридної війни, на його думку, є суспільство.

На відміну від Хоффмана і Гленна, ще один науковець Маккуен (McCuен) стверджує, що гібридна війна вказує на те, що боротьба ведеться як у фізичному, так і в концептуальному вимірах: перший є боротьбою проти озброєного ворога, а другий – боротьбою за підтримки місцевого населення і міжнародного співтовариства [6].

Ще активніше почали досліджувати феномен сучасних гібридних воєн після захоплення Росією Криму у 2014 р., коли вона досягла своєї цілі за рахунок змішування спецназу (присутність якого заперечувалася), місцевих озброєних гравців, економічної могутності, дезінформації та вмілого використання суспільно-політичної поляризації України.

Після 2014 р. концепція «гібридної війни» продовжувала розвиватися та набувати нового значення. Західні науковці, політики, експерти аналітичних центрів часто використовували термін «гібридна війна» лише для позначення ненасильницьких підливних дій (наприклад, кібератаки, економічний примус, кампанія з дезінформації, втручання у вибори, використання мігрантів як зброї) [7, 8, 9].

Уряди західних країн та міжнародні організації часто використовують термін «гібридна війна» (або «гібридні загрози») для позначення сучасних викликів безпеці. Наприклад, термін «гібридна війна» використовується у

словнику європейської політики безпеки. НАТО і ЄС працюють над створенням стратегічних документів, спрямованих на посилення обороноздатності та запобігання гібридним атакам [10]. У Декларації саміту НАТО в Уельсі від 5 вересня 2014 р. йдеться, про те, що країни Альянсу забезпечать здатність НАТО ефективно протистояти конкретним викликам, пов'язаним із загрозами гібридної війни [11].

За оцінками Європейської комісії концепція гібридних загроз спрямована на охоплення суміші звичайних і нетрадиційних, військових і невійськових, відкритих і таємних дій, які можуть скоординовано використовуватися державними або недержавними суб'єктами для досягнення конкретних цілей, залишаючись нижче порогу офіційно оголошеної війни [12].

Гібридна війна має дві особливі ознаки [13]. По-перше, межа між війною і миром стає розмитою, важко виділити поріг війни. Вона носить характер прихованої війни, оскільки її важко операціоналізувати. Набагато простіше, фінансувати та поширювати дезінформацію, ніж спрямовувати танки на територію іншої держави. По-друге, неоднозначність гібридної війни і проблема її ідентифікації. Гібридні атаки дуже нечіткі. Країна, яка є об'єктом гібридної атаки не завжди в змозі її виявити, або не в змозі приписати її державі, яка може її вчинити або спонсорувати.

Дослідження воєн в Афганістані, Іраку, Україні дають можливість зробити висновки про те, що повноцінні війни дуже дорогі через людські, економічні, а також соціально-політичні втрати незалежно від різниці у спроможності сторін конфлікту. Завдяки швидкому технічному прогресу повноцінні війни можуть бути нерезультативними навіть проти держав, які мають дещо менше ресурсів і забезпечення. Тому досягнення перемоги може бути надзвичайно нелегкою справою. Це не означає, що традиційні міждержавні війни відходять в минуле, або їх кількість зменшується, вони змінюють свою форму, стають гібридними.

Поєднання традиційних та гібридних методів вже зараз є характерною рисою будь-якого збройного конфлікту. Практика свідчить, що в сучасних

війнах гібридні методи можуть використовуватися без відкритого застосування військової сили, а класичні бойові дії без гібридних методів – вже ні.

Отже, гібридна війна – це форма сучасного міжнародного конфлікту, що поєднує в собі різні типи та способи ведення війни. Гібридну війну можна визначити в найзагальніших рисах як сукупність заздалегідь підготовлених і оперативно реалізованих дій військового, дипломатичного, економічного, інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей. Гібридна війна ведеться не стільки воєнними засобами, скільки силами політичної пропаганди, терору, дезінформації й економічного тиску на супротивника.

Список використаних джерел:

1. ZhyhleI, Iryna, Syvak Olena Hybrid War as a Form of modern international Conflicts. *ARTECO Journal. Socio-Economic Researches and Studies*. Vol. 2, No. 1, July 2019, pp. 29–39.

2. Mattis, N. James and Frank G. Hoffman Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars. November 2005 Proceedings. Vol. 131/11/1,233/ pp.18–19.

3. Solmaz, Tarik Hybrid Warfare: One Term, Many Meanings. *Small Wars Journal*. Fri 02.25.2022. URL: <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/hybrid-warfare-one-term-many-meanings/>.

4. Hoffman, Frank G. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies, 2007. P. 8.

5. Glenn, R.W. Thoughts on «hybrid» conflict. *Small Wars Journal*. 2009. P. 1–8.

6. McCuen, J.J. Hybrid Wars. *Military Review*. 2008, pp. 107–113.

7. Der Spiegel. Russia's Propaganda Campaign Against Germany. 2016. URL: <https://www.spiegel.de/international/europe/putin-wages-hybridwar-on-germany-and-west-a-1075483.html>.

8. Sahin, Kaan «Germany Confronts Russian Hybrid Warfare». Carnegie Endowment for International Peace. 2017. URL: <https://carnegieendowment.org/2017/07/26/germany-confronts-russian-hybrid-warfare-pub-72636>.

9. Shedd, David R. and Ivana Stradner «Putin Is Winning Russia's Hybrid War against America». National Review. 2020. URL: <https://www.nationalreview.com/2020/12/putin-is-winning-russias-hybrid-war-against-america/>.

10. Giegerich, Bastian Hybrid Warfare and the Changing Character of Conflict. *Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Studies*. Vol. 15, No. 2 (Spring 2016), pp. 65–72.

11. NATO. Wales Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales. 2014. URL: https://www.nato.int/cps/ic/natohq/official_texts_112964.htm.

12. The European Commission. FAQ: Joint Framework on Countering Hybrid Threats. 2016. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_16_1250.

13. Bilal, Arsalan Hybrid Warfare – New Threats, Complexity, and «Trust» as the Antidote. URL: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/11/30/hybrid-warfare-new-threats-complexity-and-trust-as-the-antidote/index.html/>.

Щепановський Д. О.,
аспірант кафедри політології та філософії,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

МОДЕРНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ПОЛІТИКО-ВЛАДНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Політична влада є особливим видом організації суспільного життя та відносин, які є характерними для всіх етапів розвитку людства. Особливе значення дослідження феномену політичної влади припадає на період змін соціального розвитку та суспільно-політичної організації життя, політико-владних трансформацій, що також стосується всієї структури владних відносин.

Концептуальний аналіз політичної влади вносить конкретність до розуміння влади, порівнюючи її з іншими соціальними поняттями та соціальними відносинами в цілому. В традиційному (веберівському) підході влада розуміється як вольові відносини між суб'єктом та об'єктом, як

відносини панування/підпорядкування. Влада асоціюється з контролем над життям, нерівним розподілом ресурсів і можливостей реалізувати бажання та інтереси. З цієї точки зору, послідовники концепції М. Вебера – Р. Дал, П. Бахрах та М. Баратц, С. Лукс мають перевагу над альтернативними підходами Т. Парсонса, Г. Арендт, М. Фуко, Ю. Габермаса, Н. Лумана та інших.

Відповідно до постмодерністських концепцій політична влада інтерпретується як колективний ресурс, що зумовлено комунікативною сутністю людської природи. Влада перестає бути формою соціальної взаємодії суб'єктно-об'єктних відносин, в основі яких лежить конфлікт і боротьба інтересів. Постмодернізм вимагає принципово відмінний підхід до інтерпретації феномена влади – дифузний, відповідно до якого влада «розмита» по всьому соціальному простору. Не дивлячись на те, що постмодерністські концепції мають доволі сильне теоретичне підґрунтя, вони далекі від розуміння політичної влади в межах класичної методології (відповідно до якої влада зосереджена в державних інститутах) як асиметричних відносин в термінах боротьби та взаємодії політичних груп, яке необхідне для дослідження владних відносин в суспільстві, та є предметом особливого зацікавлення дослідників.

Політичній владі та її трансформаціям присвячені роботи Г. Ласвелла, Т. Парсонса, Г. Арендт, Р. Даля, М. Фуко. Суттєвий вклад в розробку концепції влади внесли П. Блау, Д. Ронг, Т. Болл, Н. Луман та інші дослідники влади. Серед українських дослідників проблемами влади та її трансформацій у політико-режимному полі належне місце займають праці О. Бабкіної, С. Вонсовича, Г. Зеленько, Ф. Кирилюка, А. Колодій, В. Кулика, Д. Неліпи, О. Романюка та ін.

Сучасна політична наука виокремлює декілька підходів з позицій модернізації щодо визначення поняття політичної влади, що можуть впливати на їх трансформації. Так, за Т. Гоббсом і М. Вебером політична влада розуміється як асиметричні відносини, які не виключають існування конфлікту між індивідами. Владу має той суб'єкт, який здатний здійснювати вплив на іншого, долаючи його спротив. Представниками цього напрямку є

Г. Ласвелл, Р. Дал, П. Бахрах, М. Барац та інші. Інша позиція трактує владу як колективний ресурс. За цього влада не може належати окремим індивідам чи групам, оскільки спрямована на загальну вигоду. Влада належить суспільству загалом, тому має бути легітимною. Ця тенденція бере початок від Платона та Арістотеля, а сучасними її представниками є Т. Парсонс, М. Фуко, Г. Арндт та інші.

За Г. Ласвеллом, людині притаманне непереборне тяжіння до влади як первинної цінності, а також прагнення ввести санкції чи впливати на інших, відчуваючи страх від власної пасивності та ймовірності опинитися в стані підкореності та залежності [3, с. 78–79]. Р. Дал трактує владу як реальність, у якій поведінка одного актора здатна здійснювати причинний вплив на поведінку іншого. Розглядаючи владу як контроль за поведінкою, він підкреслює, що влада набуває сенсу в тому випадку, коли виникає конфлікт між суб'єктом та об'єктом, коли суб'єкту вдається нав'язати свою волю об'єкту. При цьому дослідник ототожнює владу з впливом, акцентуючи увагу на зовнішніх формах поведінки. Нав'язування волі здійснюється в процесі прийняття політичних рішень під час успішної конкуренції, де сторони займають протилежні позиції. Отже, за Р. Далем, влада вимірюється за ступенем впливу на прийняття рішень у публічній політиці.

Американські дослідники П. Бахрах та М. Барац спробували подолати прив'язаність до розуміння влади на підставі особливостей поведінки. У матриці їхнього дослідження феномена політичної влади перебуває «інше обличчя влади», яке виникає в ситуаціях «неприйняття рішення»; у випадку, коли суб'єкт намагається виключити можливість прийняття не вигідних для нього рішень на різноманітних фазах політичного процесу, отже, вдається до так званої «мовчазної політики». Для П. Бахраха та М. Бараца, поряд із силою, впливом та авторитетом влада є однією з форм успішного контролю. Оскільки відносини між суб'єктом і об'єктом і передбачається існування конфлікту інтересів, то влада не може бути лише атрибутом суб'єкта.

Водночас із трактуванням політичної влади з точки зору концепції

бігевіоризму в 1960 – 1970-х роках, набув поширення реляціоністський підхід до розуміння влади. Відповідно до нього, владні відносини визначаються в першу чергу як відносини двох партнерів, які впливають один на одного в процесі взаємодії. Залишаючись у цілому в межах веберівської традиції, пропонується інше пояснення влади та механізму її функціонування, намагаючись вписати поняття влади в теорію обміну (П. Блау), теорію спротиву (Ж. Френч та Б. Рейвен) та теорію розділу зон впливу (Д. Ронг).

Зокрема, П. Блау інтерпретує владу як різновид соціального обміну. Владні відносини є наявними тоді, коли один із учасників обміну спроможний нав'язати свою волю всупереч спротиву під загрозою застосування санкцій. Джерелом влади є нерівномірний розподіл ресурсів, який зумовлює однобічну залежність одних людей або груп від інших, що дозволяє володарям ресурсів «обмінювати» їх на бажану поведінку. Тоді влада є стійкою здатністю нав'язати волю, яка щоразу повторяється, а не є одиничним впливом [2, с. 124–125]. Не всі види впливу відносяться до влади. У владних відносинах суб'єкт підпорядковує об'єкт в своїх власних інтересах, орієнтуючись на свою особисту вигоду. Але й також влада має включати елемент добровільності.

Представники теорії спротиву Ж. Френч та Б. Рейвен виокремлюють такі підстави для існування влади: 1) винагорода або примус з боку суб'єкта влади; 2) визнання об'єктом влади законного права її суб'єкта нав'язувати йому певну поведінку; 3) ідентифікація об'єкта влади з її суб'єктом; 4) знання, яким володіє її суб'єкт.

Представник системної теорії Т. Парсонс акцентує увагу на тому, що відповідно до традиційного підходу, влада розуміється як асиметричні відносини і є похідною індивідуальних відносин, але влада наділена властивостями системи, які простежуються у відносинах між частинами та цілим. На думку Т. Парсонса, основним недоліком традиційного підходу до політичної влади є гра з «нульової суми», за якою концентрація влади в руках окремої групи або партії, використовується виключно в їхніх інтересах в збиток інтересам всіх інших груп суспільства [1, с. 110–111].

Таким чином, концептуальний аналіз політичної влади, її трансформацій конкретизує розуміння влади, порівнюючи її з іншими соціальними поняттями та соціальними відносинами в цілому. В традиційному (веберівському) підході влада розуміється як вольові відносини між суб'єктом та об'єктом, як відносини панування/підпорядкування. Влада асоціюється з контролем над життям, нерівним розподілом ресурсів і можливостей реалізувати бажання та інтереси.

Список використаних джерел:

1. Парсонс Т. Соціальна структура і особистість. Київ : Дух і літера, 2011. 337 с.
2. Blau P. Exchange and power in social life. New York : Wiley, 1964. 372 p.
3. Lasswell H. Power and personality. New Brunswick, New Jersey : Transaction Publishers. 2009. 278 p.

3. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ

Астапова-Вязьміна О. І.,
к. філос. н., доцент кафедри
філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ АРГУМЕНТ «FAKE NEWS»

Фейкова інформація або фейкові новини можливо розглядати як синонім хибних, неправдивих, фальшивих новин, терміном «fake news» можна назвати все, що трактується як неправдиве, несправжнє, фейк – це спеціальна новина, подія чи журналістський матеріал, що містить неправдиву чи спотворену інформацію, дискримінуючи певну людину або групу осіб в очах аудиторії [1, с. 124]. «Fake» – той, що виглядає реальним, цінним, щоб увести в оману людей (визначення за Cambridge Dictionary).

Деяка неправдива інформація уможлиблює певну частку правди, але не буде вистачати сутнісних деталей для завершення всієї картинки. Також є імовірним включення фактів чи джерел, перевірка яких на даний момент не є доступною. Це може бути використання певних мовних виразів маніпулятивного характеру. Вирогідно, слід артикулювати існуванні поняття «fake news» в контексті широкої системи дезінформації.

Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980) дезінформацію визначає як введення в оману невірною інформацією. Енциклопедія сучасної України – «Дезінформація (від дез... та інформація) – спотворена, свідомо неправдива, провокаційно-тенденційна інформація, поширена як правдива з метою введення в оману громадськості, політичних опонентів, конкурентів тощо. Дезінформацією також називають сам процес поширення у ЗМІ чи у ін. спосіб викривлених або свідомо неправдивих відомостей» [3].

Сучасні дослідження поняття «fake news» часто пов'язують із політикою, що, безумовно, в певний спосіб звужує фокус досліджуваної проблематики, і

перевага надається терміну «false news», що виказує більш широкий спектр хибної інформації, включаючи теми здоров'я, навколишнього середовища, економіки, пліток, життя селебриті тощо.

Мета фейкових новин не в тому, щоб просто передати НЕ-прадиву інформацію і не в тому, щоби когось в цій новині переконати. Мета «fake news» – викликати сумнів. Імовірно, більш широким має бути визначення, що включатиме навмисне поширення дезінформації або через ЗМІ, або через соціальні мережі. Доволі часто у фейкових новинах використовуються привабливі заголовки для залучення читацької аудиторії та збільшення кількості он-лайн поширення (аналогічно з «clickbait»).

Вважаємо за доцільне у визначенні «fake news» враховувати відношення між різними формами дезінформації та викривленням комунікативного процесу. Будь-яка новина, фейкова чи правдива, завжди спрямована на конкретну аудиторію з метою фіксації її певних когнітивних упереджень, а також на поширення цією аудиторією фейкової чи якоїсь іншої інформації.

Ми не просто читаємо ту чи іншу інформацію в газетах, журналах, Інтернет-виданнях, соціальних мережах, ми в такий спосіб дізнаємось про те, яку інформацію шукають інші люди і що вони хочуть знати про світ. Висловлюючись словами Ю. Габермаса, «публічна сфера», в якій опиняємось, забезпечує підґрунтя для вільного та відвертого обміну думками, ідеями, з яких, зрештою, впливатиме істина.

Епістемологічний акцент ЗМІ здійснюється на надійність інформації, яка, в свою чергу, спрямована на споживача цієї інформації. Вже аксіомою стало твердження, що авторитетне видання не може надавати НЕ-достовірної інформації, саме видання є свідченням того, що ми вважаємо знанням. Новини виступають не тільки прямим джерелом нових переконань, вони забезпечують нас епістемологічним полем, що захищає існуючі знання і дозволяє розумітись на змінах, що відбуваються.

Теоретично будь-яка людина або організація можуть створювати фейкові новини. Основу «fake news» складатиме заклик перед суспільством щодо

реакцій, які вони викликатимуть неточністю запропонованої інформації. Відомо, що людина схильна шукати інформацію, яка відповідає її системі переконань, наприклад, багатьом подобається чути негативні новини про тих, хто їм не подобається і, навпаки.

Контекст соціальних мереж викриває проблемні площини «fake news». По-перше, це ступінь упередженості, по-друге, ступінь неправди. Щодо ступеня упередженості, то зазначений мотив можливо стимулювати та посилювати. Наприклад, емоційні аргументи є більш привабливими в коментарях. Рівень збудливості в сприйманні певної інформації є майже подібним у всіх читачів даної інформації, що, в свою чергу, підсилює «правдивість» аргументу. Соціальні мережі майже постійно використовують візуалізацію інформаційної події, що формує значення, яке ані слова, ані статистика не можуть продукувати. Навіть якщо зображення не відповідає дійсності, враження від побаченого зберігається в пам'яті, накладаючись на очікування читача/глядача і, відповідно, отриманий результат зіграє фундаментальну роль у складанні загального враження від побаченого=прочитаного. Особливого значення набуватиме зазначена складова в політичній комунікації.

Щодо ступеня неправди, то слід зауважити, що фейкові новини претендують саме стати новинами, а не неправдою [2]. Не всі «fake news» є повністю фальшивими, можемо спостерігати навмисну неправду поряд з відомою істиною, що складає додатковий засіб для заплутування читача\глядача.

Медіаграмотність, стандарти медіа, критичне мислення, безумовно, мають допомагати боротися за достовірність інформації, але спрямування «fake news» на цільову аудиторію часто виграє в боротьбі за емоційний самоконтроль. Журналістське розслідування, на жаль, також може бути підробкою і поширювати фальшиву інформацію. Фейкові новини здебільшого пов'язують з соціальними мережами, фейкова новина не перестане нею бути, якщо її підхоплюють радіо-, теле-новини або стаття в газеті.

Ставлення до ЗМІ як до джерела правдивої інформації, підкреслюють їх основний аргумент – вони відіграють одну з центральних ролей в нашому епістемологічному житті, вони є джерелом того, що ми вважаємо своїми знаннями, надаючи нам достовірну фактичну інформацію.

Список використаних джерел:

1. Невельська-Гордєєва О. П., Нечитайло В. О. Феномен «fake news» у контексті забезпечення інформаційної безпеки держави. DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.52.250655>.

2. Енциклопедія сучасної України. Дезінформація. URL: <https://esu.com.ua/article-21273>.

3. Gelfert Axel. Fake News: A Definition. *Informal Logic*, 2018. Vol. 38, No.1. P. 84–117.

4. Lilleker Darren G., 2017. Evidence to the Culture, Media and Sport Committee 'Fake news' inquiry presented by the Faculty for Media and Communication, Bournemouth University. Documentation. Bournemouth University. URL: <https://eprints.bournemouth.ac.uk/28610/3/Evidence%20Submission%20-%20Fake%20News%20FINAL.pdf>.

Гарбар С. В.,
викладач кафедри дошкільної освіти,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ФІЛОСОФІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У СВІТОВОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Основними завданнями освіти сьогодні є розвиток творчого потенціалу особистості, формування навичок самостійного пізнання дійсності, навчання критичного осмислення тощо. Вирішенню цих завдань сприяє розробка низки програм, методик, практик, які спрямовані на формування самодостатньої, цілісної, творчої, думаючої людини, гідного свідомого громадянина своєї держави, високоморального члена суспільства. В контексті нашої наукової

розвідки акцентуємо на одній із таких програм під назвою «Філософія для дітей», яка поширена у світовому освітньому просторі, викликаючи науковий інтерес сучасних вітчизняних дослідників.

Мета «Філософії для дітей» полягає в тому, щоб навчити дітей вести дискусію та логічно мислити. Ця методика формує у дітей критичне та креативне мислення. Заняття проходять у форматі діалогу, усі учасники рівні співрозмовники, завдяки цьому, у дітей формується повага до інших, уміння слухати і запитувати, формуються навички філософствувати, міркувати, висловлювати власну думку, ставити запитання, робити підсумки, аргументувати, гіпотезувати, оцінювати.

«Філософія для дітей» висвітлена у працях О. В. Сухомлинської «Філософія для дітей як педагогічна проблема» (2002), Г. П. Іванчук «Зміст і завдання програми Метью Ліпмана «Філософія для дітей»» (2003), Н. Адаменко «Спільнота дослідників» М. Ліпмана: філософські запитання обговорення, аргументації та контраргументації вустами дітей» (2011), О. В. Сухомлинської «Філософія для дітей в етичній спадщині В. О. Сухомлинського» (2012).

Варто відзначити, що у контексті розгляду наукової проблеми філософії для дітей дослідники значну увагу приділяють поняттю «критичне мислення», яке трактується як рефлексивне мислення, «мислення про мислення», що сфокусоване на прагненні до пошуку власних відповідей, свідомого міркування, творчих інтенцій, що лежить в основі програми «Філософія для дітей», може стати однією із відповідей освітньої системи на запити сучасності щодо формування нової людини XXI століття, освіченої, моральної, гнучкої, здатної орієнтуватися у безмежному інформаційному просторі [1, с. 43].

Виходячи з розуміння того, що кожна особистість є унікальною та неповторною і саме постать дитини є центром навчально-виховного процесу, В. О. Сухомлинський підкреслював, що за створення відповідних умов виховного впливу кожна дитина має усі можливості стати інтелектуальною, мислячою, високоморальною людиною, здатною на правильний життєвий вибір. Аналіз змісту праць педагога щодо теорії і практики організації

навчально-виховного процесу засвідчує його глибоке переконання, що тонкий духовний світ дитини формується із розвитком уміння мислити, висловлювати свої думки, оцінювати життєві явища, поведінку людей і, передусім, власні вчинки крізь призму загальнолюдських цінностей: добра, любові, довіри, поваги.

Особливу увагу у контексті нашої проблеми викликають твори педагога для дітей, які, власне, і є інструментом мудрого, прихованого впливу на формування внутрішнього світу особистості. Художні мініатюри В. О. Сухомлинського, призначені для дитячого читання, посідають особливе місце у його творчому доробку, оскільки є майстерними зразками художньої літератури для дітей, які водночас несуть надзвичайний виховний і повчальний потенціал [3, с. 10]. Їх призначення – філософське пізнання дійсності, осмислення дитиною реалій життя, формування аксіологічних орієнтирів та визначення власних світоглядних позицій особистості. Народжені у процесі багаторічної практичної педагогічної взаємодії, ці оповідання, казки, притчі, новели, легенди були невід’ємною частиною системи роботи Павлиської школи в аспекті морального, етичного виховання дітей.

Аналіз змісту праць В. О. Сухомлинського засвідчує його глибоке переконання, що формування особистісної моралі дитини є провідною, визначальною метою навчально-виховного процесу у закладах освіти. Визначну роль у її реалізації В. О. Сухомлинський відводить вихователю, як мудрому авторитетному керівникові, що залучає дитину до світу найвищих людських цінностей, спонукає до морального самоствердження внаслідок щоденної праці розуму і серця, прикладання вольових зусиль у прийнятті життєвих рішень та їх здійснення. Праці «Як виховати справжню людину», «Хрестоматія з етики» стали основою ідей педагога щодо здійснення морального виховання зростаючої особистості, охоплюючи водночас усі аспекти свідомого осмисленого пізнання дитиною життєвих реалій. «Більшість творів «Хрестоматії з етики» ми й розглядаємо як філософію для дітей. Це оповідання, казки, легенди, притчі, новели, що розкривають суть пізнання світу

через моральність. Використавши художні образи, В. О. Сухомлинський розглянув проблеми формування моральної свідомості дітей, моральних стосунків, моральної діяльності, моральних цінностей», – наголошує О. В. Сухомлинська у праці «Філософія для дітей в етичній спадщині В. О. Сухомлинського», підтверджуючи наявність елементів впровадження філософського знання в системі практичної освітньої роботи Павлиської школи [2, с. 56].

Відтак, аналіз творчого доробку В. О. Сухомлинського засвідчують не тільки звернення педагога до основ філософських понять і категорій з метою їх практичного впровадження в навчально-виховний процес, а й той факт, що саме він першим у радянській педагогічній науці звернувся до морально-етичної, і в цьому контексті – філософської, проблематики, виокремив моральне виховання як основу формування самодостатньої, цілісної, мислячої особистості, як стрижневу проблему виховного процесу, розробив форми і методи формування моральності (художні мініатюри для дітей із вираженим філософським змістом, методичні поради для вчителів щодо роботи із цими творами, розробка загальних положень щодо розвитку мислення дитини, формування її світоглядних позицій), що охоплюють усі аспекти життєдіяльності дитини та спрямовані на об'єктивне емоційне пізнання нею дійсності, сутності людських стосунків та визначення власної світоглядної парадигми.

Таким чином, значимість та новаторство науково-педагогічних пошуків В. О. Сухомлинського щодо морального виховання особистості, розвитку її мислення, почуттів, ціннісних орієнтацій та впровадження основ філософського знання у практику освітньої діяльності навчальних закладів не викликає сумнівів. Його ідеї були й залишаються каталізатором наукових відкриттів та безцінним надбанням педагогічної науки, що призвели до утворення концептуальних змін у її розвитку як у вітчизняному, так і світовому освітньому просторі.

Список використаних джерел:

1. Адаменко Н. «Спільнота дослідників» М. Ліпмана: філософські запитування обговорення, аргументації та контраргументації вустами дітей». *Філософія освіти*. 2011. № 1–2 (10). С. 42–45.

2. Сухомлинська О. В. Філософія для дітей в етичній спадщині В. О. Сухомлинського» / В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів : монографія / упоряд. О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. С. 52–64.

3. Сухомлинська О. В. Філософія для дітей як педагогічна проблема. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2002. №2. С. 8–19.

Глущенко І. М.,

аспірант,

Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ВИКОРИСТАННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ПІДХОДІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ БАКАЛАВРІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Одне із головних місць у забезпеченні якісної підготовки майбутніх бакалаврів фінансово-економічного профілю займає формування у них здатності критичного сприйняття та аналізу отриманої інформації, зокрема, навичок філософського аналізу науки. Сучасний етап наукової діяльності, для якого характерне, перш за все, функціонування науки як процесу генерації нової інформації обумовлює потребу удосконалення методологічного інструментарію наукового пізнання. У цьому процесі значущими є сутності науки, які існують як у межах конкретних наукових досліджень, так і з позицій філософської рефлексії.

Сучасні умови суспільного розвитку та потреба інтенсифікації наукової діяльності обумовлюють необхідність удосконалення методологічного інструментарію наукового пізнання, одним із провідних елементів якого є

визначення сутності науки з позицій конкретних наукових досліджень та філософської рефлексії. Це має велике значення особливо для тих науковців, які критично ставляться до існуючих парадигм і займаються пошуком нових принципів та підходів до наукового переосмислення світу [2]. Ідеологічне підґрунтя філософських основ реалізовується у найрізноманітніших підходах, одним із яких є змішане навчання, яке виступає поєднанням денної та дистанційної форм освіти.

А. Бержанір у своїх роботах досліджує питання актуальності формування філософсько-методологічної культури в умовах кардинальних змін вітчизняної системи вищої освіти, формування навичок філософського аналізу науки, обґрунтовує основні елементи структури філософсько-методологічної культури тощо [1, 2]. О. Кірдан висвітлює проблематику підготовки молодих економістів в умовах змішаного навчання [3, 4]. Проте, на нашу думку, ці проблеми є взаємозалежними і мають набагато більше спільних рішень.

В освітній системі України змішане навчання тільки починає поширюватись як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Звичайно, тією чи іншою мірою визначення ціннісних орієнтирів, переосмислення ролі викладача та студента є складовими наукової рефлексії змішаного навчання. Разом з тим, існуючі дослідження не торкаються деяких вагомих аспектів, зокрема, щодо осмислення педагогічних надбань інтелектуального простору та виявлення філософських засад нової форми освіти.

Так, змішане навчання в умовах домінування інформаційних технологій має сприяти становленню особистості у діалектичній єдності отримання знання та критичного ставлення до нього з метою усвідомленого саморозвитку. Базовими принципами цього мають бути: отримання знання має відбуватись на основі прийняття іншого, принципової відкритості світу та на основі діалогічної педагогіки, усвідомлення світу, зокрема інформаційної культури, має реалізовуватись як критичне мислення, як сумнів та вибір власної позиції, але це не просто вибір, а здатність переосмислити, переконфігурувати та перетворити інформацію з позицій власного досвіду та отриманого знання.

Визначальною рисою змішаного навчання у такому контексті є асинхронність процесу. Досліджувані освітні проєкти є незалежними від будь-яких обмежень часу та простору, що дає більше часу на обдумування та можливість задавати питання у зручний час, тоді, коли питання виникне, а не одразу після лекції або під час семінару, як ми звикли за традиційної форми освіти. Окрім того, розподіленість у часі сприяє як більш ефективному запам'ятовуванню, так і відсутності поспіху та виникнення умов для якісного осмислення матеріалу.

Філософський аналіз науки забезпечує концептуальність дослідження, здійснює безпосередній вплив на процес наукового пошуку, визначаючи критерії для якісної оцінки теорій, екстраполює та інтерпретує результати та узагальнює їх до рівня фундаментальних наукових принципів. Одним із важливих завдань освітнього процесу є забезпечення системності та цілісності у продукуванні фундаментальних знань і практичних умінь та навичок здобувачів щодо концептуалізації філософських підходів до визначення сутності і результативності наукової діяльності.

Змішане навчання повинно стати на шлях збереження елементу практичної діяльності та наставницько-консультативної складової за умов розширення можливостей інформаційно-пошукової діяльності, персоналізації освітнього простору.

Список використаних джерел:

1. Бержанір А. Л. Формування філософсько-методологічної культури майбутніх докторів філософії. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. Вип. 2(7). С. 299–308. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244869](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244869).

2. Бержанір А. Л., Запорожець М. О. Особливості формування навичок філософського аналізу науки у здобувачів PhD програм. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. Вип. 8 (10). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-8\(10\)-22-30](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-8(10)-22-30).

3. Кірдан О. П. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх економістів у системі неперервної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 /

МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань, 2021. 655 с.

4. Кірдан О. П. Самостійна та наукова робота студентів як засіб підвищення якості професійної підготовки майбутніх економістів у системі неперервної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 23. Т.1. С. 128–132. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/23-1.28>.

Горкуша О. В.,
к. філос. н., старший науковий співробітник
відділення релігієзнавства,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди
НАН України

АКТУАЛЬНІСТЬ ТА АКТУАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО АКАДЕМІЧНОГО РЕЛІГІЄЗНАВСТВА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПОДІЙ

Сучасне українське академічне релігієзнавство методологічно систематизоване доречним балансуванням і продуктивним взаємодоповненням теоретичних і емпіричних досліджень [Академічне релігієзнавство (2000); Дисциплінарне (2009); Колодний (2020)].

Об'єктом нашого дослідження є релігія в усьому багатоманітті її емпіричних проявів [Функціональність (2017)], що функціонуючи в системі найрізноманітніших зв'язків з усіма суспільними та гуманітарними феноменами не лише зазнає постійних впливів та неодмінно трансформується у змінному буттєвому контексті, але й сама адаптує під себе та трансформує суспільну дійсність та людську свідомість, у якій та через яку вона лише і може проявитись як багатозмістовно прочитана в різних контекстуальних локусах сутнісна самототожність.

Тож зрозуміло, що час карколомних суспільних трансформацій самої суспільної дійсності, як то зараз відбувається в Україні, є гарячою порою емпіричних жнив для релігієзнавців. Обсяг та об'єм фіксованої інформації про

функціонування релігії в тому чи іншому моменті сучасної української дійсності переповнює банк доступних даних для релігієзнавчих досліджень і, водночас, своїм розмаїттям та різноякісністю загрожує зруйнувати будь-яку ймовірність втиснути ці строкаті пазли в якісь остаточні знання, наукові концепції чи й припущення.

Однак українське академічне релігієзнавство підійшло до цього складного етапу перенасичення даними щодо функціонування об'єкту нашого аналізу і мультиплікації предмету можливих релігієзнавчих досліджень із доволі значним методологічним базисом та конкретними дослідженнями окремих проблем, що потрапляють у поле релігієзнавчого зацікавлення. [Бучма (2023); Недавня (2023); Павленко (2023); Кулагіна-Стадніченко (2023); Саган (2023); Колодний, Филипович (2023)]

Водночас ми переконались, що традиційні методологічні засади потребують корекції й доопрацювання, аби бути придатними адекватно відображати предмет дослідження.

Так, зокрема є потреба замість принципу об'єктивності, який має доволі умовну доречність у підході до гуманітарного чи суспільного знання, опертись на принцип контекстуалізації [Филипович, Титаренко, Горкуша (2023)]. Останній висновується українськими академічними релігієзнавцями на підставі того, що, як предмет нашого дослідження, так і сам дослідник, перебувають у певному культурно-соціально-історично-подійному контексті. Тож як прояв предмету, так і розуміння релігієзнавця і його спосіб запитування, фіксації та пояснення цього предмету та особливостей його функціонування, частково впливають із контекстуальних параметрів (суспільно-історичний локус, мовно-світоглядне прочитання, культурно-традиційне усвідомлення), у яких проявляється предмет та перебуває дослідник. Врахування цих (подвійних) контекстуальних особливостей є обов'язковим для адекватного вираження предмету. Принаймні це дає можливість проаналізувати і доповнити знання не лише про предмет чи контекст, але і про дискурс його усвідомлення як самопрезентацію дослідника й дослідницької спільноти у певних історично-

культурних обставинах.

Щодо адекватного вираження предмету – це наступна методологічна настанова, яка виявилась актуальною особливо в інформаційну добу – тут слід з'ясувати те базове, сутнісне, змістовне наповнення предмету, яке робить його самототожним у будь-якому контексті, аби під впливом розмаїтих змістовних контекстуальних нашарувань в інформаційному полі не зник сам предмет чи не був підміненим з маніпулятивною метою іншим предметом. Так, для прикладу, вкрай важливо визначити певну нормативну дефініцію, яка б фіксувала головні параметри змісту/ атрибути предмету для важливих галузевих (релігієзнавчих) понять. Скажімо, те, що релігія є дискурсивно-історичним засобом комунікативної взаємодії між людьми (людиною) і надприродним (трансцендентним) джерелом/творцем життя, та між людьми в присутності такої взаємодії завдяки входження трансцендентного/надприродного в дійсний локус життя людини з метою корекції земного контексту та способу поведінки конкретних людських спільнот згідно з Божими настановами і приписами. Саме в рамках такого означення релігія залишається релігією. Якщо ж в певних суспільно-історичних обставинах те, що іменується релігією перетворюється на інструмент досягнення меркантильних цілей чи політичних/владних амбіцій окремих людей – воно втрачає ознаки релігійності.

Спираючись на цей критерій адекватності (самототожності / змістовної сумісності поняття з предметом, ним позначуваним, або ж сенсової вкоріненості визначення у дійсному феномені) предмету «релігія» стає можливим окреслити і обсяг змісту цього поняття в кожному окремому контексті. Зрештою маємо знаряддя як маркування «релігія», так і відділення її від інших предметів, явищ, феноменів. Тобто, коли певна інституція яка себе визначає як «церква» (релігійна інституція), але не містить у своєму функціонуванні сутнісної ознаки релігії, бо пріоритетною для неї стає ідеологічно-пропагандивна діяльність щодо певної людиною створеної політичної доктрини, то ми маємо справу не з «церквою», а її імітацією, фальсифікатом, симулякром.

Так само для адекватного розуміння предмету аналізу маємо застосовувати сучасний тезаурус, актуальний аналіз та зрозумілі когнітивні мапи. Складність подібних досліджень можна продемонструвати на прикладі аналізу поняття «мир» в різнокультурнозмістовних контекстах [Горкуша (2023)].

Отже, сьогодні актуальними проблемами академічного українського релігієзнавства виявились не лише теми, пов'язані із специфікою та інтенсивною мінливістю, багатоманітністю і полівимірністю вияву предмету нашого дослідження (релігія в усьому багатоманітті її функціонування), чи питання, інспіровані карколомною подійною зміною контексту, у якому проявляється релігія в її конфесійних формах, але і класичні для будь-якої науки конфігурації доречних і ефективних методологій та з'ясування коректних дефініцій загальнонаукових, спеціальних чи операційних понять в рамках релігієзнавчих досліджень. Власне останнє (нагальна потреба з'ясувати чи уточнювати дефініції, пов'язані з релігією чи її функціонуванням) засвідчує актуальність нашої галузі, адже релігія виявляється живим об'єктом, що дається для осягнення у поліфонії своїх контекстуальних виявів. Саме тому тут нема і не може бути остаточних визначень чи абсолютних тверджень, як і однозначних чи універсальних для будь-якого контексту формулювань.

І нам сьогодні доводиться щомиті рефлексувати на нові емпіричні виклики. Але в процесі такого рефлексування визначається і розвивається й саме академічне релігієзнавство, удосконалюється методологічний базис, переосмислюються раніше засвоєні знання та усталені дефініції. Тож контекстуальність перестає бути лише методологічним принципом дослідження і стає умовою функціонування сучасної науки, принаймні українського академічного релігієзнавства, яке й саме, артикулюючи актуальне розуміння релігії в її розмаїтих виявах, актуалізується в контексті сучасних українських подій.

Список використаних джерел:

1. Дисциплінарне релігієзнавство (2009). Кол. монографія за ред.

А.Колодного. Київ.

2. Академічне релігієзнавство (2000). Підручник. За науковою редакцією професора Анатолія Колодного. К.: Світ знань, 862 с.

3. Колодний Анатолій. (2020) Феномен релігієзнавства. Монографія. Київ: Інтерсервіс, 248 с.

4. Функціональність релігії: український контекст. (2017) Монографія. За редакцією професорів А.Колодного та Л.Филипович. Київ: УАР, 339 с.

5. ФИЛИПОВИЧ, Л., ТИТАРЕНКО, В., ГОРКУША, О. (2023). Контекстуалізація як один із головних методологічних підходів релігієзнавчого дослідження в період російсько-української війни. *Філософська думка*, (1), 7–25. <https://doi.org/10.15407/fd2023.01.007>.

6. ГОРКУША, О. (2023). Термінологічний фронт: «руській мір» в релігійно-конфесійній риториці (релігієзнавча перцепція екзистенційного вибору). *Філософська думка*, (1), 26–44. <https://doi.org/10.15407/fd2023.01.026>.

7. БУЧМА, О. (2023). Релігійно-правовий вимір російської війни проти України на тлі суспільно-державних трансформацій ХХ–ХХІ століть. *Філософська думка*, (1), 45–58. <https://doi.org/10.15407/fd2023.01.045>.

8. САГАН, О., & ГАРАТ, І. (2023). Концептуальні питання та етапи становлення військового капеланства у незалежній Україні. *Філософська думка*, (1), 59–74. <https://doi.org/10.15407/fd2023.01.059>.

9. ПАВЛЕНКО, П. (2023). Дискурс війни в євангельському віровченні у контексті нинішньої агресії Росії проти України (протестантський погляд). *Філософська думка*, (1), 75–85. <https://doi.org/10.15407/fd2023.01.075>.

10. НЕДАВНЯ, О. (2023). Питання війни і захисту батьківщини в катехизмах Української Греко-Католицької Церкви. *Філософська думка*, (1), 86–96. <https://doi.org/10.15407/fd2023.01.086>.

11. КУЛАГІНА-СТАДНІЧЕНКО, Г. (2023). Релігійний діалог як чинник суспільної стабільності: особливості та виклики в контексті сучасних українських реалій. *Філософська думка*, (1), 97–110. <https://doi.org/10.15407/fd2023.01.097>.

12. КОЛОДНИЙ, А., & ФИЛИПОВИЧ, Л. (2023). Свобода релігії в Україні: виклики в часі російсько-української війни. *Філософська думка*, (1), 111–130. <https://doi.org/10.15407/fd2023.01.111>.

Декарчук С. О.,
старший викладач кафедри фізики та
інтегративних технологій навчання природничих наук,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ФІЛОСОФСЬКИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Критичне мислення вважають умінням XXI століття, без якого неможливо бути ефективним у цифрову епоху. Передусім під критичним мисленням мають на увазі процес оцінювання якогось фрагменту реальності, наслідком чого є оцінювальне судження (оцінка).

Основоположник концепції критичного мислення Дж. Дьюї вважав, що критичне мислення розпочинається з постановки проблеми та пошуку шляхів її вирішення. В своїх роботах «Як ми думаємо», «Демократія та освіта» він називає критичне мислення методом інтелектуальної освіти, який сприяє виживанню нашої цивілізації.

Саме тому, роль філософії у формуванні цілей і завдань сучасної освіти: аналіз теоретичних підходів та філософія в широкому розумінні є важливим інструментом для формування критичного мислення у здобувачів вищої освіти [1].

Філософія як наука ставить на перший план пошук істини і розв'язання проблем за допомогою аргументів та логіки. Її підходи та поняття можуть допомогти здобувачам освіти усвідомити, що критичне мислення не обмежується критикою чи критиканством, а є більшою, ніж здатність аналізувати, оцінювати та вибудовувати висновки.

Розглянемо декілька філософських підходів, які можуть бути ефективними для формування критичного мислення у здобувачів вищої освіти:

1. *Діалогічний підхід*. Він передбачає взаємодію людей, які не прагнуть перемоги в дискусії, а знаходять спільне рішення, тобто виявлення істини. Діалог може допомогти студентам розширити свій кругозір, навчитися слухати та розуміти точки зору інших людей, розвивати спроможність аналізувати аргументи і формувати свої висновки.

2. *Метод суперечності*. Цей метод передбачає формулювання гіпотез, залишення зазначених гіпотез і виявлення суперечностей між ними. Це допоможе студентам розвивати навички критичного мислення, оцінювати суперечності між думками і знаходити нові способи думання про різні питання.

3. *Етика*. Етика допомагає студентам розуміти різні моральні питання, такі як права людини, справедливість, справедливість тощо. Це допоможе студентам розвивати навички критичного мислення, аналізувати і розуміти різні точки зору, визначати моральні стандарти та критерії, виходячи з яких можна аналізувати різні ситуації та приймати рішення. Розуміння етичних питань може також допомогти студентам розвивати емпатію та спроможність зважати на інші точки зору, що є важливим аспектом критичного мислення.

4. *Логіка*. Логіка є важливим інструментом для розвитку критичного мислення, оскільки вона дозволяє розуміти, які аргументи є правильними і які ні. Розуміння логічних принципів дозволить студентам розрізняти помилки у міркуваннях та аргументах, а також формувати свої власні висновки засобами логічного мислення

5. *Філософія науки*. Філософія науки досліджує основні принципи та підходи до наукового дослідження. Вона допомагає студентам розуміти, як наука працює, які є її обмеження та можливості. Розуміння принципів науки допоможе студентам ставити наукові питання, аналізувати наукові статті та розвивати навички критичного мислення, щоб оцінювати інформацію, що надходить з різних джерел [2].

Представленні філософські підходи є одним із інструментів для формування критичного мислення у здобувачів вищої освіти, оскільки вони дозволяють розуміти важливість пошуку істини та розв'язання проблем, розвивати навички аналізу та оцінки доводів, формулювати аргументи та знаходити нові способи мислення.

Список використаних джерел:

1. Терно С. Критичне мислення та філософське усвідомлення світу : посіб. для підгот. докторів філософії. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2021. 107 с.

2. Козаченко Н. П. Критичне мислення в контексті зміни наукового етосу. *Наукове пізнання : методологія та технологія*. 2020. № 2 (46). С. 38–46.

Зайцев М. О.,
д. філос. н., професор кафедри
філософії та культурного менеджменту,
Національний університет «Острозька академія»
Запорожець М. О.,
к. філос. н., доцент кафедри
соціальних і правових дисциплін,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИБІР УКРАЇНИ ЯК ДІАЛЕКТИЧНИЙ ПРОЦЕС

Задекларований Україною європейський вибір, тією чи іншою мірою визначає як її внутрішні соціокультурні трансформації, так і вектори зовнішньополітичної діяльності. У своїй дійсності здійснення цього вибору, постає як масштабна і багатогранна задача, вирішення якої залежить не лише від політичної волі та послідовності слідування вказівкам євроструктур, але й від того наскільки буде врахована її соціокультурна складова. Справа в тому, що в реальній практиці євроінтеграційних процесів остання враховується дуже мало, якщо під цим розуміти свідомо акцентовану увагу до культурно-історичної специфіки того чи іншого кандидата чи члена європейської спільноти. Якщо й відбувається щось подібне, то здійснюється воно стихійно як

вияв фіксованості на підсвідомому рівні культурних відмінностей народів та їх країн. Події, що відбуваються в країнах Євросоюзу, засвідчують їх укоріненість в культурному підґрунті, який значною мірою ігнорується при прийнятті політичних та економічних рішень. Водночас, для політично незаангажованого погляду, євроспільнота, це не ієрархічно вибудована політико-економічна єдність, а соціокультурний ансамбль країн і народів, що вибудовується на глибинній єдності культурно-історичної основи. Підкреслимо термін «вибудовується», тобто знаходиться в процесі становлення і не стільки в плані приєднання нових членів (елементів ансамблю), скільки в плані поглиблення внутрішньої інтеграції. Саме Європа як соціокультурна система, що зберігає культурне розмаїття членів, здатна давати належні відгуки викликам сьогодення будь-то в політичній, економічній (фінансовій) чи будь-якій іншій формах. Тобто, Європа (Євросоюз перехідний етап на цьому шляху, оскільки є політико-економічним утворення, що недостатньо укорінене в культурному підґрунті) – це соціокультурна система, що формується на основі споріднених соціокультурних смислів. Саме смислова єдність є надійним гарантом проти ентропійного тиску як внутрішніх так і зовнішніх чинників.

Що стосується України, то її євроінтеграційні потуги переважно розгортається в політичній, правовій та економічній площинах, культурна ж складова цього процесу залишається, значною мірою, в тіні. Не завжди береться до уваги той факт, що будь-які соціальні, політичні та економічні перетворення розгортаються не в соціокультурному вакуумі, а в конкретно-наявних культурних контекстах. І те як вони будуть реалізовані залежить від характеру та властивостей цих контекстів. Як зазначає професор Кембріджського університету Л. Грінфелд, «кожний соціальний лад (тобто, передовсім, структура суспільства) є матеріалізацією або об'єктивізацією, за своїм образом, тих хто бере участь в ньому» [3, с. 18]. Не є винятком і інтеграційні процеси. Як реальність нашого сьогодення, вони здійснюються людьми, що є носіями певної культури, в якій закарбований відповідний спосіб колективного буття та індивідуального існування у світі і який закріплений у

відповідних ментальних структурах. У демократичному, «відкритому» суспільстві в центрі таких процесі повинна знаходитись людська особистість з притаманними їй системою культурних цінностей, орієнтацій, ідеалів та ментальністю. Тому успішна реалізація євроінтеграційних прагнень залежить від того якою мірою будуть враховуватись культурні «виміри» носіїв цієї ментальності, а не їх суб'єктивні наміри. Зазначене засвідчує те, що євроінтеграційні процеси, які в своїй суті мають визначити історичну долю всього українського народу, не можуть здійснюватись без врахування його соціокультурних особливостей. Відтак соціокультурна аналітика євроінтеграційних прагнень України постає як важлива і в теоретичному і в практичному плані задача, вирішення якої, значною мірою, залежить від об'єднаних зусиль філософів, соціологів, культурологів, політологів та психологів.

Євроінтеграція України, це перш за все процес взаємодії двох соціокультурних систем, кожна з яких пройшла складний та смислово суперечливий шлях історичного становлення. Наслідком цих процесів може бути утворення більш складної, як за масштабами так і за особливостями свого функціонування соціокультурної системи. Усе це зумовлює те, що розгляд проблем євроінтеграції передбачає, перш за все, з'ясування соціокультурних характеристик Європи та України.

Звичайно, що дана стаття не може претендувати на всебічний і достатньо глибокий аналіз цих характеристик, тож метою її є спроба розгляду лише деяких аспектів, а саме з'ясування наріжних принципів Європи як соціокультурної системи та особливостей соціокультурних визначеностей України.

Певні аспекти соціокультурних визначеностей Європи Знайшли своє відображення у працях французького історика Ж. Ле Гоффа, Дені де Ружмона Л. Баткіна, А. Я. Гуревича, К. Кобріна, А. Ліпатова та ін., що стосується України, то найбільш цікавий аналіз її соціокультурних визначеностей зустрічаємо у працях В. Липинського, І. Лисняка-Рудницького,

О. Кульчицького, М. Шлемкевича, М. Хвильового, С. Кримського, О. Донченка та Ю. Римаренка, С. Грабовського, Л. Плюща, І. Бичка та ін.

Значна частина українського політикуму, на долю якого самим його статусом випало вирішувати історично доленосне для України завдання виходить з того, що Україна апріорі європейська держава. Чого в цьому більше: романтичної декларації бажань чи не усвідомлення того, що Європа, це певна соціокультурна єдність, століттями сформований спосіб колективного буття та індивідуального існування людини у світі.

Саме в цій площині лежать найбільші проблеми, проблеми, які а ні політичною волею, а ні правовими актами та економічними реформами не вирішити, оскільки вони знаходяться в залежності від культури. До того ж, Європа, в прагненнях нашого політикуму та й значної кількості населення, сприймається як щось довершено стале, до якого слід прийти, а там все складеться саме собою, варто лише мати бажання та докласти певних зусиль. Ми не завжди беремо до уваги той факт, що Європа це не продукт політичних зусиль останніх п'ятдесяти років. Як соціокультурна цілісність, своїм корінням вона сягає глибин віків і становлення якої відбувалося та й продовжується на ґрунті широкого спектру взаємодій народів та їх культур. Не зважаючи на етнокультурне розмаїття та історичні колізії, в своєму історичному поступі вона слідує певній культурній парадигмі з чітко означеними вихідними принципами.

Виходячи з того, що культура є спосіб колективного буття та індивідуального існування людини у світі [1, с. 7]. зазначимо, що європейська культурна парадигма постає як парадигма власне європейського способу буття людини у світі. Підвалини останнього закладені Грецією і Римом, без яких не було б і сучасної Європи. Саме античність визначила ті світоглядні настанови, котрі складають основу європейської культурної парадигми, іншими словами, зумовлюють онтологію європейської людини.

Що ж стосується України, то її становлення та розвиток як культурної цілісності складалось досить драматично, а окремі регіони, в той чи інший

відрізок історичного часу, взагалі розвивались під значним зовнішнім впливом соціокультурних систем сусідніх народів: Австро-Угорщини, Польщі, Росії. Останній факт значною мірою позначається на соціокультурних орієнтаціях різних регіонів країни в останні півтора десятиліття – часи незалежного державного існування. Все це значно ускладнює євроінтеграційні зусилля України, а однією з проблем, що виникає в цій ситуації, є проблема соціокультурної ідентичності як на індивідуально-особистісному рівні, так і на рівні загальнонаціональному. Перспективи інтеграції України до європейської спільноти як соціокультурної самості органічно пов'язані з вирішенням цієї проблеми. Від її розв'язання буде залежати і те, на яких цивілізаційних засадах відбудеться ця інтеграція.

У той же час з усією відвертістю слід констатувати, що Україна знаходиться в ситуації кризи соціокультурної ідентичності. У світі, що все більше охоплюється глобалізаційними процесами усі колишні чинники підтримки колективної ідентичності, універсальний характер яких не піддавався сумніву, в наш час втрачають свою дієвість. Релігійна, культурна та цивілізаційна ідентичності так і не змогли стати основою соціальної стабільності. Для України проблема національно-культурної ідентичності загострюється ще й тим, що формування української нації в сучасному європейському сенсі знаходиться в процесі становлення. Нація – це не соціальна й не політична єдність людей. Сучасна нація радше постає як певна смислова єдність людей, що формується на основі споріднених життєвих смислів та стверджує себе як активний та незалежний суб'єкт спільного та визнаваного усіма життєвого світу.

Невідповідність критеріїв як колективної так і індивідуальної ідентичності наявному стану речей як на загально цивілізаційній рівні так і в національному соціокультурному просторі, може мати далекосяжні негативні наслідки. Все це робить ідентичність, не лише теоретично, але й практично, важливою проблемою цивілізаційного вибору України.

З'ясовуючи соціокультурні особливості України, слід виходити з тих історичних реалій, що їх формування відбувалось в культурному полі двох соціокультурних світів, що персоніфікувались двома імперіями: Австро-Угорською та Російською. Якщо перша несла в собі культурне осереддя Європи та друга у своїх визначальних тенденціях намагалася постати дистанційованим від Європи культурно-цивілізаційним комплексом. Такі обставини існування, єдиного у своїх культурних характеристиках, етносу зумовили той факт, що його культурне ядро виявилось розщепленим на дві під-культури. Все це не могло не позначитися на сприйнятті в народній свідомості суспільних і культурних відносин, форм державного устрою цивілізаційно-культурних орієнтацій тощо. До того ж особливості цих орієнтацій значною мірою мають регіональну специфіку. Не дивно, що українці довший історичний час не сприймалися оточуючим світом як певна соціокультурна єдність (в Австро-Угорщині – це русини, в Російській імперії – малороси). Повною мірою це не подолано і зараз, а якщо й сприймають, то лише в геополітичному плані. Навіть внутрішньо, на рівні буденної свідомості, люди початково ідентифікували себе регіонально (гуцули, лемки, волиняни галичани тощо) і вже потім як українці (народ руський – не слід ототожнювати з російським, що, на жаль, ще має місце). В психоаналітичному плані така роздвоєність розуміється як розлад стосунків зі світом та з самим собою і сприймається як хвороба, що вимагає психоаналітичного втручання. Звичайно ж в процесах інтеграції психоаналітика не допоможе, тут потрібна соціокультурна аналітика та тверезий підхід до нашої історії.

Соціально-політично Україна єдина і за конституцією унітарна держава. Проте соціокультурно, незалежно від того чи визнає це хтось чи ні, вона розколота. На цей факт звертав увагу ще видатний український історик М. Грушевський, який зазначав, що протягом століть Галичина та Велика Україна, входячи до складу різних держав, жили під різними культурними впливами. І якби вони не піклувались про свою етнічну ідентичність, а пішли кожна своїм шляхом, то за 20–30 років вони утворили б дві різні національності

на єдиній етнічній основі, як серби і хорвати – дві гілки сербського племені. Значну роль в цьому розколі відіграв і релігійний чинник. Так якщо православна церква тяжіла до смислового поля культури Російської імперії, то греко-католицька церква, залежна від Ватикану, формувала універсальний західноєвропейський католицький менталітет. Щоправда тут слід визнати, що водночас цей чинник допомагав зберігати українську окремішність в Галичині, ідентифікуючи національну належність її населення як українського. Все це не минається так швидко як хотілося, а тому маємо в Україні ситуацію коли значна частина західноукраїнського населення за своєю ментальністю є більш європейськи орієнтована на відміну від східних та південних регіонів. Характеризуючи таку ситуацію М. Ф. Юрій зазначає: «Український народ у процесі його розвитку супроводжували: з одного боку, поглиблення відносної національної єдності, з іншого – певні відмінності у психіці, культурі, політичному та економічному способах життя» [2, с. 704]. Звичайно, що в такій історично сформованій ситуації, важко говорити про наявність єдиної культурної парадигми України.

За роки незалежності, незважаючи на політичні та соціальні колізії, зазначений соціокультурний розкол єдиного народу не залишився незмінним він відчутно піддається ерозії, Проте коли справа доходить до питань цивілізаційного вибору відсутність єдиних принципів культурної єдності народу дається взнаки.

Ще одним аспектом євроінтеграційних прагнень України є те, що, це не лише українська проблема, це водночас і проблема Європи. Входження в певну соціокультурну систему нових елементів з необхідністю зумовлює її внутрішні зміни. Свідомо чи інтуїтивно, а Європа відчуває це, особливо якщо зважити на територіальну, економічну та культурну масштабність України. Інтеграція такого елемента, це для Європи складна економічна, геополітична і соціокультурна проблема. В соціокультурному плані цей елемент досить складний, внутрішньо суперечливий та достатньо не визначений в плані ідентичності, декларації та наміри тут мало що вирішують. Важливим є реальна

соціокультурна ситуація. Як би там не було, а ми залишаємось для Європи значною мірою чужорідним елементом, хоч за деякими соціокультурними параметрами і близьким їй.

Таким чином, якщо метою України є інтеграція до Європи, то ми повинні добре знати, що ж являє собою Європа як соціокультурна цілісність, що є визначальним в її способі буття. Виходячи з цього ми зможемо прояснити і межі інтегративних можливостей Європи. Водночас необхідна не романтизована і не міфологізована аналітика соціокультурних визначеностей України. «Аналітика» за принципами «ми найдавніші» та «ми найбільш історично знедолені та найбільш пограбовані»; мало, що дає для практичної реалізації євроінтеграційних намірів. Світ не любить слабких та невпевнених у собі. При цьому слід мати на увазі, що Україна як самостійна та самодостатня соціокультурна цілісність ще не завершила свого становлення, а отже проблема ускладнюється тим, що нам належить відповісти на два інтеграційні виклики: внутрішній (інтегрувати етнічно-культурне, історичне та соціальне розмаїття в сучасну європейську націю) та зовнішній (здійснити інтеграцію в Європу не на правах периферійного додатка соціокультурного регіону, а як її організаційна складова). Необхідна ґрунтовна аналітика не лише політичних, економічних, соціальних, але й соціокультурних трансформацій, що їх зазнає чи повинна здійснити Україна. Водночас таким же необхідним є аналіз тих змін що їх зазнає Європа у зв'язку з включенням в її соціокультурне поле України. Останнє взагалі не попадає в поле серйозної, перш за все, соціокультурної аналітики. Спроби дивитися на Україну як на «етнографічний матеріал» (термін М. Данилевського) малопродуктивні. До того ж, як показує політика мультикультуралізму, спроби використовувати маси іноетнічних представників для вирішення проблем власного народонаселення, ігноруючи їх соціокультурну визначеність, несе загрози для самої Європи.

Цікаво, що ця політика (реальні події в повідних країнах Європи підштовхують до подібного висновку) несла в собі розрахунок на асиміляцію, ігноруючи культурні чинники, тобто настанову на сприйняття представників

інших народів поза їх культурним контекстом, тобто саме як «етнографічний матеріал».

Наведені розмисли, не зважаючи на їх тезовість, приводять до висновку, що, євроінтеграція України постає перш за все як складний соціокультурний процес основу якого складає взаємодія двох різних соціокультурних систем, становлення яких відбувалось різними шляхами і мало різні соціокультурні наслідки. Вхідження в соціокультурний простір об'єднаної Європи може бути успішним лише на основі всебічної аналітики соціокультурних реалій Європейського союзу та України. Лише з урахуванням її результатів можна здійснювати програму-план реальних, а не просто бажаних євроінтеграційних кроків, кроків, які виходили б з реального стану речей та враховували справжні інтереси українського народу.

Список використаних джерел:

1. Бытие человека в культуре (опыт онтологического подхода) / Е. К. Быстрицкий і др. ; отв. ред. В. П. Иванов. Київ : Наукова думка, 1991. 171 с .
2. Юрій М. Ф. Соціокультурний світ України : монографія. Київ : Кондор, 2004. 704 с.
3. Greenfield L. Nationalism: Five roads to modernity. Cambridge, 1992.

Запорожець М. О.,
к. філос. н., доцент кафедри
соціальних і правових дисциплін,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ДИСЦИПЛІН

Сучасне суспільство характеризується швидкими змінами у всіх сферах життя, що особливо впливає на розвиток інформаційного, зокрема, й освітнього простору. Освітня сфера, яка є основоположницею формування

світогляду, духовного становлення особистості, зазнає значних трансформаційних процесів. Простір, де стикаються нові цінності і технології, нові стилі життя вимагає нових, сучасних освітніх підходів, які б зберегли кращі надбання та підготували б людину, майбутнього фахівця до роботи, творчості, до реалізації особистості в суспільстві.

Знання, уміння, котрі молодь набуває, навчаючись у закладі вищої освіти є беззаперечно важливими, але поряд з цим є актуальним поняття компетентності. На думку багатьох міжнародних експертів, компетентності є тими індикаторами, що дозволяють визначити готовність випускника університету до життя, його подальшого особистого розвитку й до активної участі у житті суспільства.

Постає питання, які підходи, форми роботи можуть задовольнити сучасний попит студентів, сформувані необхідні компетентності, професійно-особистісні якості майбутніх вчителів, фахівців освітньої сфери.

Основною формою навчання у закладі вищої освіти залишається лекція, незважаючи на її гостру критику як пасивної форми навчання. Лекції є однією з найдавніших та найпоширеніших форм викладання у вищій школі. Курси лекцій синтезують великий обсяг знань, який викладач подає в опрацьованому вигляді. Але традиційні лекції не задовольняють попит студентів. На їх місце приходять мультимедійні лекції, які забезпечують наочний супровід, тренінг-лекції, інтерактивні дискусії, які забезпечують активну участь студентів в освітньому процесі.

Організація мультимедійних лекцій потребує наявності спеціальних аудиторій для проведення комп'ютеризованих лекцій, де є портативний комп'ютер, проектор, сумісний з наявним програмним, звуковим забезпеченням, екран, можливість затемнення аудиторії, доступ до Інтернету тощо. Це потребує значних фінансових витрат, тому в більшості закладів ця форма мало поширена.

Мультимедійні лекції сьогодні у переважній більшості організовуються завдяки особистому ентузіазму викладачів та їх творчості. Ще одна сторона

проблеми у запровадженні мультимедійних лекцій – невідповідність викладачів, які недосконало опанували комп'ютерні технології. Підготовка презентаційних програм, мультимедійних лекцій потребує неабияких зусиль, істотної підготовки. У вирішенні цього питання може бути цікавою співпраця студентів і викладачів. Нами було запропонована певна модель підготовки мультимедійних лекцій. Студенти, які швидше опановують сучасні комп'ютерні технології можуть готувати мультимедійні презентації на задану тему як творчі роботи, що сприятиме взаємозбагаченню, взаємному навчанню студента і викладача, зростанню інтелектуального рівня, побудові партнерських стосунків, академічної єдності.

Цікавим напрямком у застосуванні сучасних комп'ютерних технологій є інтерактивне спілкування. Фахівці виділяють комп'ютерні інтерактивні дискусії двох основних категорій: синхронні («чати») і асинхронні (електронна пошта, списки адресатів, інтернет-форуми). Під час синхронних дискусій студенти ефективно спілкуються через Інтернет, а в асинхронних дискусіях спілкування більше нагадує листування. Загалом синхронні інтерактивні дискусії ідеально підходять для дистанційного навчання, асинхронні – для стаціонарного навчання, урізноманітнюючи безпосереднє щоденне спілкування студентів.

Найпростішим засобом спілкування є використання електронної пошти – відправлення студентам повідомлень. Для великих лекційних курсів або тем цей засіб заощаджує чимало часу. Електронні адреси студентів, об'єднані, приміром під назвою «група 21 ІФ-2012», відомі як адресні книги, вони можуть бути надзвичайно корисними для великих груп. Розіславши лекційний матеріал напередодні, на лекції-тренінгу, можна активно працювати над його засвоєнням, а не репродуктивно конспектувати лекцію.

Складнішою і більш трудомісткою є організація інтернет-форумів, які реєструють індивідуальну участь студентів у дискусіях. Кожен учасник може ознайомитися з повним текстом дискусії і приєднатися до обговорення. Інтерактивні комп'ютерні бесіди («чати») найбільше потребують ретельного планування, спеціальних комп'ютерних програм і дотримання етичних норм і

процедур спілкування. Інтернет-форуми, організація тематичних груп як творче завдання, можуть організовувати власне студенти, а викладач бути учасниками цього процесу. Аналіз дискусій в інтернет-форумах, тематичних групах може дати картину засвоєння теоретичного матеріалу студентами, вміння толерантного спілкування, ведення дискусії, аргументації своєї позиції тощо.

Гуманізація освіти, її орієнтація на розкриття особистісного потенціалу зумовили виникнення і удосконалення нових освітніх технологій. Серед таких технологій особливе місце займають тренінгова форма навчання, яка забезпечує ефективне формування свідомих мотивацій, необхідних якостей, умінь, навичок, компетентності та є альтернативою лекцій.

Виходячи з досліджень різних авторів та наших власних, можна зазначити, що особливість і переваги педагогічного тренінгу (перед іншими формами закладів вищої освіти) полягають у поєднанні гуманістичних, демократичних принципів з інтерактивними методами роботи, що дозволяє навчатись у комфортних умовах та залучати більшість учасників до освітнього процесу; створювати ситуації успіху; добровільно брати участь та визначати власний темп розвитку, що забезпечує індивідуальний підхід; швидко застосувати набуті теоретичні знання на практиці; вивчати складні, емоційно значимі питання у безпечній обстановці тренінгу, а не в реальному житті з його загрозами та ризиками; максимально швидко занурюватись у практичну діяльність, що дозволить бути успішним, а відтак конкурентноспроможним у професійній діяльності.

Але тренінгова форма роботи, яка визнана ефективною, залишається епізодичною в освітньому процесі університету. Така ситуація є наслідком декількох причин. По-перше, для організації і проведення тренінгу необхідно відповідно обладнати аудитори, створені спеціальні тренінгові центри, для створення яких потрібне значне фінансування. По-друге, для організації і проведення тренінгу необхідно відповідно підготовлені педагоги-тренери (фасилітатори), підготовка яких на сьогодні цілеспрямовано не здійснюється. По-третє, відсутня мотивація викладача щодо проведення занять у тренінговій

формі роботи, тому що для її підготовки потрібен значний час, відповідні матеріальні ресурси тощо.

Для того, щоб встигати за розвитком сучасного мінливого світу, студенти мають мати високий рівень освіти, а без впровадження сучасних інноваційних технологій це не можливо. Враховуючи те, що існує безпосередній зв'язок між рівнем освіти людини та її професійним статусом, економічним добробутом, впровадження вищезазначених та інших інноваційних технологій в освітній процес закладів вищої освіти є актуальним питанням. Вирішення цього питання потребує консолідації свідомості, спільних зусиль, мобільності навколо ідеї побудови інноваційного, гуманістичного, демократично орієнтованого освітнього простору, який забезпечить умови для всебічного, гармонійного розвитку особистості та конкурентоспроможності майбутніх фахівців.

Список використаних джерел:

1. Брінклі А. Мистецтво бути викладачем : практ. посіб. / Десантс Б., Флемм М. та ін. Київ : Навчально-методичний центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2003. 144 с.

2. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. Київ : К. І. С., 2003. 296 с.

Кожушко Т. В.,
викладач кафедри соціальних і правових дисциплін,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОСТСУЧАСНОГО БУТТЯ

Особливість постсучасного буття характеризується здатністю людського світосприйняття поєднувати декілька вимірів одночасно. Сьогодні дослідники не заперечують факт співіснування реальності та її химерної модифікації, яка іменується в межах понять «віртуальний», «штучний», «гіперреальний» світ.

Функцію модератора між цими світами покладено на іманентну здатність мислення оперувати лише референціями. Така концептуальна домінантність у

мисленні та мовленні саме у постмодерністських конструкціях відобразилось у концепції симуляції, варіації якої сьогодні потенційно невичерпні. Тому присутність у постсучасному бутті, наприклад, інформаційних та предметних симуляцій створюють потужну тенденцію соціокультурних трансформацій.

Сьогодні досить значні обсяги самодостатніх образів-клонів, формують простір існування сучасної людини, де наявність першопричини (оригінала з реальності) не обов'язкова. «Відтепер карта передує території – прецесія симулякрів – саме вона породжує територію» [1, с. 6]. Якщо внутрішнім ресурсом такої трансформації вважати інформатизацію, то сольну партію покладено на віртуальність, головна онтологічна звабливість якої полягає у нівелюванні дихотомії життя/смерть, можливість/дійсність, час/вічність, ідентичність/розмитість. Цей семантичний ланцюжок призводить до переосмислення понять «сутність», «істинність», «відповідність дійсності» та робить обов'язковою співіснування у мисленні та світосприйнятті так званої створеної штучної реальності. Зазначимо, що експериментальна вульгарність у модифікації штучної реальності сьогодні успішно здолала онтологічні межі та кинула виклик дійсності.

Досить яскраво вказані тенденції прослідковуються у мистецтві, яке володіючи жанровою масштабністю та різноманітними засобами відтворення образу, на хвилі провадження світоглядних інновацій, змінило модус людської буттєвості.

Так сучасний кінематограф — це владна «гіперреальність», можливості якої з легкістю долають і бінарність, і трьохвимірність реальної дійсності. Події, що відтворені в сучасних фільмах, постають набагато насиченішими, динамічнішими, правдоподібнішими ніж реальна повсякденність і не важливо уявна чи дійсна. Так, наприклад, засоби впливу ефекту 3D на сенсорну систему, безапеляційно переконують у справжності образу, що демонструється з екрану. Дійсність майстерно розмивається у штучній реальності, хоча є її джерелом. При цьому *сутність*, як маркер ідентичності, втрачає основну атрибутивну характеристику — наявність.

Сьогодні кіноіндустрія, продукує фільми у псевдодокументальному стилі, не заглиблюючись у нюанси кіноестетики, насичує продукт яскравими спецефектами, акцентує на авторитетній популярності акторського складу, представники якого, як правило, є уособленням ідеалів краси та стереотипів мислення масового споживача. Тепер референтом кіно дедалі більше стає саме кіно як автономна, самоцільна реальність: сучасні фільми безкінечно повторюють одні й ті ж сюжети, розповідають історії про все тих самих персонажів і в них грають усе ті ж відомі актори-зірки. Тому сьогодні в кіно часто можна побачити як герої дивляться кіно, згадують якісь фільми, знімають фото- чи відеокамерою, підглядають за кимось: у такий спосіб кіно рефлексує над своєю екранно-вуаеристичною природою і разом із тим симулятивно замикається у самому собі [3, с. 258]. Прикладом зазначеного симулятивного дублювання самого себе стає засилля в сучасному кіно мережі римейків, сиквелів та серіалів. Тому як висновок зауважимо, що сучасний кінематограф – це яскрава маніфестація симуляції та гіперреальності, а також властивої їм автореференції.

Також важливою складовою сучасного буття, яку охопила віртуальність постає, на наш погляд, особлива «гіперреальність» комп'ютерного всесвіту. Цей світ «гіперреальності» апгрейдив семантику реального буття резонансними технологіями, серед яких лідером вважаємо комп'ютерні ігри. Їх рівень якості, інтерактивність та смисл зворотної комунікації захоплюючий, який підсилює вражаюча можливість, а подекуди і необхідність, подолання умовності між сутністю та її симуляцією, між реальністю та гіперреальністю, між «Я-дійсним» та «Я-умовним», між Гравцем та Персонажем [2, с. 116]. Така тенденція викликає незворотні мутації у сфері людських взаємовідносин та усвідомленні ціннісно-нормативної палітри, що є базовою у реальному дійсному бутті.

Наприклад, мовленнєві експлікації на кшталт «вбий, щоб відновитись на новому рівні», «ехр» або «experience points» в перекладі «поінти досвіду» — умовне позначення досягнень в числовому еквіваленті, «hit points» тобто «очки уражень» або «очки пошкоджень» — кількість можливих уражень, які у

результаті вичерпування завершують ігровий процес — є резонансними у світі дійсних моральних імперативів та відповідним їм сутностям, де життя має найвищу цінність, є неповторним та єдиним.

Саме епоха Постмодерну з її акцентом на семантичних особливостях *сутності* як специфіки реального буття оголює проблематику і водночас передрікає зустріч горизонтів реальних речей з їхніми аналогами-симуляціями, які сьогодні невпинно клонуються індустріями людської фантазії, інтенції якої сягають перманентної глибини людської свідомості. Саме тому текст казки Люїса Керрола, не виходить за межі формально-логічних законів, а картинка, що постає в уяві внаслідок прочитання тексту, вже має ознаки симуляції. Саме тому сьогодні ми живемо у світі напрочуд подібному до оригінального, де сутності речей апріорі клоновані, а це означає, подані до споживання у кращому, оновленому форматі, вони яскравіші, дотепніші, надійніші чим сутності справжнього світу. Єдина, але суттєва різниця, яка все таки дозволяє зазначену диференціацію оригінал/копія – це відсутність в останній ознак референції. Але зазначена властивість важлива лише на теоретичному рівні, а на профанному – наявність чи відсутність ознак предметності у відповідній сутності не актуальна взагалі.

В цілому відзначимо, що теоретики концепції симулятивної реальності (Ж. Батай, П. Клоссовскі, Ж. Дельоз, Ж. Бодрійяр) ваблять мовною грою та соцікультурними алузіями, їх творчість можна сприймати або не сприймати, але запропонована ними конструкція співіснування об'єктивно різючої антиномічності реальної дійсності та імітуючої системи знакової симуляції сьогодні безперечно набуває онтологічного статусу та засвідчує соціокультурні трансформації постсучасного мислення та буття.

Список використаних джерел:

1. Бодрійяр Ж. Симулякри і симуляція / пер. з англійської В. Ховхун. Київ : ОСНОВИ, 2004. 230 с.

2. Корабльова В. М. Віртуальна реальність як простір симулякрів у поліонтологічному світі постсучасності. *Практична філософія*. 2008. № 1. С. 114–120.

3. Чміль Г. П. Екранна культура: плюральність проявів. Харків : Крук, 2003. 336 с.

Корой І. М.,
учитель,
Уманська гімназія №11

«ФІЛОСОФІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ» М. ЛІПМАНА ЯК ПЕДАГОГІЧНА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНОГО МИСЛЕННЯ

«Філософія для дітей» полягає в тому, щоб навчити дітей вести дискусію та логічно мислити. Ця методика формує у дітей критичне та креативне мислення. Заняття проходять у форматі діалогу. Усі учасники є рівними співрозмовниками, завдяки цьому у дітей формується повага до інших, вміння слухати і запитувати, навчає філософствувати, міркувати, висловлювати власну думку, ставити запитання, робити підсумки, аргументувати, гіпотезувати, оцінювати.

Метью Ліпман, працюючи викладачем філософії в університеті, звернув увагу на те, що студентам важко наводити аргументи під час дискусії. Вчений працював над цим питанням і прийшов до висновку, що вчити логічно мислити потрібно не в студентські роки, а з дитячого віку. Ліпман написав серію творів, які мають приховану проблематику. На уроках філософії у школі діти і учитель читають певний твір, формулюють запитання до нього, відповідають на цікаві запитання, вчаться чітко відстоювати свою точку зору. В кінці такого уроку відбувається рефлексія, аналіз. Одна з особливостей цієї методики полягає в тому, що вчитель не втручається в аргументи дітей, не критикує їх. У процесі такого навчання учні вчаться дебатовати, приходять усвідомлення того, що думка кожної людини є важливою.

«Філософія для дітей» – це механізм, який навчає дітей мислити самостійно: запитувати, фантазувати, не втрачати інтерес до пізнання і віру в те, що вони на щось здатні. Такий підхід має забезпечити розвиток у дітей трьох складових: самостійного мислення, моральної зрілості та соціальної відповідальності. Кінцева мета – виховати особистість, яка має «мислення вищого порядку». Воно має бути критичним, креативним і піклувальним. Останнє передбачає, що людина враховує інтереси оточуючих.

Світовий досвід доводить, що «Філософія для дітей» є найкращою альтернативою. Якщо ми говоримо про ціль освіти, яка орієнтується на знання, згодом прогресує до освіти, яка орієнтується на мислення, то зараз вже йдеться про філософський підхід в освіті, коли ми концентруємося на формуванні сильних суджень. Новий підхід полягає в тому, що учні мають знайти і проблему, і її розв'язання. При старих підходах дітям даються готові питання. Але зараз учні мають самостійно формулювати питання. Для цього потрібне креативне мислення. Щоб розв'язати певне питання або проблему, учні мають знайти свій власний алгоритм і власний підхід. Вони висувають свої власні гіпотези. Ми навчаємо учнів, яким чином збагатити ці гіпотези, навчаємо їх навичок аргументації. І аргументи мають бути сильними, потужними. Це ми називаємо критичним мисленням. Ці навички формуються не індивідуально, а в груповій роботі – «спільноті дослідників» [1, с. 10].

Так, М. Ліпман пропонує технологію, яка ґрунтується на навчанні філософуванню, а не інформації про філософію; проблематична подача філософського знання; перетворення класу в групу; надання дітям замість навчальних посібників філософськи навантажених повістей.

Основною перевагою, на думку М. Ліпмана, яка присутня в цій технології вважається надання за допомогою філософського навчання вмінь та навичок, які формують новий тип мислення. Науковець зазначає, що надзвичайно важливим фактором розвитку та досліджень в сучасній освіті є роль емоцій. Він вважає, що не використати фактор захоплення предметом, чи радість від спільного або індивідуального відкриття особливого і нового знання потрібно

збуджувати та постійно підтримувати, для формування інтересу дослідника в дитині. Професор зазначає, що накопичення знань надає обмежені можливості для розвитку розумових здібностей. Розумність відрізняється від мудрості. Розумність М. Ліпман пояснює як простий раціональний та логічний пошук причинно-наслідкових зв'язків за допомогою того обсягу знань, якими володіє людина. Мудрість це дещо глибше. Він пише: «Мудрість була необхідною для тих проблем, які раціонально розв'язати було неможливо». Отже, професор намагався розробити таку методику викладання філософії, яка б навчала б дітей мислити мудро. В результаті навчання виробляється один із трьох типів мислення: критичний (коли дитина піддає аналізу наданий матеріал); креативний (вміння задавати запитання та створювати нові судження, щодо отриманих знань); піклуючий тип мислення (вміння поставити себе на місце опонента в дискусії і намагання зрозуміти причини такої точки зору) [2, с. 25].

Всі ці типи мислення окремо є цілком вироблення та навчання різних нових філософських методик. Професор М. Ліпман стверджує, що тільки поєднання всіх цих типів мислення є найвищою мудрістю, якої дитина може і повинна навчитись у шкільних стінах. Така позиція підтримується і іншими вченими, що стали причетними до розробки цієї програми. І теза про те, чи може стати філософія частиною шкільної програми, не викликає у них абсолютно ніяких сумнівів. Юліна Н. С. зазначає: «Розробники роблять ще більш сильне твердження: філософія може і повинна стати парадигмою шкільної освіти. Це означає побудову інших шкільних дисциплін за моделлю філософського дискурсу і дослідження» [3].

Таким чином, проаналізувавши такий підхід та довівши успішність результативності під час застосування такого методу, можна ствердити унікальність поєднання філософського знання та програм викладання різних навчальних дисциплін для того, щоб навчити дітей мислити не просто розумно, але й мудро. Крім того, уміння спілкуватись в колективі, критично оцінювати та вчитись сприймати думку іншої людини, ставити запитання та вміння

вислухати, толерантно сприймати отримані відповіді на них є основою демократичного виховання.

Список використаних джерел:

1. Наріжний Ю. О. Чи будуть діти в Україні навчатись філософії в школі? *Постметодика*. 2013. №6 (115). С. 9–14.
2. Пікуль Л. В. «Уроки мислення» В. Сухомлинського і «Філософія для дітей» Метью Ліпмана. *Постметодика*. 2013. №6 (115). С. 22–24.
3. Кравченко Ю. Філософія для дітей: вимога часу. *Філософія освіти*. 2011. №1-2(10). 296 с.

Кошлаба А. П.,
аспірант кафедри педагогіки та
освітнього менеджменту,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Багатогранність та динамічність праці майбутніх педагогів зумовлює потребу у формуванні компетентних, креативних, конкурентоспроможних фахівців.

Як зазначається у Законі України «Про вищу освіту», рівень освіти, що здобувається за освітньо-професійною та освітньо-науковою програмою, передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності розв'язувати комплексні проблеми в галузі дослідницько-інноваційної діяльності; освітньо-наукова програма включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків [2]. Таким чином, актуалізується проблематика організації та здійснення науково-дослідницької роботи у закладах вищої освіти.

Аналіз праць науковців дає змогу стверджувати, що термін «науково-дослідницька діяльність студентів» включає в себе два взаємопов'язаних елементи:

– навчання студентів елементам дослідницької діяльності, організації та методики наукової творчості;

– наукові дослідження, що здійснюють студенти під керівництвом викладачів [3; 4; 5].

Світоглядні орієнтири сучасного науковця значною мірою визначаються фундаментальними філософськими знаннями та етичними засадами науково-дослідницької та освітньо-викладацької діяльності. Базові філософські знання про природу наукової та науково-технічної творчості, розкривають вплив науки на розвиток сучасних суспільних стратегій.

У дослідженнях Н. Хамітова проаналізовано відмінності між поняттями «наукова філософія» та «філософія науки». Як зазначає дослідник, наукова філософія – це системне категоріально-понятійне осягнення буття людини, культури і світу загалом, а філософія науки – це окрема галузь філософського знання, що концептуально вивчає такий соціокультурний феномен як «наука» в різноманітності його проблем та виявів [6, с. 64].

Виникнення перших форм науково-дослідницької діяльності особистості спостерігається в закладах освіти країн Стародавнього Світу, що були не лише освітніми, але і науковими центрами. До них належать школа Піфагора, Академія Платона, Лікей Аристотеля, Александрійський Мусейон та ін. Учасники таких товариств прагнули до самовдосконалення шляхом пошуку істини в спільних дослідженнях.

Сучасний науковець Мік Хейлі (Mick Healey) запропонував модель здійснення науково-дослідницької діяльності на основі інтеграції наукових досліджень у освітній процес. Вчений виокремив чотири квадранти, кожний з яких відповідає визначеному варіанту поєднання навчання і наукових досліджень: навчання на основі дослідження під керівництвом (research-led learning): студенти дізнаються про готові результати досліджень, залишаючись пасивними учасниками даного процесу, а передавання інформації від викладача до студента є основним методом навчання; навчання на основі дослідження під наставництвом (research-tutored learning): студенти отримують знання про

готові результати досліджень, але залучаються до активного, спільного з викладачем обговорення наукових проблем, до наукових дискусій; навчання, орієнтоване на дослідження (research-oriented learning): студенти дізнаються про наукові процеси і проблеми, навчальний план побудований на інформації про процеси, за допомогою яких були досягнуті навчальні знання; навчання, що базується на дослідженні (research-based learning): навчальний план будується навколо досліджень, студенти залучені до безпосередньої наукової діяльності разом з викладачем, де поділ ролей між ними зведено до мінімуму [7, с. 3].

Науково-дослідницька робота студентів в позааудиторний час є одним із найважливіших засобів формування висококваліфікованих фахівців. Поділяємо точку зору С. Сисоевої, що тлумачить дослідницьку компетентність як інтегровану особистісно-професійну якість фахівця, що відображає мотивацію до наукового пошуку, рівень володіння методологією педагогічного дослідження, особистісно-значущими якостями дослідника, зокрема такими, як інноваційне мислення, здатність до творчої та інноваційної діяльності [5, с. 10].

До здійснення науково-дослідницької діяльності майбутніх педагогів спонукає вивчення дисциплін, що належать до обов'язкових та вибірових компонентів освітніх програм, що забезпечують підготовку докторів філософії, наприклад: «Філософія освіти та інновацій», «Методологія та методика наукових досліджень», «Професійно-педагогічна компетентність викладача», «Сучасні тенденції розвитку теорії і методики професійної освіти», «Методика підготовки наукових публікацій», «Сучасна системи наукової інформації» та ін.

Основними формами науково-дослідницької діяльності, що уможлиблює формування дослідницької компетентності майбутніх педагогів є:

- участь в організації і проведенні Всеукраїнських наукових олімпіад, конкурсів наукових робіт; наукових семінарів і конференцій; виставок творчих і наукових робіт;

- участь в роботі студентських наукових гуртків, проблемних груп, лабораторій, наукових товариств, центрів університету; конкурсів наукових грантів на університетському, регіональному, всеукраїнському, міжнародному

рівнях;

– участь у виконанні держбюджетних, госпрозрахункових наукових робіт, проведенні різноманітних досліджень;

– написання тез, статей, доповідей, есе та інших публікацій;

– підготовка і захист випускних кваліфікаційних робіт, що пов'язані з проблематикою наукових досліджень випускових кафедр університету, науково-дослідних підрозділів університету, факультетів, інститутів; публікація тез та статей;

– вміння виконувати конкретні нетипові завдання науково-дослідного характеру в період проходження різних видів практик, виконання індивідуальних завдань, що спрямовані на розробку та вирішення конкретних проблем.

На наш погляд, здійснення науково-дослідницької діяльності є вагомим чинником поліпшення процесу підготовки фахівців в умовах модернізації системи освіти.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко В. П., Хамітов Н. В. Філософська освіта і наука як каталізатор цивілізаційного проекту України. *Вища освіта України*. 2017. № 2. С. 5–17.

2. Закон України «Про вищу освіту». *Відомості Верховної Ради України*. 2014. 19 вересня.

3. Семенюк Е. П., Мельник В. П. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. Вид. 3-тє, випр. та допов. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 364 с.

4. Сисоєва С. О. Сфера освіти як об'єкт наукового дослідження. *Освітологія: витоки наукового напрямку: монографія / за ред. В. О. Огнев'юка*. Київ : Едельвейс, 2012. 336 с.

5. Уйсімбаєва Н. В. Науково-дослідницька діяльність майбутнього фахівця. *Наукові записки*. Вип. 88. С. 243–246.

6. Хамітов Н. В. Академічна філософія як наука і мистецтво. *Вісник НАН України*. 2022. № 4. С. 59–73.

7. Healey M. Linking discipline-based research and teaching through mainstreaming undergraduate research. URL : https://www2.warwick.ac.uk/fac/cross_fac/iatl/cetl/resources/linking_discipline-based_research_and_teaching_through...pdf.

Петришина С. В.

викладач соціально-економічних дисциплін,
Уманський медичний фаховий коледж

ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ ТА ФОРМУВАННІ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Розвиток духовної культури українського народу нерозривно пов'язаний з іменем великого філософа, педагога, поета і письменника Григорія Сковороди. Його діяльність припадає на другу половину XVIII століття.

Григорій Сковорода виступає з протестом проти світу, в якому панують жорстокі порядки, соціальна нерівність, ганебні пристрасті. Він таврував можновладців, пройнятих жадобою наживи та владолюбністю. Це був поступовий прогрес сходження від простої критики і заперечення існуючого суспільства до складання та вироблення певного філософського вчення, що складалося із систематизованих та всебічно обґрунтованих поглядів і принципів. Його цікавлять морально-етичні, естетичні принципи, питання педагогіки та виховання всебічно розвиненої і високоморальної особистості. Крім того, Сковорода звертається до питання побудови світу та сенсу людського життя і щастя [5, с. 446].

В історію української педагогічної думки і освіти Григорій Сковорода увійшов як «ідеолог» природного виховання, під яким він, на думку деяких авторів (Бакай С. Ю., Горський В. С., Попова Л. Д. та ін.), розуміє «обдарування, нахили, отримані від народження». Насправді Григорій

Сковорода як представник української філософської антропології, розглядаючи людину як біосоціодуховну істоту, мав на увазі не тільки суто фізіологічні нахили, але весь комплекс здібностей людини, оскільки в усіх його працях розгортається антропологема природо- й культуровідповідності навчання і виховання людини, яка вимагала від батьків, педагогів вивчення усіх чинників життя людини, щоб впливати на неї цілеспрямовано.

Григорій Сковорода наголошував на необхідності раннього пізнання природи дитини [1, с. 117], важливість родинного виховання та формування народної педагогіки. До того ж, досліджуючи педагогічні поглядів філософа, можна встановити, що саме він заклав в освіту принцип народного виховання (служіння трудовому народові, позбавлення суспільства від насилля за допомогою освіти, вільний доступ до школи усіх дітей, навчання дітей «корисним» законам тощо).

Аналізуючи органічно властивий мислителю діалогізм, на думку дослідників, майже усі його твори містять у назві слово «діалог» або його варіанти (бесіда, розглагол, разговор тощо), і діалогом є все життя Г. Сковороди, у якому «відбувається зустріч» різних смислів, різних культур, різних поколінь. Відтак, діалогічність є тією вимогою у навчанні і вихованні, без якої не можна залучити людину до різних «світів» та думок, до визнання багатовимірності буття людини, до якого належить і розвинена система спілкування, і артефакти культури, і навчання й виховання тощо. Цей діалогізм мислитель спрямовує на філософсько-освітнє твердження (антропологеми), на визнання діалогу суто природною (родовою) якістю людини, а саме: людина, яка навчається, повинна мати повноцінне довкілля, як у просторі, так і в часі. Ця антропологема апіорно вимагає природокультуродоцільних умов для пошуку гармонії душі та тіла, людини і природи, знання і віри. Отже, першим «світом», з яким зустрічається людина, є її родина, традиції народу, свята й біди, а тим механізмом, що формує особистість, слід вважати народну, національну (етнічну) педагогіку [2, с. 76].

Проблемам навчання та виховання присвячено притчі «Вдячний Еродій», «Убогий жайворонк», «Байки Харківські». Педагогічні погляди Сковороди втілюють основні напрями прогресивної педагогіки: демократизм, гуманізм, високу моральність, любов до Батьківщини і народу [3, с. 210].

Будучи прихильником принципу народності у вихованні, відстоював думку, що воно має відповідати інтересам народу, жититися з народних джерел і зберігатися в житті кожного народу, висміював дворянсько-аристократичне виховання, плазування перед усім іноземним. На його думку, мета виховання – підготовка вільної людини, гармонійно-розвиненої, щасливої, корисної для суспільства, людини, здатної жити і боротися. Провідне місце у всебічному розвитку відводив розумовій освіті, яка допомагає людині пізнати себе, навколишній світ, суть щастя. Обстоював рідну мову в школах, радив вивчати граматику, літературу, математику, фізику, хімію, логіку, іноземні мови, механіку, музику, філософію, медицину та інші науки. Особливу роль відводив формуванню моральних якостей особистості, зокрема таких, як любов до Батьківщини і праці, людяність, дружба, правдивість, чесність, сила волі, почуття людської гідності [4, с. 7].

У дусі народних традицій саме так, як кожен із батьків, бажаючи дитині щастя, повчаючи її вчитися здобувати знання, наказував використовувати «усе можливе», великий філософ розкриває механізм пізнання, механізм єднання у мисленні розуму і віри, в якому розум повинен прагнути відшукати істину, яка не дана людині готовою, а відшукування її це є і вища мета і разом з цим справжня насолода для кожної людини. Філософ великої уваги надавав думці людини, її невпинному рухові, її невпинним шуканням істини, якої може досягати розум людини [6, с. 445].

Природно, що шкільна освіта, яка панувала в XVIII ст., аж ніяк не задовольняла філософа. Він вимагав загальнодоступної, безкоштовної освіти для народу, однакової як для чоловіків, так і для жінок, при цьому виходив із принципу народності, вважаючи, що освіта повинна служити народові.

Григорій Сковорода, возвеличував мову рідного народу, вживав її з навчальною метою.

Отже, одним із основних завдань педагога Григорій Сковорода вважав виховання високоморальної людини. Він стверджував, що головне в житті – це серце. Саме тому моральне виховання має бути в центрі уваги педагогів. Будучи сам прекрасним педагогом, Г. Сковорода професію вчителя вважав найгуманнішою і найпотрібнішою людству. Педагогічна спадщина Григорія Сковороди, гуманіста і демократа, є життєдайним джерелом, з якого черпатиме наснагу не одне покоління.

Список використаних джерел:

1. Горський В. С., Кислюк К. В. Історія української філософії. Київ : Либідь, 2004. 488 с.
2. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. Київ : Грамота, 2007. 576 с.
3. Освіта, наука і людина в ХХ столітті: багатоаспектність антропологічного пізнання / за заг. редакцією І. П. Аносова, Т. С. Троїцької. Сімферополь : Таврія, 2008. 360 с.
4. Попова Л. Д. Педагогічні ідеї та просвітницька діяльність Г. С. Сковороди на Слобожанщині. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2002. Вип. 9. С. 5–11.
5. Попович М. Григорій Сковорода: філософія свободи. Київ : Майстерня Білецьких, 2007. 256 с.
6. Семікін М. О. Проблеми народної педагогіки у філософській спадщині Г. С. Сковороди. *Гілея*. 2011. Спецвипуск. 678 с.

Семко Я. С.,
к. філос. н., викладач кафедри всесвітньої
історії та методології науки,
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ПРАКТИКИ СПОЖИВАННЯ МАСОВОГО МИСТЕЦТВА У КОНТЕКСТІ НОВИХ МЕДІА

В епоху розвитку цифрових технологій зростання доступності портативних пристроїв зв'язку, а також побутування великого обсягу інформації у вигляді цифрового коду – дигіталізації, спостерігаються процеси появи нових просторів, трансформації вже існуючих практик, матеріальних об'єктів, символічних основ суспільства. Це можна пояснити інтенсивністю та масштабом проникнення цифрових технологій у соціальне життя. Індивід, будучи членом сучасного суспільства, постійно перебуває у процесі медіаспоживання, яке може бути охарактеризовано як «будь-який контент у будь-якому місці і в будь-який час» [3, с. 83]. Однак впровадження в життя нових технологій, а також процес освоєння їх членами суспільства відбувається за наявності умов, які вже склалися: соціальних, культурних, технологічних, ментальних тощо. Крім того, людина трансформує технології відповідно до своїх особистих уподобань та інтересів, тим самим формуючи навички та практики, що перетворюють її життя [1, с. 41–43].

Таким чином, процес загальної дигіталізації суспільства обмежений активною діяльністю його членів. Відображенням цієї ситуації є процес споживання продуктів масового мистецтва та трансформації практик їх споживання у суспільстві в епоху нових медіа. Масове мистецтво – мистецтво для більшості, мистецтво, що не вимагає для споживання спеціальних навичок, яке, у своїй більшості, має розважальний характер. Після аналізу різних підходів до розгляду феномену масового мистецтва, були виділені його основні характеристики: технічна відтворюваність та тиражованість, симулятивний характер творів, прагнення до видовищності та розважальності, забезпечення можливості пережити емоції у «чистому» вигляді, звернення до тілесності та

еротизму, у своїй основі має формульну структуру, має здатність до асиміляції найрізноманітніших феноменів.

Виходячи з представлених характеристик масового мистецтва, можна дійти невтішного висновку, що воно, «пронизуючи» все сучасне суспільство, справляє значний вплив на моделі поведінки, світогляд членів суспільства у процесі споживання ними творів масового мистецтва. Разом з тим, не викликає сумніву, що людина споживаючи витвори мистецтва, здійснює це прийнятними та зручними для неї способами. У зв'язку з цим мистецтво може розглядатися як предмет споживання. Існує декілька підходів до вивчення феномену споживання, але найбільш розробленим і впливовим на розвиток подальших досліджень споживання стала поява поняття «суспільство споживання» в середині ХХ століття. Суспільство споживання – це сукупність суспільних відносин, організованих на основі принципів індивідуального споживання, що характеризується масовим споживанням матеріальних благ та формуванням відповідної системи цінностей та установок [2, с. 25].

Великий вплив розвиток споживчих практик справив на розвиток медіа-технологій, а також на перехід до моделі суспільства вражень. Для того, щоб проілюструвати зміни практик споживання масового мистецтва з приходом епохи нових медіа, а також виділити креативні моменти у поведінці споживачів, ми вибрали серіал. Це один із тих продуктів масової культури, який найбільш яскраво ілюструє всі виділені нами характеристики масової культури і, що розвивається спільно з масовою культурою, починаючи практично з її зародження. Крім того, серіал сьогодні є однією з найбільш затребуваних форм телеповідомлення. На підставі того факту, що серіал був присутній у житті людини ще до настання епохи нових медіа, і перегляд серіалів здійснювався лише по телебаченню, у певний час та певний день, у дослідженні були виділені практики споживання серіалів, тому що у науковій літературі вони не артикуловані.

До практик споживання серіалів у цей період відносяться: індивідуальний домашній перегляд, прив'язка глядача до певного місця та часу, а також до

засобу, що транслює серіал, відсутність можливості суттєво впливати на сюжет серіалу, використання термінів із серіалу в реальному житті, постійна практика обговорення серіалу.

Серіали як продукт масової культури пропонують сучасному глядачеві не лише різноманітність жанрів та тематик, а й високу якість кінцевого продукту. В епоху нових медіа поряд з тим, що змінилися практики, пов'язані з переглядом серіалу (наприклад, людина отримала можливість більше не бути прив'язаною до певного часу), присутній також сильний момент особистих уподобань глядача. Крім того великий вплив надають традиції перегляду, що вже склалися.

Список використаних джерел:

1. Запорожец О. Н., Лапина-Кратасюк Е. Г. Антропология цифрового города: к вопросу о выборе метода. *Этнографическое обозрение*. 2015. № 4. С. 41–54.
2. Ильин В. И. Общество потребления: теоретическая модель и российская реальность. *Мир: социология, этнология*. 2005. № 2. С. 23–39.
3. Полуэхтова И. А. Медиасреда и медиабизнес в цифровую эпоху. *Теория и практика медиарекламных исследований*. 2011. С. 81–88.

Труфанова А. О.,
аспірантка,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,

ЕСТЕТИЧНА ТЕОРІЯ В ПРАЦЯХ РОМАНА ІНГАРДЕНА

Роман Вітольд Інгарден (5 лютого 1893 – 14 червня 1970) – польський філософ, займався головним чином епістемологією, онтологією та естетикою, був також автором кількох робіт на тему аксіології, філософської антропології та філософії мови. Роман Інгарден є представником так званої феноменологічної естетики. Як відзначає Ян Воленський, посилаючись на листування Інгардена з К. Твардовським, Інгарден поїхав у Геттінген, «оскільки був незадоволений навчанням у Львові, як математичними студіями, та і

філософськими» [1, с. 42]. Там він знайшов як розвивати власну філософію та став одним з найвидатніших учнів Гусерля. Він розвиває ідеї Гусерля у сфері естетики, звертаючись у своїх працях до різних видів мистецтва (літератури, архітектури, живопису), будови творів мистецтва, розробки понять естетичного предмета та естетичного досвіду. Поняття схематичності та конкретизації є одними з основних понять в естетиці Інгардена. Ще однією особливістю естетики Романа Інгардена є тема багатопланової структури деяких типів творів мистецтва. Це стосується розгляду ним літературних творів, творів архітектури та живопису. Будучи учнем Гусерля і філософом, який мав високе почуття відповідальності за свою філософську діяльність, він був великим любителем і поціновувачем мистецтва, особливо його класичних зразків: «Спілкуючись з шедеврами, він не міг стати на бік низьковартісних творів, якими вважав твори сучасного мистецтва» [2, с. 203].

Естетична теорія Інгардена – це відкрита система (що загалом характерно для феноменології). Тому її модифікації не тільки можливі шляхом подальшого розвитку цієї теорії, а їх заклав сам Роман Інгарден. З огляду на це ми маємо всі підстави стверджувати, що основні естетичні ідеї Р. Інгардена відкривають можливість використовувати його естетичну аксіологію для вивчення сучасного мистецтва. Положення естетичної теорії Р. Інгардена дають змогу використовувати її в дослідженнях явищ сучасного мистецтва. Зокрема, Р. Інгарден писав про синтез мистецтв у контексті досліджень кіномистецтва, абстрактного живопису та творів архітектури [2, с. 189].

Роман Інгарден у праці «Das literarische Kunstwerk» [4] описує літературний твір мистецтва як стратифікований суто інтенційний об'єкт. Він розрізняє чотири або п'ять шарів об'єкта: 1) середній шар у сенсі слова чи звукового матеріалу, який сприймається як певний гештальт або ідентичний шаблону у всіх конкретіях або переживаннях об'єкта; 2) пласт значень; 3) прошарок представлених об'єктів (*dar gestellte Gegenständlichkeiten-presented objectivities*); 4) схематизовані аспекти представлених об'єктів (*schematisierte Ansichten*). Інгарден також говорить про метафізичні якості, які знаходяться в

представлених об'єктах або виникають, коли весь твір успішно конкретизовано, і ці якості, можливо, складають п'ятий шар. У творі «Studia u estetyki» [5] та в «Untersuchungen zur Ontologie der Kunst» [6] Інгарден аналізує три види репрезентативного живопису. Твори живопису він поділяє на три групи – «трьохшарові», «двошарові» і «одношарові» картини. «Тришарові» картини – це найчастіше картини на літературну чи історичну теми, чи картини, що зображують якусь життєву ситуацію. Вона включає: сюжетний шар – характери персонажів, їх відносини; предметний шар; шар колірних співвідношень. Абстрактний живопис має лише один пласт, як і музика. Архітектура має два шари: 1) трьохвимірний геометрично сформований об'єм і 2) шар, що показує об'єкт з різних точок огляду витвору архітектури, які разом дають уявлення про цілісний твір.

Твір мистецтва не є сутністю, яка повністю детермінована в усіх відношеннях і в кожному шарі. Іншими словами, він містить не повністю визначені області, невизначені зони і такі прогалини у його визначальних якостях мають бути заповнені творчими актами перципієнта в межах схематичної структури твору. «Крім того, не всі його детермінанти, компоненти чи якості перебувають у стані актуальності, а деякі з них є лише потенційними» [3].

У широкому значенні мистецтво, на думку Р. Інгардена, – це зібрання окремих інтенційних об'єктів зі структурою, характерною для цієї сфери мистецтва (рівневих і нерівневих – у випадку музичних творів), та елементів, які будують квазіреальність, оснащених різними «художньо валентними» моментами. Художньо валентними, на думку Р. Інгардена, можуть бути не тільки твори з позитивною естетичною цінністю, але й також об'єкти, які мінімально наділені художніми якостями. Це поняття «мистецтва» охоплює також твори з мізерними художніми якостями, у яких через різні обставини не відбувається реалізація позитивної художньої цінності. Найчастіше інтерпретатори Р. Інгардена не звертають на це уваги. Цей сенс поняття «мистецтво» є, мабуть, найбільш відкритим, толерантним і вможлиблює

зарахувати до творів мистецтва багато явищ сучасного мистецтва. Однак деякі прояви сучасного мистецтва Р. Інгарден оцінював би нижче, ніж визнані, згідно з його теорією, автентичні твори мистецтва. Більшість явищ сучасного мистецтва філософ розглядав би як такі, що лише нагадують мистецтво або ж перебувають на межі мистецтва і немистецтва, оскільки є низьковартісними.

Вузьке значення поняття мистецтва таке: мистецтво – це зібрання «справжніх творів мистецтва», які реалізують поліфонію естетичних цінностей. Таке зібрання окреслює аксіологічний критерій «ступеня» цінності. Друге поняття мистецтва охоплює твори, які є справжніми, ціннісними. Суто Інгарденівське значення поняття мистецтва полягає в розумінні його як цілісності «зустрічі суб'єкта з об'єктом в естетичному переживанні». Ця зустріч не є явищем, але є процесом, що триває [2, с. 190–191].

На думку Р. Інгардена, головна функція мистецтва – викликати в реципієнтів естетичні переживання і надати їм можливість безпосередньо спілкуватися з єдиними своєрідними цінностями мистецтва, тобто естетичними цінностями. Тому, оцінюючи твір мистецтва, треба керуватися винятково естетичними критеріями. Натомість твір, позбавлений естетичних цінностей, перестає бути твором мистецтва, квінтесенцією всієї теорії Інгардена. Про важливість цього значення говорить багато дослідників творчості мислителя.

У статті «Естетичний досвід і естетичний об'єкт», яка з'явилася в перекладі в журналі «Філософія та феноменологічні дослідження», Інгарден дав детальний опис естетичного досвіду та його об'єкта [3]. Сприйняття якостей в естетичному досвіді помітно відрізняється від сприйняття повсякденного життя чи наукового дослідження. У науковому відношенні якості пізнаються як приналежність до реального об'єкта і якщо виникають сумніви щодо якостей, докладаються зусилля, щоб усунути всі ті фактори сприйняття, які, як вважають, не належать самому об'єкту. У повсякденному житті якості сприймаються майже без усвідомлення їх присутності та їх точної природи.

Метою даного дослідження було проаналізувати естетичну теорію в філософії Романа Інгардена і показати за допомогою феноменологічної

інтерпретації естетичного досвіду та естетичного об'єкта, що філософські теорії є найбільш обґрунтованими, коли вони повертаються до ретельного аналізу змісту свідомості в нашому власному досвіді пізнання мистецтва. Естетична філософія Р. Інгардена перевершує епоху, в якій вона народилася та розквітла. Філософом було запропоновано багато пропозицій, оригінальних рішень, теорій, які залишаються актуальними й до сьогодні. Передусім це стосується питань, які пов'язані з будовою та існуванням творів мистецтва, а також питанням їхнього функціонування (конкретизація творів мистецтва).

Список використаних джерел:

1. Воленський Я. Роман Інгарден і Львівсько-Варшавська школа / Філософія Романа Інгардена і сучасність : колективна монографія / за ред. Д. Шевчука. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. С. 31–61.

2. Шевчук К., Естетична теорія Романа Інгардена і сучасне мистецтво / Філософія Романа Інгардена і сучасність : колективна монографія / за ред. Д. Шевчука. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. С. 188–203.

3. Martin Eshleman Aesthetic experience, the aesthetic object and criticism, *The Monist*, April, 1966, Vol. 50, No. 2, Reasons in Art Criticism (April, 1966), pp. 281–298

4. Ingarden R. *Das literarische Kunstwerk* (Halle: [Saale] Max Niemeyer Verlag, 1931), p. 375.

5. Ingarden R. *Studia y estetyki*, 2 vols. (Warsaw, 1957–58).

6. Ingarden R. *Untersuchungen zur Ontologie der Kunst* (Tubingen: Max Niemeyer Verlag, 1962), pp. 32-33, 140–155.

7. Ingarden R. *O sztuce filmowej* / Ingarden R. *Studia z estetyki* T. II, Warszawa, 1958. S. 303.

Фицик І. Д.,
к. філос. н., доцент кафедри
соціальних і правових дисциплін,

Фицик Л. А.,
к. істор. н., доцент кафедри
всесвітньої історії та методик навчання,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРАДИГМИ ПОЛЬСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ПІД ВПЛИВОМ ТРЬОХ ПОДІЛІВ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Особливості розвитку філософського процесу у Польщі кінця 18 – першої половини 19 ст. були зумовлені, з одного боку, тенденціями розвитку західноєвропейської філософії, особливо німецької, з іншого, – гігантськими процесами трансформації політичної карти Європи.

«XVIII століття – справді трагічний період історії Речі Посполитої. Від початку Північної війни і далі вона переживала послідовні акти драми: марші іноземних військ, розпад політичної системи, внутрішні конфлікти, які дуже часто підігривали та використовували іноземні держави, трагічну Барську конфедерацію, зраду та нарешті – три розділи та знищення незалежної держави» [1, с. 9].

Водночас поширення в польському суспільстві ідей свободи Великої французької революції призвело до бажання політичної еліти реформувати Річ Посполиту, квінтесенцією чого було прийняття Конституції 3 травня 1791 року та зростання популярності у суспільстві інтелектуалів ідей європейського романтизму. Спочатку філософія романтизму надихалася ідеями німецької філософії, але з тридцятих років XIX століття намагалася все більше підкреслювати свою оригінальність.

Особливо значущими для особливостей філософського процесу в Польщі стали криваві події повстання 1831 року проти російського самодержавства, репресії царату в освітній політиці, що проявилися у закритті Віленського та Варшавського університетів, Кременецького ліцею та низки інших освітніх

установ на території Правобережної України та відкритті у 1834 році університету Святого Володимира у Києві, який замислювався російським урядом як оплот царату.

«Костели, перетворені на Синагогу царизму, школа, отуплена державною мовою та системою освіти, сім'я, змучена шпигунством, право, написане у світлі московського безправ'я, що має назву Звід, кілька десятків тисяч сімей, загнаних у московську пустелю, мільйони людей у Сибіру батоном, Сибіром, катівнями зректися союзу і прийняти казенну віру, всілякі засоби спотворення звичаїв і духу застосовувалися усім польських землях...» [2, с. 107].

Як зазначає Мар'ян Масоніус, – «найкращі розумові та моральні сили польського народу змушені були емігрувати; питання про причини втрати політичної незалежності та про способи звільнення, про історичну роль Польщі та про місце, яке міг би зайняти польський народ серед інших європейських народів, «стали центром і фокусом усіх устремлінь та помислів найкращих польських людей» [3, с. 768].

З тридцятих років ХІХ століття польська філософія, потрапивши в жорна історії, прагнула виробити «оригінальний почерк», особливо в протистоянні з російською філософською традицією, спираючись на свою багатовікову безперервність викладання цієї дисципліни [4, с. 9] (з моменту заснування в 1364 Краківської академії – прим. автора) і намагаючись підкреслити свою перевагу над російською філософією. «Влучне зауваження Гегеля у тому, що сова Мінерви не вилітає, доки наступлять вечірні сутінки, належить і розвитку російської думки. Російська філософія почала розвиватися лише у 19 столітті, коли російська держава вже мала тисячолітню історію [5, с. 20]. (Хоча теза М. О. Лосського про тисячоліття саме російської, а не руської держави необхідно ставити під сумнів – прим. автора).

Природним виглядає те, що через такі історичні обставини польська філософія стала стрімко набувати месіанських рис: приписуючи польському народу особливу історичну місію втілення вічних ідей свободи, добра, істини та справедливості, що хвилювали і хвилюють людство в минулому та сьогодні.

У період соціальної трансформації суспільства візіонерська місія інтелігенції особливо актуалізується. Радикальні зміни укладу життя соціальної спільноти штовхають колективну свідомість до зберігання національної системи смисложиттєвих цінностей. Призначення інтелігенції як соціального феномену полягає у зберіганні, формулюванні, та транслюванні прийдешнім поколінням комплексу національних цінностей та традицій.

Характерними ознаками інтелігенції, що мають виокремлювати її в суспільстві від інших соціальних груп повинні бути дотримання високоморальних цінностей, усвідомлена, креативна діяльність, спрямована на загальнонаціональне благополуччя, першозначимість інтелектуального способу життя та здатність критично осмислювати оточуючу дійсність. Месіанізм інтелігенції полягає у безкорисливому та жертвовному трансферуванні суспільних духовно-культурних цінностей від покоління до покоління заради забезпечення тяглості національного буття.

Побутуюче розуміння месіанізму найчастіше пов'язане з творінням Царства Божого у земному житті (хіліазм або міленаризм), тобто. Згідно цієї традиції обрана провидінням особистість, народ, соціальна спільнота, держава реалізує покликання Божого посланця, що прагнучи в плині історичних подій звершити акт справедливості та впорядкованості, тим самим убезпечує людство від імовірних небезпек у майбутньому. Припускаючи можливість еволюційних процесів у зміні духовно-моральних пріоритетів у ціннісній ієрархії особистості, месіанізм разом з тим констатує, що національна свідомість та самоідентифікація спонукають до консервації, акумулювання, збільшення кількості певних фрагментів системи, передачі елементів культури від покоління до покоління на макрорівні [6, с. 176].

Таким чином поєднання загальнонаціональних ціннісних парадигм з усвідомленою громадянською відповідальністю індивіда створює можливості для інфінітивного існування державного інституту та національної спільноти. Перебуваючи в еміграції після втрати державності Польщею (переважно у Німеччині та Франції) Ю. Гоене-Вронський, З. Красинський, А. Міцкевич,

Ю. Словацький, А. Тов'янський, Б. Трентовський розробили та презентували національне філософське трактування месіанізму [7, с. 7].

Сформований на визнанні первинності духовної сутності світу, а матеріального як вторинного творіння духовного єства, польський месіанізм сприймався здебільшого через призму сакральності, визнавав надчуттєвість, понадемпіричність польської спільноти та візонував проєкцію духовного спасіння людства.

Після третього поділу Польщі у 1795 році, втративши державу, поляки почали створювати нову версію месіанства, ідеалістичною інтерпретацією якого став романтизм. Якщо в так званому старо-польському месіанстві йшлося про роль польської держави в Європі, то в романтичному, – про роль польського народу, який Богом обраний та покликаний опікуватися християнством. У польсько-центричній концепції була закладена місія слов'янського месіанства, стрижнем якої стала ідея воскресіння («*zmartwychwstania*») польської держави, під проводом якої слов'янські народи, ще мало цивілізовані, під проводом поляків, ставатимуть щоразу більш гідними входження до спільної федерації [8, с. 146].

Як зазначає З. Лемпіцький, «ідея відродження (мілінаристична ідея «нового неба і нової землі» в романтичному контексті) очевидно, ніде, крім як Польщі, не пустила такого глибокого коріння» [9, с. 181].

Список використаних джерел:

1. Баттервік Р. Конституція 3 травня (1791). Музей історії Польщі. Варшава, 2021. 216 с.
2. Фицик І. Д. Ментальні орієнтири правобережної шляхти у полемічному щоденнику Аполло Коженьовського «Польща і Москва». *Гілея. Спецвипуск. Історичні науки*. 2018. С. 104–109.
3. Массониус М. Философия у поляков Ибервег-Гейнце. История новой философии в сжатом очерке. Санкт-Петербург, 1899.
4. Skoczynski. J Wolenski. Historia filozofii polskiej. Krarow, 2010.

5. Лосский Н. О. История русской философии. Москва : Высшая школа, 1991. 559 с.

6. Мессианиззм (мессианство) / Социологический энциклопедический словарь / ред. Г. В. Осипов. Москва: НОРМА, 2000. 488 с.

7. Цимбалій І. П. Філософія польського романтизму: «ідеальна людина» А. Міцкевича, «конструкт народу» Ю. Словацького : автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.05. Київ, 2009. 18 с.

8. Wasik W. Historia filozofii Polskiej. Warszawa : Instytut wydawniczy Pax, 1966. T.2. 404 s.

9. Lempicki Z. Renesans, Oświecenie, Romantyzm. Warszawa, 1966. T. 1. 181 s.

Целковський Г. А.,
к. філос. н., старший викладач кафедри
богослов'я та релігієзнавства,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова

НАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ МІЖПРАВОСЛАВНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

В сучасній гуманітаристиці наратив є одним з базових методологічних інструментів осягнення змісту соціо-культурних та духовних процесів. Наратив як медійне поняття на сьогодні вже вийшло за межі наукового вжитку та стало майданчиком боротьби не тільки внутрішньої політики, але й, в контексті військової агресії росії проти України (надалі Війна), полем міждержавної битви. Побутування терміну «наратив» набуває викривлених форм та подеколи використовується як викривальний інструмент, а сам наратив синонімізується з поняттям фейку та фальсифікації, що принципово протирічить самій ідеї наративу. Наратив як оповідальна форма структурування реальності притаманна будь-якій культурі та є складовою національної ідентичності. Релігійна складова українського суспільства так само може бути розкрита через аналіз «наративної війни» православних конфесій України.

Метою статті є висвітлення нарративного виміру міжправославних відносин в Україні в контексті Війни. Війна реактивувала згаслий процес переходу громад з УПЦ до ПЦУ, в якому беруть участь три актори цих процесів – влада, УПЦ та ПЦУ. Кожен з цих акторів послуговується певним образом реальності в питаннях релігії, який має контекстуальний, аксіоматичний характер та не ставиться під сумнів.

Аналіз інформаційної складової Війни звертається і до поняття нарративних війн або війна нарративів (narrative war) [2, 5], які замінили собою подібні поняття «ідеологічні війни» і «війни ідеологій». Але ідеологія як одне з базових понять модерну, як образ майбутнього та стратегія досягнення майбутнього причому як таке, що має універсалістський, вкорінений характер (гранд-нарратив), була замінена на постмодерністське поняття нарративу, яке ґрунтується на образі минулого, конструює сьогодення та, що притаманне постмодернізму, є рухливим, різноматичним поняттям. Релігійні нарративи в Україні вивчаються в напрямі політичної теології (К. Говорун, Ю. Чорноморець, І. Богачевська, Р. Таціон). Р. Таціон на основі протестантської теології аналізує релігійні нарративи як складові конфлікту: «загостренні суспільного розділення в сучасній Україні відіграють не останню роль конфліктуючі нарративи, зокрема так звані «запечатані» нарративи, які становлять культурно-світоглядну основу суспільства та причину його поляризації...» [7]. Пропонуючи той самий нарративний підхід як шлях до діалогу та примирення: «Наративний підхід є шляхом трансформації діалогу від зовнішнього формату відносин до терапії світоглядних складових соціальної свідомості. Наративний підхід, головним чином, через функцію продуктивної уяви створює можливість виходу поза межі конфліктних дійсності та пам'яті шляхом створення початків нової нарративної реальності» [7].

Власне, в контексті православних процесів в Україні, звернення до поняття нарративу відбувається саме в різних версіях минулого та сьогодення українського православ'я двох українських церков УПЦ та ПЦУ. Якщо, згідно В. Шмида, в центрі нарративу знаходиться *подія* [8, с. 22], тобто зміна, яка

відбулась в реальності, фактуально. Причому Війна не є наративоутворюючою подією, вона є інтенціоналізуючим полем, в якому наративи інструменталізуються. Війна стане *подією* для наступних поколінь (нарататори/читачі) і породить наративи, що можуть розглядатися як оповіді (інтерпретації) про неї різних учасників (наратори/автори).

Відповідно, одним з завдань наративного аналізу виступає виявлення цієї *події*, інтерпретація якої породжує контроверсійні наративи. Для обидвох церков є декілька реперних точок: Володимирове хрещення, переїзд Київського митрополита до Москви (1325 р.), відродження Київської митрополії після унії (1620 р.), перепідпорядкування Київської митрополії Московському патріархату (1686 р.), утворення УАПЦ (1921 р.), виникнення УПЦ КП (1995 р.), отримання Томосу від Константинопольського патріархату та утворення ПЦУ (2018 р.). Важливим аспектом є те, що дві останні події відбулися в сучасності, не ставляться під сумнів як такі, майже всі свідки та учасники живі, але мають різні оцінки з боку двох церков, та втілюються в різні наративи. Таким чином, наративна війна УПЦ та ПЦУ формуються не стільки навколо наративу про себе, а більш щодо іншого.

Чим відрізняються наратив як оповідь (нарація) та історія як розповідь (опис подій), наприклад, щодо 1686 року, року підпорядкування Української церкви Москві. В першому випадку, наратор висловлює оцінку події, в якій відображається ціннісна позиція та виражається групова ідентичність (національна), тоді як в другому випадку, опис подій виключає подієвість як таку, оскільки немає наратора, а подієвість повинна мати наступні наслідки для оповідача: сутнісні зміни, статусні зміни, непередбачуване, неповторне та незворотне [7, с. 24].

Таким чином, наративна війна позначає боротьбу двох груп за спільний символічний капітал (історія) та соціальний ресурс (віруючі та влада). Якщо ПЦУ солідаризується з владою в деколоніальному дискурсі «геть від Москви» з відповідним наративом щодо УАПЦ, УПЦ КП та Томосу як подій не просто унезалежнення церкви, а як усунення історичної несправедливості, вчиненої

Москвою, то УПЦ намагається протиставити канонічний дискурс, який не є автоматично промосковським дискурсом, в якому вищевказані події розглядаються як неправочинні та як такі, що протирічать християнському вченню. Цікаво, що конфліктують не наративи з протилежними значеннями, а як такі, що не перетинаються.

Обидва наративи можуть перехрещуватися, тобто ПЦУ вказує на канонічність її структури у зв'язку з отриманням Томосу, тоді як УПЦ наполягає на своїй проукраїнській позиції при неможливості розірвання канонічного зв'язку з Москвою. Отже, конфлікт наративів не є перепорою для діалогу православних церков в Україні, які мають в основі два базових наративи – християнські цінності та українську ідентичність.

Список використаних джерел:

1. Fludernik, Monika. [Einführung in die Erzähltheorie. English] An introduction to narratology / Monika Fludernik; translated from the German by Patricia Häusler-Greenfield and Monika Fludernik. p. cm. URL: <https://foreignpolicy.com/2015/12/03/narratives-are-about-meaning-not-truth/>.

2. Maan A. Narrative Warfare. URL: https://www.realcleardefense.com/article/2018/02/27/narrative_warfare_113118.html.

3. Богачевська І. В. Християнська наративна традиція: методологія філософсько-релігієзнавчого дослідження. Київ : Світ Знань, 2005. 235 с.

4. Ожеван М. А. Глобальна війна стратегічних наративів: виклики та ризики для України. *Стратегічні пріоритети. Серія: Політика*. 2016. № 4. С. 30–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sppol_2016_4_6.

5. Ревізія історії. Російська історична пропаганда та Україна. Київ : К.І.С., 2019. 99 с.

6. Таціон Р. І. Миротворчий потенціал сучасної протестантської теології в Україні: дис. ... канд. філос. наук : 09.00.14 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2021. 277 с.

7. Шмид В. Нарратология. 2-е изд. испр. и доп. М.: Языки славянской культуры, 2008. 304 с.

Шакун Н. В.,
к. філос. н., доцент, завідувач кафедри
філософії і суспільних наук,
НУ «Чернігівська політехніка»

ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ ЧАСУ

Актуальність філософсько-методологічного обґрунтування освітніх інновацій зумовлена науково-теоретичними та практичними чинниками. До перших відносимо потребу аналізу науково-теоретичного забезпечення сучасного функціонування освіти, тоді як другі пов'язані з необхідністю практичного впровадження інновацій в навчання і виховання, зорієнтованих на реальні суспільні потреби.

Метою нашого дослідження є концептуалізація поняття «освітня інновація» наповнення його змістом, що відображає запити сучасної трансформації освіти та визначення філософсько-методологічного підґрунтя освітніх інновацій в контексті викликів часу.

Методологічним орієнтиром при цьому слугують дослідження Д. Белла, У. Бека, С. Гантінгтона, М. Кастельса, Дж.Мінцера та інших зарубіжних вчених, які у різній мірі висвітлювали питання філософських аспектів трансформації освіти в постсучасну добу. В теоретико-методологічному плані враховуємо також напрацювання вітчизняних філософів освіти – В. Андрущенко, О. Базалука, А. Бойко, М. Бойченка, С. Клепка, К. Корсака, В. Рижка, З. Самчука, С. Терепищого, С. Черепанової, В. Шевченка. Темі освітніх інновацій присвячені праці Д. Алфімова, О. Дубасенюк, В. Кульчицького, О. Овчарук, О. Федорцової та ін.

Завдяки зусиллям вищезгаданих науковців філософія освіти стала ефективним засобом теоретичного розв'язання принципових питань освітньої практики, набула статусу «людиноцентричного вчення про мудре ставлення до освіти або ж дослідження освіти в контексті «дружби з мудрістю» («любові до мудрості»)» [1, с. 28].

Перегляд філософських та теоретико-методологічних підстав освіти зумовлений нинішніми світоглядними і структурно-функціональними зрушеннями в суспільстві на глобальному та локальному рівні. Йдеться про те, що нова соціальна реальність породжує нові екзистенційно-антропологічні, соціально-онтологічні, філософсько-освітні смисли, горизонти та інтерпретації. В сучасних умовах філософія освіти стає засобом теоретичного розв'язання важливих питань освітньої практики, адже «визначає місце освіти в структурі життєдіяльності суспільства й становлення людини, досліджує системну цілісність освіти як зі змістовного, так і з процесуального боку, фіксує виклики часу на адресу освіти і знаходить на них адекватні відповіді» [2, 17].

Соціогуманітарний дискурс рясніє різноманітними термінами для позначення тенденцій соціальної реальності нового типу – інформатизація, діджиталізація, цифровізація, гібридизація тощо. Ці процеси відображають зміну парадигми мислення, діяльності, спілкування. В цьому плані освіта, яка надає осмисленого характеру людській життєдіяльності, забезпечує поступ народу в умовах глобальних та локальних загроз, перебуває в епіцентрі тотальних трансформацій та орієнтується не лише на традиції та народну мудрість, а й на творчість, інноваційність, результатом чого стає поява зразків цінностей.

Концепція інновацій є відносно новою у західноєвропейському соціально-гуманітарному дискурсі, оскільки сформувалась в останні десятиліття минулого століття. Саме в цей період на Заході склалися технологічні та інформаційно-комунікативні передумови соціокультурних трансформацій, які змінювали традицію, впливали на соціальні інститути і процеси, формували новий спосіб функціонування освітніх систем.

На думку сучасних дослідників, «інновації в освіті – це процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану» [3, с. 15]. М. Лукашук підкреслює, що

«дана категорія має комплексний характер, включаючи цілу низку елементів, базовими з яких є індивідуальна ініціатива суб'єктів освіти, ініціативне прагнення до вдосконалення освітнього простору, компетентне ставлення до розуміння сутності освіти, прогностична здатність щодо визначення ефективності нововведень, технологічний інструментарій впровадження нових методів навчання і виховання, організаційне забезпечення імплементації нововведень тощо» [4, с. 149].

Тобто під освітньою інновацією (від лат. *educatio* – освіта та *innovation* – нововведення) розуміємо ідею, технологію, нестандартне рішення освітньої проблеми, яке дозволяє змінити освітню систему, сформувати нове освітнє середовище, впровадити технології, методи, спрямовані на забезпечення умов і обставин, сприятливих для особистої життєтворчості здобувачів освіти та для соціокультурного самовідтворення суспільства.

Суспільна роль освітніх інновацій полягає у здатності забезпечувати якість освітніх здобутків, сприяти встановленню більш відкритої освіти з рівним доступом до якісних освітніх послуг, підвищувати конкурентоздатність здобувачів освіти, а також давати адекватні відповіді на ті виклики, що постають в сучасному глобальному і швидкоплинному соціальному середовищі.

Сучасна доба глобальних змін визначає нові цивілізаційні стандарти: ефективність суспільного поступу залежить від вмілого примноження та використання ресурсів знань, обсяг яких зростає швидкими темпами. Перенесення знань у свідомість їх користувачів і вміння успішно їх застосувати у всіх сферах життєдіяльності є головним завданням освіти. Освіта зосереджується на збереженні життєво необхідних та формуванні нових знань, переконань, взірців та навичок діяльності, вмінь.

Саме тому впровадження інновацій в систему освіти, дозволить забезпечити її відповідність динаміці сучасного розвитку цивілізації та дати адекватну відповідь на виклики, що постали перед українським суспільством. В умовах війни важливим імперативом стає створення безпечного, сприятливого

освітнього середовища, не лише оснастка здобувача вищої освіти фаховими знаннями, а й формування у нього готовності до кризових ситуацій, підвищення життєстійкості, забезпечення умов для розкриття особистісного потенціалу та спрямування його реалізації на благо суспільства.

Глобальні ризики, зокрема війна в Україні, вимагають від громадян вміння жити в умовах надшвидкісних змін та безпекових викликів. Розширення горизонту науки і практики, трансформація сфери людської діяльності в добу інформатизації та цифровізації в умовах екзистенційної загрози буттю українського народу вимагають переосмислення методологічного інструментарію філософії освіти, перегляду її фундаментальних теоретико-концептуальних та світоглядно-ціннісних засад.

У світлі вищезазначеного засадничими принципами сучасної філософії освіти мають стати поліцентричність, мультикультурність й світоглядна плюралістичність. Важливу роль у питанні філософсько-методологічного обґрунтування сучасної парадигми виховання та навчання, на наш погляд, відіграє україноцентричність, спрямованість освіти на забезпечення національних потреб та інтересів.

Список використаних джерел:

1. Шевченко В. Філософія освіти: проблеми самовизначення. *Філософія освіти*. 2005. № 1. С. 18–29.
2. Самчук З. Концептуальні пріоритети науково-освітньої сфери як елемент системи суспільної модернізації. *Філософія освіти*. 2010. № 1–2 (9). С. 7–30.
3. Дубасенюк О. А. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки / Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 14–47.
4. Лукашук М. А. Теоретико-методологічні засади дослідження інноваційних процесів в системі освіти. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2018. Вип. 72. С. 146–154.

ПИТАННЯ ВИХОВАННЯ ТА НАВЧАННЯ У ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДАХ Ф. НІЦШЕ

Виховання «надлюдини» – основа педагогічної концепції для Фрідріха Ніцше. Його «надлюдина» – це гармонійна людина, в якій органічно поєднуються фізична досконалість, високі моральні та інтелектуальні якості. «Надлюдина» – це «нова людина», для якої немає авторитетів, Бога, це «людина майбутнього». Фрідріх Ніцше вірив в те, що можна із самого себе створити надлюдину, власними силами побороти в собі підлість, покірність, байдужість та інші вади. Він зазначав, що люди пройдешнього можуть піднятися до рівня надлюдей – могутніх, вільних, розумних, талановитих, гарних, гармонійних, безжальних до всього слабкого, нездарного, покірливого, залежного.

Фрідріх Ніцше підкреслював важливість волі в становленні людини, в її вихованні як цілісної особистості. Як відомо, вольова людина завжди бачить свою мету, сама обирає свою дорогу і, спираючись на волю, долає неминучі труднощі. Відсутність волі – як в людині так і в суспільстві – річ цілком конкретна і очевидна: вона зумовлює зневіру у власних силах, пасивність, песимізм, пасивність, кволість духу і тіла. Життєва мета такої людини стає лише предметом безплідних мрій. Виховання надлюдини – це була наступна стадія в людській еволюції.

Фрідріх Ніцше говорив, що виховання людини невід’ємна частина її життя, бо людина – це переважно перехідна форма постійна тільки у своїх протиріччях та непостійності, вона рухається і змінюється на очах. Можна побачити, що людина – це істота, що абсолютно не визначилася: сьогодні вона інша ніж учора, завтра інша, ніж сьогодні. Людина повинна знаходитися в стані боротьби із зовнішнім світом. Вона повинна постійно доводити свою індивідуальність зовнішньому світу і це не тільки вбиває людину фізично, але і

порушує її психіку. І тому Фрідріх Ніцше говорить, що людина постійно знаходиться на краю прірви. І той, хто витримує «тиск життя» падає в прірву і залишається людиною, а окремі індивіди йдуть далі і стають, на думку Фрідріха Ніцше, надлюдиною. І в такому випадку завданням виховання є вміти виховати в людині здатність протистояти життєвим негараздам, загартувати характер, вольові якості.

Фрідріх Ніцше наголошував на тому, що справді науковим буде виховання буде, тоді коли воно буде включати в себе вплив спадкових факторів, можливість саморозвитку особистості, і щоб особистість мала змогу розкрити свою індивідуальність. Саме таке виховання, що включає такі фактори, буде найкраще впливати на формування цілісної, автономної і вільної особистості, котра буде мати сформовані стійкі соціальні погляди, моральними переконаннями та розвиненим почуттям відповідальності.

Фрідріх Ніцше зосереджував свою увагу і на тому, яким має бути справжній вчитель (вихователь), наголошуючи на тому, що вчителем може бути лише вольова, самобутня особистість. Справжній вихователь повинен бути творцем нових відносин, нових цінностей. Однак впливу одного вчителя замало. Учень повинен хотіти і вміти бути учнем. «Вчитель повинен постійно змушувати своїх учнів знову і краще виражати ту ж думку і не ставити кордону своїм зусиллям доти, поки менш обдарованими опанує священних жах перед мовою, а більш обдарованими – благородна одухотворення ним» – пише Фрідріх Ніцше [1]. Також, слід відмітити, що науковець виділяв проблему елітарного виховання – талантів і геніїв. Він вважав таке виховання необхідним. Важливою умовою успіху називав керівництво таланту геніальним наставником (особливо на вищому щаблі освіти) [3].

Отже, як наголошував Фрідріх Ніцше, що людина не божественна, їй є куди вдосконалюватися, тобто, розвивати свої здібності, здатності, уміння та навички, постійно і без упину творити своє життя, так би мовити. І невід'ємною частиною цього розвитку буде вчитель, котрий скерує, підкаже і виховає почуття відповідальності за «своє творіння». На його думку, виховання й освіта

виконують завдання «втільнення знання», яке не можливо здійснити звичайним переказом іншому того, чим володієш сам, або стисло відтворюючи зміст знання. Той, кого виховують, має не лише запам'ятати та відтворити вивчене напам'ять, а перетворити вивчене на свідоме, активне знання. Таким чином, між корельованими поняттями освіти й навчання зміщуються наголоси: навчання молоді не є метою освіти. Навпаки, «найвищою метою навчання є не знання, а виховання та освіта» [2]. А накопичені знання виконують допоміжну функцію у набутті навичок самостійно мислити, розуміти та осмислено структурувати вивчене. Тому освіта має стати ближчою до життя. У цьому Фрідріх Ніцше покладає великі сподівання на постать вчителя. Він вважає втраченим такий тип особистості, який поєднував би в собі одночасно якості і вчителя, і вихователя. А наявний взаємний зв'язок виховання та навчання, згідно з Ніцше, ухиляється від опосередкування знання, переконаний у тому, що освіту має підштовхувати виховання. А вчитель має бути подібним до скульптора, так само, як і останній, звільняючи та формуючи те, що природно закладене в об'єкті [3].

Таким чином, погоджуємося з Фрідріхом Ніцше, що людина не божественна, їй є куди вдосконалюватися, тобто, розвивати свої здібності, здатності, уміння та навички, постійно і без упину творити своє життя, так би мовити. І невід'ємною частиною цього розвитку буде вчитель, котрий скерує, підкаже і виховає почуття відповідальності за «своє творіння».

Список використаної літератури:

1. Павлишин Л. Г. Основні ідеї Ф. Ніцше у працях дослідників його творчості. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2020. №27. С. 43–47.

2. Бочаров Д. «Перспективізм» Ф. Ніцше та його вплив на сучасні стандарти прав людини. *Права людини: філософські, теоретико-юридичні та політологічні виміри* : статті учасників I Міжнар. круглого столу, м. Львів, 28–29 жовт. 2016 р. Львів : Видав-ництво ЛОБФ «Медицина і право», 2017. С. 20–46.

3. Шинкарук В. І. Світогляд і духовна культура: (Питання історичного генезису). *Філософська думка*. №2. С. 27–37.

Шевченко С. Л.,
д. філос. наук, професор, професор
кафедри філософії, біоетики та історії медицини,
НМУ імені О. О. Богомольця
Шевченко О. В.,
к. юрид. н., доцент кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права,
Державний торговельно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СВОБОДИ, ПРАВА ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ В ПОГЛЯДАХ ЕДГАРА БОДЕНХАЙМЕРА

Едгар Боденхаймер (1908 – 1991) – видатний вчений-правознавець, політолог, професор юридичної школи Каліфорнійського університету в Девісі у 1966 році. Навіть вийшовши на пенсію в 1975 році, він продовжував писати та читати лекції в Каліфорнійському університеті в Девісі як почесний професор до своєї смерті. Німецько-американський інтелектуал був змушений в 1933 р. емігрувати до США. Протягом життя та творчості здобув славу та популярність на поприщі теоретичної та практичної юриспруденції та права. Дуже затребуваний, він побував з лекційними курсами у Гейдельберзі, Фрайбурзі, Техасі, Південній Каліфорнії та Прінстоні. Втім маловідомим фактом залишається його зацікавленість філософською антропологією, зокрема екзистенціалістською та її інтеграцію ним в право та юриспруденцію. Про такий постекзистенціалістський синтез права та ідей класичного екзистенціалізму свідчать наступні праці Е. Боденхаймера «Трактат про справедливість» (1967), «Влада, право і суспільство» (1972), «Філософія відповідальності» (1980), «Юриспруденція. Філософія і метод права» (1981). Чільне місце в даних працях відводиться і витлумаченню поняття «свобода», зокрема в контексті співвідношення з такими поняттями як «справедливість», «відповідальність», «влада», «право», «безпека» та ін.

В «Трактаті про справедливість» Е. Боденхаймер серед основних цілей справедливості виділяє сприяння свободі. Він наводить найбільш загальноприйняте значення терміну «свобода» (freedom) і його синоніму «свобода» (liberty), посилаючись на визначення Джона Стюарта Мілля: «Свобода полягає в тому, щоб робити те, що бажаєш» [1, с. 88]. Це визначення, на думку вченого, містить як негативну, так і позитивну складові свободи. У ньому приховано визнання того, що людина невільна, якщо вона утримується від виконання своїх бажань, але також передає уявлення про те, що вільна людина в змозі переслідувати позитивну мету та бажані цілі. Погляд Мілля на свободу, як вважає Е. Боденхаймер, хоча, здається, відповідає здоровому глузду і загальному досвіду, втім викликає певні труднощі при більш детальному розгляді, адже свобода здійснення чийхось бажань за певних обставин може призвести до втрати або руйнування свободи. Тому дане визначення поняття свободи не виглядає беззаперечним. На противагу дослідник наводить твердження британського біолога Дж. Холдейна, що «свобода – це щось більше, ніж можливість робити те, що бажаєш настільки, наскільки дозволяють закони природи». У світлі таких міркувань деякі філософи, наголошує Е. Боденхаймер, мають стверджувати, що свобода – це не сила робити те, що подобається, а здатність і рішучість робити те, що необхідно робити. При цьому Кант зауважує, що «володіння виключно моральною стриманістю робить людину по-справжньому вільною, тому що дає їй можливість контролювати свої ірраціональні імпульси» [1, с. 88 – 89]. Для Гегеля свобода була «звільненням від залежності від простого природного імпульсу». Е. Боденхаймер вважає, що Кант і Гегель, мабуть, мають рацію, наголошуючи на тому, що в довгостроковій перспективі тільки людина здатна контролювати свої ірраціональні пориви волі і залишатися по-справжньому вільною. Проте було б бажаним зробити розрізнення вільних і раціональних дій. Свобода діяти ірраціонально залишається свободою, навіть якщо ірраціональна людина, піддавшись власним бажанням, зрештою потрапить в окови власних пристрастей. Водночас, на думку Е. Боденхаймера, погляд, який ототожнює

свободу з усвідомленням природної необхідності, очевидно, встановлює дуже вузькі межі кордонів людської свободи і захищатимуть його переважно ті, хто дотримується жорсткої теорії детермінізму щодо фізичних процесів та людських справ [1, с. 89]. Втім, як доводить Е. Боденхаймер, існує багато підстав вважати, що на відміну від поглядів соціальних детерміністів, свобода у світі людського духу більша, ніж у сфері матерії. Належне ставлення до даного твердження, на думку американсько-німецького мислителя, мають виявити соціальні інноватори і за цих обставин їхню діяльність можна буде описати як «ідеалістичний реалізм». Хоч свобода мислення вигідна для соціальних експериментів, проте прогрес не є єдиним актуальним аспектом свободи у контексті вирішення проблем правосуддя. Потяг до свободи проявляється в багатьох сферах людської діяльності і його доречно зараховувати до найбільш елементарних складових людської природи, переконує Е. Боденхаймер. Тому свобода високо цінується людською істотою. Найбільша нагорода, яку можна було отримати рабам античності було звільнення їх господарем, що і означало здобуття свободи. Наводячи аргументи Г. Ейкена та І. Канта, Е. Боденхаймер наводить і позицію, згідно якої людський потяг до свободи настільки явний і такий сильний, що безглузді й марні будь-які спроби виправдати на утилітарних чи ідеалістичних підставах інтронізацію свободи як основної цінності політичної та суспільної організації. «Адже кожна особа має право на свободу. ...Мовою Канта принцип свободи – це категоричний імператив» [1, с. 91].

Екзистенціальна юриспруденція Е. Боденхаймера обґрунтовує фундаментальне «природне право» людини бути вільною. Водночас, доводить мислитель, оскільки людина володіє силами як для добра, так і для зла, не всі прояви свободи є цінними: «справедливий трудовий закон, що забороняє працедавцям відмовляти будь-кому в роботі на підставі расової, статевої або релігійної упередженості чи дискримінації є втручанням у свободу однієї з партикулярних груп, але в той же час вона має тенденцію до розширення шансів інших груп знайти оплачувану роботу. Вимушений Закон про освіту діє

як обмеження свободи і батьків, і дітей, але розширює можливості дітей у подальшому житті, особливо у їх свободі вибору професії. У світлі цих прикладів широко поширена думка, що кожен закон є обмеженням свободи, і ця свобода існує лише в межах закону, який слід вважати неспроможним. Отже, реалізація однієї свободи може бути невідповідною або несприятливою реалізації якоїсь іншої свободи [1, с. 93].

При цьому закони, які, хоч і обмежують певні прояви свободи, як доводить Е. Боденхаймер, прагнуть збільшити суму повної свободи шляхом її реалізації через розширення можливостей до самореалізації, відповідно тут теоретично пропонується кореляція з вимогою справедливості. І в даному випадку Е. Боденхаймер апелює до думки П. Тілліха, згідно якої «свобода залежить не лише від політичних форм, а й від соціальної структури, в якій самореалізується творчість або кожному гарантоване творче щастя й тоді можливе досягнення повної реалізації людини і суспільства» [1, с. 94].

Остаточний висновок, який з цих роздумів робить Е. Боденхаймер: «взаємодія свободи та обмеженості є необхідною умовою» правового суспільства, бо «необмежена свобода робити те, чого хочеться, призведе до анархії та хаосу» [1, с. 94]. Власний висновок він підсилює думкою Т. Манна про те, що «Розум говорить, що чистий індивідуалізм і абсолютна свобода так само по-людськи неможливі і суперечать культурі, як їхня протилежність, що знищує свободу. В такому випадку не було б надії для людства, якби воно мало вибір лише між анархією і тією крайньою соціалізацією, яка руйнує особистість» [1, с. 95].

Отже, творчість Е. Боденхаймера спрямована на подолання байдужості, пасивності та правового нігілізму, на відновлення екзистенціальних засад моралі та етики, які мають виступати базисом сучасного політичного прагматизму. Вирішуючи проблему співвідношення свободи з правом та справедливістю, Е. Боденхаймер вводить поняття «екзистенціальної відповідальності» [2], яке ним було сформоване і інтегроване в екзистенціальну

юриспруденцію на основі трансформації та розвитку ідей М. Бубера, Р. Нібура, П. Тілліха, Р. Мея, Е. Фромма, В. Франкла.

Список використаних джерел:

1. Bodenheimer E. Treatise on Justice. New York: Philosophical Library, Inc. – 1967. 314 p.

2. Bodenheimer E. Philosophy of Responsibility. Littleton, Colo.: F. V. Rothman, 1980. Pp. x. + 147.

Ямчук П. М.,
д. філос. н., професор, академік НАН ВО України,
професор кафедри соціально-гуманітарних та правових дисциплін,
Уманський національний університет садівництва,

ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ОПІР УКРАЇНЦІВ НИЩЕННЮ ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ І БУТТЄВИХ ЗАСАД НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ІСТОРИЧНОМУ ТА СУЧАСНОМУ КОНТЕКСТАХ

Феномен духовно-інтелектуального, а відтак, традиційно-звичаєвого буття українців впродовж багатьох тисячоліть – явище, на наш погляд, досі неосмислене належно-відповідним до самого об'єкта вивчення чином. Неосмислене й поки що достатньо не вивчене ані у філософському (філософсько-українознавчому –зосібна), ані в культурологічному та навіть – в історичному сенсах. І справді, якщо починати таке осмислення *ad fontes*, то не можуть не постати, принаймні, декілька ключових питань. Яким чином, попри напrawdę безпрецедентні у світовій історії тотальні нищення самого єства, буття, традицій і звичаїв українства український народ не лише зберігся, а й зміг, навіть у найнесприятливіші (окупаційно-людожерські в прямому сенсі слова) часи і міжчасся не лише врятувати надбаня тисяч минулих поколінь, а й примножувати їх?

Ясна річ, що у народу, хрещеного фундатором Української державності Володимиром-Хрестителем – Володимиром Великим відповідь може бути лише одна: «За Волею Божою». Господня Воля завжди захищає жертв від нападників, рятує у безвиході, подає дієву допомогу у скруті. Українська

духовна і буттєва історія є чи не найкращим свідченням цьому. В іншому разі українці вже давно би зникли з мапи Земної кулі. Але Господня Воля дарує неймовірну силу кривдженому нападником не лише опиратися агресорові, а й перемагати його. Перемагати тому, що на боці нападника – диявол – батько брехні, а на боці скривдженого – Господь.

Саме ціннісно-сміслові пріоритети одвічного українського миролюбного хліборобства, що сягають корінням великої Трипільської культури, які органічно увійшли до філософії христоцентрично-христонаслідувально-софійної культури Руси-України після Володимирового Хрещення і стали, на наш погляд, тим щитом який є прямо свідчить перед Богом про слідування Його Заповідям. Не прагнути загарбання чужого життя, житла, майна. Таке прагнення, як відомо, всім без винятку, є прямим порушенням Десяти Господніх Заповідей. Натомість – дбати про розвиток дарованих Вседержителем власного родоводу, життя, ниви, саду, тварини, лісу, степу – ось провідна ціннісно-сміслова і буттєва філософема українців, яка і є причиною духовно-інтелектуального Опору українців нищителям України різних часів.

У щоденниковому записові повоєнного тоталітарно-окупаційного теж голодоморного для України 1946 року український геній світового масштабу занотовує: «Нашому братові хліборобу трудно і навіть неможливо було прославитись житейськими ділами. Скільки не роби, як не сій, не жни, як і чим не годуй високостоящих людей, нічого не помагало» [1, с. 284]. Так атестує життя одвічного українського хлібороба, який пережив геноцидні до українства Голодомори 1921–22 та 1932–33 років, репресії 1930-х років, II Світову війну Олександр Довженко. «Високостоящими» для українського христоцентричного, від діда-прадіда, хлібороба були зайди-окупанти різного кшталту. Вони, ці зайди, зневажливо називали українського віруючого в Христа-Вседержителя, хлібороба «крепостним», «местним» або «унтерменшем». Хлібороб та його світобачення в Україні залишились. Зникли чужі «вишестоящі» різних кшталтів.

Духовно-інтелектуальний і буттєвий Опір українства, на переконливу та актуальну й нині думку великого українського мислителя В'ячеслава Липинського, висловлену в концептуально вагомій праці «Листи до братів-хліборобів» ще у першій третині минулого, ХХ століття, зосібна, має таку світоглядно-буттєву основу: «Працю над нашим спільним досконаленням, над наближенням себе і земляків наших до нашого спільного ідеалу, уможливить нам і улегчить власне глибока віра в Бога. Не надія на ту чи іншу нагороду в цім земним життю поможе нашому поколінню виконувати безмірно тяжкий та гіркий обов'язок громадян України і доробляти те, чого не встигли зробити покоління попередні. Поможє нам в цьому тільки віра, що праця наша єсть виповнюванням нашого життя серед цих людей і на цим місці, де Бог судив нам уродитись, і що вона єсть виконанням обов'язку, покладеного на нас Божими законами. Поможє нам в цьому... віра, що Бог дав людям для виконання добра та уникання зла розум і свобідну волю, і що сотворив Він нації здатними до оздоровлення» [2, с. 470]

З огляду на реалії 2022–2023 років коментарі зайві.

Список використаних джерел:

1. Довженко О. Щоденник. Київ : Знання, 2019. 399 с.
2. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Київ : Інститут Східноєвропейських досліджень НАН України, Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського, 1995. 472 с.

4. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ

Василенко В. О.,

д. іст. н., професор кафедри історії та політичної теорії,
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ЯЗИЧНИЦЬКА ЛИТВА ТА ЇЇ ДОСЛІДНИКИ: ВИПАДОК РЕЛІГІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЧИ ІНДИФЕРЕНТНОСТІ?

Широко відомо, що Велике князівство Литовське (далі – ВКЛ) являло собою певний кордон, фронтір: при погляді з Москви Литва виглядала занадто «західною», а з Кракова – надміру «східною» (той самий випадок являє й Україна). Розуміння багатьох проблем історії цієї держави неможливе без відтворення адекватної картини етноконфесійних взаємин всередині неї, в першу чергу між литовцями і русинами. Проте тут існує багато стереотипів, які завдяки усталеності в літературі часто сприймаються як історичні факти.

У східнослов'янських історіографіях склалася традиція ідеалізувати литовсько-руські взаємини, гіперболізувати русько-православні впливи у ВКЛ в докревську добу. Досі багато білоруських та частина російських істориків схильні применшувати роль литовського елемента у ВКЛ, трактуючи цю державу як «іншу Русь», лише з литовською династією на чолі.

Стереотипним є й уявлення про нібито могутній вплив на литовців православ'я і руської культури та неминучість їхньої повної асиміляції, якій завадила лише Кревська угода. В дійсності, за винятком вживання руської мови в якості урядової, і тут справа не виглядає однозначною. Ще Микола Костомаров визнавав нереальним «зрушення» Литви, з огляду на байдужість русинів до поширення власної віри [1, с. 17]; дійсно, слабкість православного прозелітизму, порівняно з католицьким, очевидна. Однак пригадаймо, що століття полонізації, вкупі з впливом католицизму, спричинили асиміляцію лише вищих прошарків литовського етносу. Якщо литовці не перетворилися на поляків, чому за інших обставин вони мали стати русинами?

Гіперболізація руських впливів у ВКЛ робить незрозумілим і підґрунтя Кревської угоди: чому гадані «руські засади» цієї держави виявилися в підсумку доволі ефемерними, поступившись місцем іншим, «чужорідним», а начебто «правильний» шлях розвитку був перерваний?

В історичній літературі приділяється замало уваги конфесійному аспекту відомих епізодів 1456 і 1461 рр., коли магнати вимагали від свого великого князя і польського короля Казимира, в разі неможливості постійно перебувати у ВКЛ, віддати вільнюський стіл його двоюрідному племіннику, київському князю (звісно, православному) Семену Олельковичу. Природно, Казимир на це не погодився; але невже могутні пани-католики бажали опинитися під зверхністю «схизматика»? Попри спекулятивність подібних роздумів, гадаю, Олелькович вирішив би, що «Вільнюс вартий меси», як свого часу Анрі IV щодо Парижа. Те саме стосується «змови князів» 1481 р. проти того ж таки Казимира на чолі з молодшим братом Семена, Михайлом Олельковичем. Хоча точні цілі змовників невідомі, в разі, якщо Михайлові призначався не лише Київ, а й влада над ВКЛ у цілому, навряд чи він зупинився б перед зміною віри.

Це лише два показові приклади притаманної роду Гедиміновичів, як висловилися б у наш політкоректний час, релігійної толерантності; однак, з огляду на анахронізм цього терміну, коректніше вести мову про байдужість.

Слід дивуватися не стільки впливам руської культури і православної релігії на литовців, а тому, наскільки слабкими в цілому вони були. Не маємо жодного прикладу відкритого хрещення за східним обрядом верховного правителя ВКЛ, чи хоча б чітко висловленого наміру здійснити це. Дуже популярний здогад щодо «домашнього православ'я» Ольгерда і Ягайла, які нібито сповідували його в родинному колі, зовні, як і більшість литовців, лишаючись язичниками. (Те ж твердиться не лише стосовно Гедиміновичів, а й ранніх Рюриковичів, зокрема, князя Ігоря, який, за припущенням Євгенія Голубинського, міг бути «внутрішнім християнином» [2, с. 59]). Наскільки правомірно визнавати християнином особу, яка приховує своє хрещення,

дотримуючись обрядів поганської релігії? Адже свого часу такі дії, в очах римської влади, виправдовували звинуваченого в сповідунні християнства.

Проте порушене питання, як на мене, представляє в дещо новому, аніж зазвичай, світлі не тільки релігійні переконання членів литовської правлячої династії, а й ментальність частини репрезентантів академічного середовища заключного періоду існування Російської імперії, в тому числі й істориків церкви. Це ж, у свою чергу, дозволяє краще зрозуміти не лише тих людей, події й процеси, які відділені від нас багатьма століттями, але й тих, що мали місце в недавньому минулому або й зараз.

Природно, що, навіть у разі таємного хрещення чи катехуменства когось із великих литовських князів, це не могло миттєво змінити їхнього язичницького світогляду, з його браком агресивного заперечування інших релігійних вірувань, притаманного монотеїстичним релігіям.

Проте вкрай дивно, коли подібне бачення сприймають із розумінням не лише світські історики (хоч і вони тоді були переважно віруючими), а й той самий Голубинський: історик церкви, син священника, вихованець духовної академії. Звісно, можна кваліфікувати це як толерантність, проте варто все ж звати речі своїми іменами: те, що зараз у цивілізованому світі прийнято політкоректно іменувати толерантністю, насправді являє брак віри. Якщо ти не готовий відстоювати власні переконання, то лише тому, що ти не вважаєш їх правильнішими й кращими за чужі, із всіма логічними наслідками.

Коли папа римський вибачається перед мусульманами чи юдеями за злочини, скоєні проти їхніх предків тодішніми західними християнами, а інша сторона цього не робить, то, звісно, не тому, що їй немає за що вибачатися, і не тому, що нібито вибачається сильніший, шляхетніший і впевненіший у собі. Це засвідчує лише, що, на відміну від постхристиянської Європи, у згаданих спільнотах віра є ще живою.

Очевидно, згаданий абсурдний концепт «внутрішнього християнства» (абсурдний для дійсно віруючого християнина, тобто, з нашої точки зору, фанатика) є в тому числі й промовистим свідченням контексту, а саме стану

тодішньої «казьонної» Російської православної церкви, яка на момент революції вже була практично мертва, і вигляду живої їй надали лише репресії з боку більшовиків. Причому це добре розуміли і граф Лев Толстой, і звичайний простолюд: тут показовіші не тисячі тих, хто брав активну участь у грабуванні церков і насильствах проти священиків та ченців, а мільйони донедавна сумлінних прихожан, які поставилися до цього байдуже.

Пошлюся на оцінку подій 1917 р. надзвичайно проникливого спостерігача і коментатора присмерку Російської імперії Васілія Розанова: «Русь слиняла в два дня. Самое большое – в три. Даже «Новое время» нельзя было закрыть так скоро, как закрылась Русь. Поразительно, что она разом рассыпалась вся, до подробностей, до частностей. И, собственно, подобного потрясения никогда не бывало, не исключая «великого переселения народов»... Не осталось царства, не осталось церкви, не осталось войска, и не осталось рабочего класса. Что же осталось-то? Станным образом – буквально ничего. Остался подлый народ...» [3, с. 366–367].

Надзвичайно схожу картину, причому не в умовах Великої війни, а в мирний час, мали можливість і задоволення спостерігати в 1991 р. як усі ми (принаймні, свідомо – ті, кому зараз за п'ятдесят), так і зарубіжні советологи, для яких, у величезній більшості, ці події стали повною несподіванкою. Це, на мій погляд, зайвий раз засвідчує брак розуміння деяких фундаментальних рис такого феномену, як «історична Росія», з боку багатьох її дослідників на сучасному Заході.

Список використаних джерел:

1. Костомаров Н. О причинах и характере унии в Западной России. Харьков, 1841. 119 с.
2. Голубинский Е. История русской церкви. Т. 1. Период первый, киевский или домонгольский. Первая половина тома. Москва, 1880. XXIII, 792 с.
3. Пайпс Р. Русская революция. Ч. 1. Москва : РОССПЭН, 1994. 398 с.

Гаврилишина Н. А.,
к. іст. н., старший науковий співробітник
відділу соціогуманітарних, природничих і технічних наук,
Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво»

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ МІСЦЕ В КОНТЕКСТІ ГАСЕЛ «ВЕЛИКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ»

«Нематеріальна культурна спадщина» (далі – НКС) – це звичаї, форми представлення та вираження, знання і навички, а також пов’язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами і, в деяких окремих випадках, особами як частина їхньої культурної спадщини. НКС проявляється в усних традиціях та формах вираження; виконавському мистецтві; звичаях, обрядах, святкуваннях; знаннях та практиці, що стосуються природи та всесвіту; традиційних ремеслах [1]. Передається від покоління до покоління, постійно відтворюється співтовариствами і групами.

Україна підтримала ініціативу ЮНЕСКО та проголосувала за прийняття Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003 р.). Підписано Закон України «Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини» (2008 р.).

НКС є складовим елементом культурної ідентичності країни та її міжнародного іміджу. Російсько-українська війна та анексія Криму, завдала та продовжує завдавати, глобальних втрат у всіх сферах життя українського народу, в тому числі – культурному середовищі.

Основною метою універсальної «Великої української енциклопедії» (далі ВУЕ) є збереження, узагальнення, систематизація й поширення наукових знань про розвиток людської цивілізації та внесок України у світову історію й культуру. ВУЕ передбачена в двох форматах – друкованому та електронному (е-ВУЕ). Остання версія вміщує більше гасел та дозволяє додавати мультимедійний контент. Основою підготовки проєкту ВУЕ є її

україноцентричність, що зобов'язує ознайомити читачів із скарбами українського народу.

У 2022 р. співробітниками ДНУ «Енциклопедичне видавництво» було завершено розробку першої частини тематичного реєстру гасел з напрямку «Культурологія» [2], в якому обґрунтовано критерії добору, особливості побудови понять (гасел) та дефініцій тощо. Тим часом ведеться робота над оформленням другої частини, що має акумулювати поняття, які стосуються української культури, фольклору та ін. До ВУЕ ввійдуть елементи української культури, що внесені до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства («Петриківський декоративний живопис як феномен української орнаментальної народної творчості», «Традиції Косівської мальованої кераміки», «Орнек – кримськотатарський орнамент та знання про нього») та до Списку нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони («Козацькі пісні Дніпропетровщини», «Культура приготування українського борщу») [3]. Як бачимо, офіційна назва елементів не відповідає енциклопедичному формату, тому гасла потрібно видозмінювати на: «Петриківський розпис», «Косівська мальована кераміка», «Орнек» тощо. Більш детально про формування гасла та структуру енциклопедичної статті розглядалось в попередній публікації [4, с. 58].

До ВУЕ ввійдуть елементи НКС із Національного реєстру України, останнє поповнення списку відбулось 13 березня 2023 р. («Обуховицьке ткацтво»). Такі елементи, як «Опішнянська кераміка», «Борщівська народна вишивка», «Кобзарство», легко означити в реєстрі. Однак виникає потреба в об'єднанні, або формуванні відсильних гасел для елементів із невизначеним родовим поняттям («Пісенна традиція села Лука Києво-Святошинського району Київської області», «Випікання весільних утят у селі Річки» та ін.). Варто відмітити, що інформація про елементи НКС України також згадується в статтях, які стосуються української обрядовості, або ж народних ремесл та промислів, в рубриці «Визнання».

Міністр культури та інформаційної політики О. Ткаченко наголосив: «Внесені до Національного переліку елементи нематеріальної культурної спадщини представляють практично всю Україну. І це дуже важливо, оскільки свідчить про незламність української культури та її життєздатність, попри всі намагання російського агресора знищити нашу ідентичність» [5]. Війна призвела до масштабних міграційних процесів, серед яких опиняються носії елементів НКС. Зберігати матеріальну та духовну культурну спадщину стає ще важче, оскільки гинуть люди, знищуються музейні установи, архіви, бібліотеки тощо.

Дехто скептично ставиться до того, що «Культура приготування українського борщу» потребує термінової охорони, але якщо розглянути це питання глибше, то іронія зникає. Серед факторів, які загрожують цьому елементу – руйнування традиційних сільських господарств (які є джерелом необхідних продуктів для борщу), переміщення українців, які змушені залишати свої громади та культурні контексти в яких відтворюється традиція приготування та споживання страви тощо.

Культурна спадщина найбільше зазнає руйнівного впливу надзвичайних ситуацій. Війни та катаклізми несуть загрозу передачі та життєздатності нематеріальної культурної спадщини. У такому випадку статті ВУЕ стануть одним із можливих способів збереження та популяризації цінної інформації.

Українці завжди прагнули зберегти свою культурну спадщину, національні традиції, історію. Бажання усвідомлення своєї унікальності, ідентичності, окремішності, прагнення до пізнання є актуальним викликом сьогодення. Варто зазначити, що лише невелика частина елементів НКС є широко відомими, але більшість із них відомі тільки носіям культури та спеціалістам. Важливо підвищувати рівень обізнаності населення України.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text (дата звернення: 18.03.2023).

2. Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Культурологія» : в 2-х ч. / уклад.: А. В. Арістова, Н. А. Гаврилишина, І. В. Шліхта ; за заг. ред. д. і. н., проф. А. М. Киридон. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2022. Частина 1. 264 с.

3. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини. Постійне представництво України при ЮНЕСКО. URL: <https://unesco.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/elementi-ukrayinskoyi-kulturi-u-reprezentativnom-spisku-nematerialnoyi-kulturnoyi-spadshchini-lyudstva> (дата звернення: 18.03.2023).

4. Гаврилишина Н. А. Елементи нематеріальної культурної спадщини України на сторінках «Великої української енциклопедії». *Проблеми, пріоритети та перспективи розвитку науки та освіти в XXI столітті*: збірник тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф., 4 лист. 2021 р., Полтава / Відп. За вип. І. Д. Загородний та ін. Полтава, 2021. С. 58–59.

5. МКІП поповнило Національний перелік нематеріальної культурної спадщини України ще на 21 елемент. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mkip-popovnylo-natsionalnyi-perelik-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchynu-ukrainy-shche-na-21-element> (дата звернення: 18.03.2023).

Гноєва К. М.,
здобувач вищої освіти,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

КОНТРОВЕРСІЙНІСТЬ ПОСТАТІ ІВАНА ВАГИЛЕВИЧА ЯК НАУКОВОГО ТА ПОЛІТИЧНОГО ДІЯЧА

Постать Івана Вагилевича – поета і вченого, одного з перших галицьких просвітителів, члена славної «Руської трійці» певний час обмежувалась по суті лише аналізом його творів, опублікованих на сторінках «Русалки Дністрової», і заувагами про його редагування «Дневника Руського», фактично залишивши

поза увагою його велику наукову спадщину, значну частину якої й досі не опубліковано.

Народився Іван Вагилевич 1811 року у селі Ясені, що на Галичині [10, с. 475]. Після безжурних дитячих літ, які провів як син священика над Лімницею, пішов на сьомому році життя до Бучацької нормальної школи. Звідси перейшов до гімназії в Станіславові, де закінчив у 1828 р. шість гімназійних класів. У тому році записався на «філософію», займаючись поезією, філологією, археологією та їздив на наукові «прогульки».

Під час подорожей Прикарпаттям він проводив візуальні археологічні дослідження руїн історико-архітектурних пам'яток, а також збирав у селах маловідомі фольклорно-етнографічні матеріали, що викликало підозру в місцевих австрійських властей, які одного разу навіть заарештували його і на короткий термін ув'язнили в тюрму Станіславова [6, с. 6].

У 1839 р. покінчивши з теологією, не дістав свячення, бо був під поліційним доглядом і духовна влада закидала йому неприхильність до унії і мале зацікавлення духовними справами. У тяжкій матеріальній скруті скористався Вагилевич допомогою графа Йосипа Дунін-Борковського, що дав йому мешкання, одяг і харч і тоді почав вести безжурне, безладне життя. Борковський увів Вагилевича в польські аристократичні кола, і на думку Головацького збив його з пантелику, впевняючи його, що він «геніяльна людина, світоч над світочами та в додатку красень над красенями, в якому закохані всі аристократки» [5, с. 17].

Починав він із Маркіяном Шашкевичем із Русалки Дністрової 1836 року, яка вийшла в Будапешті, тому що греко-католицька церква всіма силами зупиняла українське національне відродження. Саме тоді митрополит Левицький побачив у Русалці Дністровій загрозу для їхнього існування. До цього, у 1832 р. Вагилевич утворив із Яковом Головацьким та Іваном Вагилевичем гурток, що його назвали «Руською трійцею». До гуртка вступили згодом інші друзі. Вони зобов'язалися працювати на користь рідного народу [5, с. 16].

У 1843 році відійшов Маркіян Шашкевич, йому було 32 роки. Що сталося з Вагилевичем? Він пережив революцію 1848 року, а усі революції закінчуються контрреволюціями. Проте, після революції починаються перші заморозки і хитання серед української інтелігенції.

У 1848 році створюється головна руська рада, яка маніфестує що українці окремий народ. Видають часопис «Зоря Галицька». Проте, спольщені українці за польське фінансування створюють Собор Руський та видають свій часопис – «Денних Руський». Головним редактором запрошують Вагилевича. Той погоджується, тобто, людина, яка писала про опришків, захищала українську мову, йде у полонофільське середовище. Хоча пишуть: «він у цьому часописі формує ідеї модерного націоналізму».

Того ж року Іван Вагилевич покинув без дозволу духовної влади своє становище і вступив до польської революційної гвардії. Тоді ж він й зачав видавати журнал *Dnewnyk Ruskiy* на доручення й за підтримкою польської аристократії. Але повстання Австрія здушила. Вагилевич полишився без хліба. Він просив духовну владу повернути йому парохію, а коли влада зажадала від нього перевести реколекції, перейшов на протестантизм. У 1883 році в липневій книжці «Кіевской Старіни» надрукував Яків Головацький статтю «Судьба одного галицко-руссаго ученого – К біографіи Івана Николаевича Вагилевича» [3, с. 14], де оповідано той епізод із життя Вагилевича, коли він закінчив теологічний факультет і попав у товариство польських панів і літератів, та зробився героєм любовної драми.

Граф Осип Боровський, – пише Головацький, – один із передових львівських літератів того часу, взяв Вагилевича до себе як компаньйона, дав йому у себе квартиру, стіл, прислугу, велів пошити йому модну елегантну одягу. Борковський своїм поведженням збив Вагилевича зовсім з пантелику, закрутив йому голову. Чи правда це, чи особиста образа Головацького достеменно не можна сказати [2, с. 460].

У рукописному відділі бібліотеки «Народного Дома» у Львові є дві просьби Івана Вагилевича. У першій просьбі під 1854 роком Вагилевич

звертався до тодішнього митрополита Михайла Левицького, щоби той дозволив йому вернутися до католицької віри, у другій, яка написана через три роки, просив те саме вже іншого митрополита. У цих листах Вагилевич наводить причини, що зневолили його покинути нужденну парохію та обійняти редакцію Щоденника Руського, а далі оповідає, що спричинило його перехід під протестантську віру. Судячи з факту, що Вагилевич формально аж до смерті не помирився з католицькою церквою, але вмер протестантом, можемо прийняти, що його просьб не узглядено.

Варто й згадати ще один важливий аспект діяльності, а саме співпрацю із словником Лінде, це словник XV – XVIII ст. польської мови. Автор цього словника ненавидів українців, українську мову та говорив про те, що «українська мова у часи речі посполитої почала вмирати бо це так історично склалося». І працювати у такому проєкті було ще однією жахливою помилкою.

Проте, незважаючи на це, він був людиною дуже талановитою, яка уміло працювала з джерелами. Особливістю Вагилевича було те, що він не завершував свої праці, тобто він працював-працював та лишав, а ці нароби з часом ставали для когось фундаментом.

Ім'я І. М. Вагилевича було добре відоме в Україні й поза її межами. Він листувався з українським фольклористом П. Лукашевичем і славістом О. Бодянським, а також І. Срезневським і М. Погодіним. Чеський славист П. Шафарик назвав зібрану ним збірку народних пісень «справжньою окрасою літератури». [4, с. 48 – 49]. Іван Вагилевич відомий як поет, але він був більше ученим, ученим-славістом, ніж поетом [7, с. 14].

У Центральному державному історичному архіві у м. Львові та Львівському облдержархіві збереглися звіти і донесення Вагилевича і його співробітників, а також протоколи засідань міської ради (таку назву з 1862 р. мав досить обмежений у своїх діях орган самоврядування міста, підпорядкований магістратові), які разом із даними, розпорошеними по періодичних виданнях та монографічних працях, переважно австрійських і

польських буржуазних дослідників, до певної міри дають можливість простежити методичні засади і зміст роботи Вагилевича архівіста [1, с. 152].

Останній період життя І. Вагилевича охоплював майже вісімнадцять років і був найтрагічнішим [8, с. 340]. Мислитель міг би знайти собі застосування, проте, у польському середовищі він почувався не зовсім «своїм». Часопис «Дневник Руський» був зліквідований і він позбувся редакторської посади. Львівська консисторія штовхала його до монастирського усамітнення, проте І. Вагилевич від цього відмовився, бо не почувався винним за свої діяння. Натомість, для І. Вагилевича цей крок був протестом супроти людського зла, а не фактом вірозречення. Зрештою, письменник утратив і чергове місце праці, яке знайшли для нього в бібліотеці імені Оссолінських у Львові — культурному осередку українців Галичини 1817–1848 рр. [9, с. 34].

Наступні десять років І. Вагилевич ледве зводив кінці з кінцями, однак, йому вдалося завершити велику кількість історичних досліджень, які в основному залишилися у рукописах. Кілька разів долучався він до дрібної роботи, проте усталених статків так і не мав. Життя закінчив 10 травня 1866 р., працюючи на дрібній посаді міського архіваріуса.

Отож, постать Івана Вагилевича є надзвичайно суперечливою, та не зважаючи на це, його внесок у культурний доробок України є неосяжним. Засновуючись і виростаючи на кращих досягненнях вітчизняної, слов'янської та європейської гуманістичної думки, І. Вагилевич був не лише учнем і рецептором, а й активним сподвижником, який істотно вплинув на розвиток вітчизняної та слов'янської етнографії, фольклористики, історії, археографії, бібліографії та лексикографії.

Список використаних джерел:

1. Дем'ян Г. Іван Вагилевич – історик і народознавець. АН України, Ін-т українознавства. Київ : Наук. думка, 1993. 152 с.

2. Головацкий Я. Судьба одного галицко-русского ученого : к биографии Ивана Николаевича Вагилевича. *Киевская старина*. 1883. Т. 6. С. 453–472.

3. Головацький Я. Ф. Воспоминания о Маркиане Шашкевиче и Иване Вагилевиче. *Литературный сборник издаваемый литературным обществом Галицко-Русской материцы*. Львовъ, 1885. Вып. 1. С. 10–41.

4. Полєк В. І. М. Вагилевич у спогадах польського письменника. Муза чи медуза? (Листок з моїх спогадів). *Архіви України*. 1967. № 2. С. 48–53.

5. Максим'юк М. Збирач народних перлів Карпат. *Народна Воля*. 2001. 4 верес.

6. Гаврилів Б. Іван Вагилевич і Прикарпаття. *Галичина*. 2011. 3 верес. (№130). С. 6.

7. Шалата М. Вважав за найбільший скарб колядки і щедрівки: до 200-річчя від дня народження Івана Вагилевичаю. *Літературна Україна*. 2011. 15 верес. С. 14.

8. Рева Л. Г. Іван Вагилевич і проблема україно-польського громадянського та культурного порубіжжя. *Збірник наукових праць Інституту біографічних досліджень*. 2012. Вип. 9. С. 338–351.

9. Вагилевич и гуцулы – обитатели Восточной отрасли Карпатских гор. *Пантеон*. 1885. Т. 21, кн. 5. С. 17–56.

10. Іван Вагилевич. Історія української літератури (перші десятиріччя ХІХ ст.) : підручник / за ред. П. П. Хропка. Київ : Либідь, 1992. С. 475–481.

Джагунова О. І.,
к. іст. н., викладач кафедри історії України,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ТУРКМЕНСЬКА «ДІАСПОРА» В УМАНСЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Інтеграція України у глобалізаційний світ робить її відкритою не лише для політичних, економічних, культурних, але і для освітніх зв'язків з різними країнами світу. Сьогодні громадяни нашої держави їдуть навчатись в зарубіжні

заклади освіти, але й заклади вищої освіти приймають у себе іноземних студентів із цією ж метою.

Іноземні громадяни можуть навчатися у більш ніж 240 закладах вищої освіти України і здобувати вищу освіту за різними напрямками. Серед них і Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Керуючись наказами і листами МОН України (Наказ Міністерства освіти і науки України від 01 листопада 2013 р. №1541 «Деякі питання організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства» в університеті ліцензовано напрям підготовки іноземних громадян [5, с. 3]. Одним з найчисельніших в УДПУ імені Павла Тичини нині є контингент студентів із Республіки Туркменістан.

Культурні зв'язки Уманського ЗВО із освітніми закладами Республіки Туркменістан мають давнє коріння. Ще в радянський період в Уманському педагогічному інституті ім. П. Г. Тичини функціонував Клуб інтернаціональної молоді, що об'єднував студентську молодь трьох факультетів. Навесні 1985 р. на запрошення Клубу інтернаціональної імені В. Хари Туркменського державного університету (*Віктор Хара – чилійський поет, співак, танцюрист, театральний режисер, суспільний і політичний активіст, член Комуністичної партії Чилі. Після його вбивства став символом боротьби проти режиму А. Піночета – авт.*) делегація студентів Уманського педінституту побувала в Ашхабаді, де взяла участь у традиційному студентському фестивалі солідарності, присвяченому 40-річчю Перемоги, 60-річчю комсомолу Туркменії, XII Всесвітньому фестивалю пам'яті чилійського співака, композитора, борця за мир Віктора Хари.

Учасники фестивалю відвідали краєзнавчий музей, меморіальний комплекс, споруджений на честь воїнів-туркменів, що загинули у Другій світовій війні та інші пам'ятні місця столиці, побували в пустелі та на будівництві другої черги Кара-Кумського каналу. Прощаючись, учасники клубу говорили: «До зустрічі на гостинній землі України», бо наступного 1986 р. студенти із Туркменського університету мали відвідати Уманський

педінститут, де планувався наступний студентський фестиваль солідарності [6, с. 2].

Освітні ж зв'язки беруть свій початок із 2014 року. Після заяви керівництва Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини: «Ми готові протягнути руку допомоги іноземним студентам у їх прагненні здобувати освіту в Україні. Університет гарантує безпеку і надання високоякісних освітніх послуг, забезпечить належні умови навчання і проживання. Висококваліфікований викладацький склад забезпечить гідну професійну підготовку іноземних студентів і створить всі умови для їх всебічного розвитку» [8]. Перші двоє студентів-туркменів з'явилися в університеті у липні 2014 р. Вони перевелися з Луганського педагогічного університету у зв'язку з початком бойових дій на сході України. Вони побачили умови навчання та проживання, розповіли про них своїм друзям та на осінь 2014 р. тут їх уже навчалось – 200 осіб [1, с. 23].

Слід нагадати, що у зв'язку із складною соціально-політичною ситуацією у Донецькій та Луганській областях та керуючись рішенням Міністерства освіти і науки України щодо переведення іноземних студентів у ВНЗ інших регіонів України за період з 25 серпня 2014 р. по 15 листопада 2014 р. було переведено і поновлено на навчання в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини 235 іноземних студентів зі Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Луганського національного аграрного університету, Луганського національного університету імені Тараса Шевченка [4, с. 1].

Уже у 2015–2016 навчальному році до Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини на перший курс були зараховані 76 студентів із Туркменістану. Нині на 11 факультетах університету навчається 228 туркменських студентів: 76 – на факультеті фізики, математики та інформатики; 73 – на природничо-географічному; 33 – на факультеті іноземних мов; 20 – на факультеті професійної та технологічної освіти; 10 студентів – на факультеті фізичного виховання; 8 – в Інституті економіки та

бізнес-освіти; по 3 студенти на факультетах початкової освіти та історичному; 2 – на факультеті дошкільної та корекційної освіти [2].

Зважаючи на чисельність туркменської «діаспори» в університеті, розпочалася масштабна робота для забезпечення їх успішної адаптації. Цей процес є складнішим і тривалішим для іноземних студентів у порівнянні з українськими студентами, що обумовлено зануренням у кардинально відмінне від звичного культурно-мовне середовище, значним віддаленням від родини та друзів, неможливістю відвідування домівки частіше, ніж раз на рік, необхідністю адаптації до нових кліматичних умов.

Особливо важливою стала, насамперед, мовна адаптація. Відповідно до наказів МОН України «Щодо мовної підготовки іноземних студентів» (№ 1 / 9-406 від 5 червня 2013 року) та «Про вивчення української (російської) мови іноземними студентами та аспірантами» (№ 260 від 4 квітня 2006 р.), для студентів із Туркменістану організовано курси іноземних мов, де мають можливість вивчати англійську та російську мови [3, с. 55].

Перебуванням та навчанням туркменських студентів в УДПУ імені Павла Тичини опікувався відділ по роботі з іноземними студентами, декани та заступники деканів по роботі з іноземними студентами факультетів, на яких здійснюється їх підготовка.

Наступним кроком стало відкриття у 2016 році осередку освітнього, культурного та наукового співробітництва – Українсько-туркменського культурно-освітнього центру. Діяльність Центру спрямована на те, щоб позаосвітнє життя студентів було цікавим, яскравим та насиченим. Силами Центру та студентського активу організовується ряд культурно-освітніх заходів для туркменських студентів: відзначення Новруз Байраму, Курбан Байраму, святкування Дня Незалежності та Дня нейтралітету Туркменістану тощо. Кожен з таких заходів є цікавим та пізнавальним, адже учасники від щирого серця прагнуть поділитися з гостями своєю культурою, традиціями і талантами. Вагому роль в роботі Українсько-туркменського культурно-освітнього центру виконує студентський актив, який займається розробкою пропозицій щодо

підвищення та оцінки якості освітнього процесу, сприяє реалізації суспільно значимих молодіжних, адміністративних, освітніх, наукових, культурно-масових та творчих ініціатив [9].

Визнанням діяльності керівництва та колективу Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини стала подяка, а згодом і візити до ЗВО Надзвичайного і Повноважного Посла Туркменістану в Україні та Молдові Нурберди Аманмурадова. Посол висловив вдячність керівництву ВНЗ за створення сприятливих умов для навчання та всебічного розвитку його співвітчизників – юнаків та дівчат, які здобувають вищу освіту в Уманському педагогічному університеті.

Особливим був другий візит Посла у 2017 р., коли як відомо у Туркменістані відбувалися вибори Президента. Зважаючи на чисельність студентів-туркменів в УДПУ імені Павла Тичини, ректор університету проф. Олександр Безлюдний дозволив створення тут виборчої дільниці, де студенти змогли б зробити свій вибір [7].

Складним періодом для України і світу стало випробування пандемією COVID-19.

На період введення карантинних заходів студенти не лише навчаються дистанційно, а й щоденно фахівцями Центру, відділу по роботі з іноземними студентами та заступниками деканів проводиться моніторинг стану їхнього здоров'я та інформування щодо особливостей карантину. З метою активізації роз'яснювальної роботи серед іноземних студентів щодо дотримання правил карантину та гігієни з метою запобігання поширення коронавірусу COVID-19 було створено групу у веб-сервісі ІМО, в якій щоденно публічно надається відповідна інформація, а також відповіді в особистих повідомленнях усім, хто потребує допомоги у вирішенні будь-яких питань [9].

Отже, в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини готові й надалі приймати у себе студентів з Туркменістану, допомагати їм обрати бажану спеціальність та набути відповідних освітніх компетенцій. Студентів, котрі навчаються в університеті, не ділять на своїх і

чужих. Навпаки, до іноземних, які знаходяться далеко від рідної країни, відірвані від своїх батьків, ставляться дуже доброзичливо, намагаються створювати умови для гарного навчання, організації дозвілля та побуту.

Список використаних джерел:

1. В Уманському педуніверситеті навчається 200 студентів з Туркменістану. *Вечірні Черкаси. Умань.* № 44. С. 23.

2. Візит до УДПУ надзвичайного і повноважного посла Туркменістану Нурберди Аманмурадова. URL: <https://udpu.edu.ua/news/vizyt-do-udpu-nadzvychnoho-i-povnovazhnoho-posla-turkmenistanu-nurberdy-amanmuradova>.

3. Звіт про роботу Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини за 2015/2016 н.р. URL: <https://udpu.edu.ua/documents/doc>.

4. Козієнко С. Умань зустрічала посла Туркменістану : [посол зустрівся з керівництвом міста та відвідав педагогічний університет, в якому навчаються студенти-туркмени]. *Уманська зоря.* 2016. № 16. С. 1.

5. Концепція організації підготовки магістрів в Україні. *Освіта: всеукраїнський громадсько-політичний тижневик.* 2010. №10(24 лютого – 3 березня). С. 3.

6. Лінчевська В. Пісню дружби заспіваємо... : [студенти інтернаціонального клубу «Факел» Уманського педагогічного інституту ім. П. Г. Тичини побували в Ашхабаді]. *Уманська зоря.* 1985. 29 червня.

7. Надзвичайний і повноважний посол Туркменістану в Україні Нурберди Аманмурадов відвідав УДПУ. URL: <https://udpu.edu.ua/news/vizyt-do-udpu-nadzvychnoho-i-povnovazhnoho-posla-turkmenistanu-nurberdy-amanmuradova>.

8. УДПУ готовий прийняти на навчання іноземних студентів зі східних регіонів України. URL: <https://udpu.edu.ua/news/udpu-hotovyuy-pryynyaty-na-navchannya-inozemnykh-studentiv-zi-skhidnykh-rehioniv-ukrayiny>.

9. Українсько-туркменський культурно-освітній центр – осередок співробітництва з іноземними студентами. URL: <https://udpu.edu.ua/news/ukrayinskoturkmenskyu-kulturnoosvitniy-tsentr-oseredok-spivrobotnytstva-z-inozemnymy-studentamy>.

Друганов В. А.,
здобувач вищої освіти,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ПРОТИДІЯ МОСКОВСЬКОМУ ІМПЕРІАЛІЗМУ НА ДОСВІДІ ДІЯЛЬНОСТІ АНТИБІЛЬШОВИЦЬКОГО БЛОКУ НАРОДІВ

Хоча АБН був створений в розпалі імпералістичної боротьби між німецькою та російською державами, але основою її діяльності була ідея мирного облаштування світу через взаємодію майбутніх післявоєнних незалежних національних держав. Лише в національній державі людина як особистість може повністю забезпечити свої економічні, соціальні, культурні та політичні права. Правильність цих висновків підтверджує історія ХХ століття, протягом якого більшість імперій втратили свій колоніальний статус. Сьогодні право на національне самовизначення закріплено в Статуті ООН, Декларації принципів міжнародного права та ряді інших міжнародних документів.

Проте є держава, яка вперто не хоче цього визнавати і продовжує плекати імперські амбіції. російська федерація є ідеологічною спадкоємицею як СРСР, так і царської російської імперії, досі зберігає свій імперський світогляд. У найбільшій за територією державі світу проживають представники понад двохсот народів. Низька національна свідомість цих народів, стан збереження їх культури, мови та звичаїв є прямим свідченням асиміляційної політики росії. Якщо національну політику США порівнювати з «плавильним котлом», то національну політику росії можна назвати гігантською м'ясорубкою – перемелює долі людей і перетворює нації на однорідне населення, без історичного минулого і яскравих культурних особливостей.

Постійно змінюється ідеологічна основа московського імпералізму – під гаслами об'єднання слов'янства, соціалізму чи «руського міра» ведеться агресія проти сусідніх народів, постійно удосконалюються методи боротьби, арсенал яких варіюється починаючи від культурної експансії, закінчуючи веденням військових дій. Але суть політики росії залишається незмінною.

Сьогодні, як і раніше, Україна посіла чільне місце у боротьбі з московським імперіалізмом. Актуальність спільного фронту як незалежних, так і поневолених Московією народів сьогодні є незаперечною. Проте сама актуальність ідеї нічого не варта, якщо немає достатньо людей, які безкомпромісно втілюють ці ідеї в життя, а не просто використовують їх для святкових промов. З цієї точки зору досвід діяльності АБН на сьогодні представляє особливий інтерес.

Про діяльність Антибільшовицького Блоку Народів є чимало матеріалів – статті, матеріали та офіційні документи, відомості про акції в українській та світовій пресі, письмові та усні спогади учасників [1, с. 248–251, 438–455; 2]. Комплексних досліджень, які б об'єднали всі наявні матеріали в одну цілісну картину, практично немає, однак, виходячи з наявної інформації, можна виділити основні напрямки діяльності АБН.

По-перше, одним із головних напрямів діяльності АБН було налагодження стосунків з революційними рухами інших народів. З початку своєї діяльності АБН включав до своїх лав представників визвольних рухів поневолених народів і постійно залучала нових союзників. У різні періоди до АБН входили представники визвольних рухів від 13 до 35 народів [2]. Тут важливий підхід до співпраці – попри те, що вони відігравали ключову роль у діяльності Блоку, українці постійно підкреслювали, що вони лише один із поневолених народів і в усіх своїх діях відстоюють також інтереси всіх поневолених народів, представлених в АБН. На прагненні використати інших у власних інтересах неможливо побудувати ефективну співпрацю.

По-друге, АБН брав участь у створенні та діяльності антикомуністичних об'єднань. Постійний пошук прихильників ідей національної незалежності та боротьби з російським імперіалізмом був передумовою посилення впливу Антибільшовицького Блоку Народів. АБН був співзасновником Європейської ради свободи та Всесвітньої антикомуністичної ліги [3, с. 140–143]. Показово, що АБН вступив до Всесвітньої антикомуністичної ліги лише після того, як було вирішено, що Ліга буде не лише антикомуністичною, а й змагатиметься за

поділ російсько-радянської імперії на незалежні держави на їхніх етнографічних територіях. Відстоювання своєї позиції та переконання членів Ліги тривало 3 роки. Така наполегливість, безкомпромісність і послідовність у досягненні власних цілей є яскравим прикладом для наслідування. Це протилежність «політиці-флюгеру», яка постійно змінює свої цілі та переконання через втрату ентузіазму чи віри в їх досягнення або через найменшу зміну обставин. «Флюгери» приречені в кращому випадку лише на маленькі перемоги, з таким підходом ми ніколи не зможемо досягти чогось дійсно великого.

По-третє, АБН захищав інтереси поневолених народів на міжнародній арені. Це такий собі лобізм на міжнародному рівні, тільки без власної держави. З цією метою лідери АБН проводили зустрічі зі світовими лідерами, дипломатами, міністрами, військовими, надсилали листи та аналітичні матеріали про становище поневолених народів та їхні вимоги, проводили масові демонстрації та протести. Практично всі глави держав, делегати ООН, посли були поінформовані про АБН та її позиції.

Досягти таких успіхів без власної держави та без значного фінансування видається неможливим. Здається, тут є якийсь секрет. Однак це лише приклад того, на що здатні люди, які вірять у свою ідею. І справді: не озиратися на інших, а бути творцем своєї долі. На початку 1950-х років ідеї союзу народів росії для перебудови території СРСР на антибільшовицьких засадах були дуже популярні в еміграційних колах (оскільки знаходили фінансову підтримку ЦРУ). Ярослав Стецько відкидав і постійно критикував такі ініціативи, наголошуючи на необхідності створення незалежних національних держав. І хоча ця посада не приносила прибутку, але давала те, що справді було необхідно – повагу, з Ярославом Стецьком та представниками АБН спілкувалися на рівних.

По-четверте, АБН широко пропагував свої ідеї та боротьбу поневолених народів. З цією метою вони видавали свій друкований орган «ABN Correspondence» [4], який виходив англійською, німецькою, французькою,

іспанською та португальською мовами, публікували матеріали в десятках українських газет і журналів, а також видала десятків власних періодичних видань, сотні брошур і десятки багатотомників. 12 років АБН вів радіомовлення для поневолених народів СРСР на Далекому Сході, наприклад на Зеленому Кліні. Також більшість акцій АБН висвітлювалися у світових ЗМІ, оскільки проходили яскраво та були прив'язані до важливих світових подій – Олімпіад, самітів держав, конгресів ООН тощо.

Аналізуючи пропагандистську діяльність АБН, звертається увага на масштабність, цілеспрямованість і креативність подання матеріалу. Прагнення охопити широкі цільові аудиторії та ефективніше вплинути на їх переконання, використання сучасних засобів інформаційно-пропагандистської роботи – це ті якості, які варто наслідувати. За півстоліття своєї діяльності АБН зміг підняти питання України на міжнародній арені та своєю згуртованістю, безкомпромісною позицією та активною діяльністю сприяти відновленню незалежності України.

Досвід лобювання українських інтересів на міжнародному рівні ОУН (б) і АБН є корисним сьогодні для захисту незалежності та соборності України. Але для того, щоб використати цей досвід, недостатньо дотримуватися якихось закономірностей чи «методів роботи». Перш за все, нам потрібно стати людьми, які шукають можливості, а не виправдання, які вірять у майбутнє України і готові відстоювати свою ідею, навіть якщо весь світ проти нас.

Список використаних джерел:

1. Стецько Я. Київ проти Москви / упор. Г. Рій, В. Рог. Київ : УВС, 2021. 634 с.
2. АБН у світлі постанов Конференцій та інших матеріалів з діяльності 1941–1956 рр. / Видання Закордонних частин ОУН. 1956.
3. Гурик М. Еміграційна діяльність Ярослава Стецька (1967–1968 рр.) *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія Історія.* 2009. № 3. С. 140–143.

4. Антикомуністичний журнал «ABN Correspondence». Історична правда/
URL: <https://www.istpravda.com.ua/artefacts/4f275f5e52840//>.

Киридон А. М.,
д. іст. н., професор, директор,
Державна наукова установа
«Енциклопедичне видавництво

СМИСЛОВА ТА ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНИ ЯК СКЛАДНИК РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Від 2014 р. триває російсько-українська війна, в якій Україна стала об'єктом зовнішньої агресії, учасником гібридного протиборства як регіонального, так і світового масштабів. Повномасштабне і неспровоковане вторгнення РФ в Україну 24.02.2022 р. актуалізувало осмислення всіх складників війни, з огляду на те, що у часи війни теоретичні проблеми сутності війни та миру набувають практичного виміру. Повномасштабне неспровоковане вторгнення РФ в Україну, а також подальший розвиток конфлікту різко перевернули уявлення міжнародної спільноти про стабільність миру у Європі. Війна спонукала до перегляду припущень про природу сучасних конфліктів. Припущення про зменшення ваги традиційних засобів ведення війни виявилися передчасними. Водночас некінетичні воєнні інструменти, зокрема когнітивні, зберігають свою вагу [7]. Для нових гібридних воєн ХХІ століття основою є психологічно-інформаційні операції, спрямовані на маніпулятивну трансформацію масової свідомості цільової аудиторії.

Як підкреслив дипломат Д. Кулеба, «загалом війна є найвищим ступенем протистояння в будь-якій сфері життя з метою змінити реальність у трьох просторах: фізичному (земля, вода, небо), когнітивному (уявлення людини про себе, інших та світ загалом) і віртуальному. Особливість віртуального простору в тому, що він надає можливості впливу і у фізичному, і в когнітивному просторах» [3, с. 22]. Серед складників російсько-української війни, що здійснюють системний вплив на індивідуальну і масову свідомість, є два типи

віртуальних воєн – смислова та інформаційна війна [9, с. 559].

Мета повідомлення полягає в окресленні сутнісних характеристик, відмінностей та особливостей смислових та інформаційних війн; ілюстрування практичного застосування смислових інтервенцій.

Протягом останніх десятиліть наукова думка України збагатилася значною кількістю наукових досліджень, предметом яких є теоретичне осмислення характерних ознак гібридної, інформаційної та смислових війн сучасності (Т. Андрієвський, В. Власюк, В. Горбулін, Ю. Давидова, С. Дацюк, О. Додонов, В. Домарєв, А. Дубина, Я. Жарков, В. Зеленін, С. Іванов, В. Кальниш, Л. Компанцева, О. Курбан, Д. Ланде, О. Левченко, О. Литвиненко, І. Лук'янець, Р. Марутян, В. Остроухов, Б. Парахонський, О. Пелін, Г. Перепелиця, В. Петрик, Т. Пода, Г. Почепов, П. Прибутько, М. Присяжнюк, Є. Скулиш, О. Старіш, В. Толубко, О. Харитоненко, С. Чукут, В. М. Шамраєвата, Г. Яворська ін.).

Інформаційна війна (information war) – інформаційні впливи, які мають на меті введення в оману масової чи індивідуальної свідомості, виведення з ладу або десинхронізацію процесів управління суспільством [9, с. 559] та захист власних центрів прийняття політичних рішень. Інформаційна війна – це «найінтелектуальніший варіант військового протистояння, оскільки і суб'єкт, і об'єкт впливу тут – людський розум... Якщо звичайна війна націлена на тіло людини, то інформаційна... на її розум» [8, с. 7]. Інформаційні війни різної інтенсивності стали ознакою сучасного інформаційного суспільства. Вони будуються на стратегії резонансу, коли один комунікативний складник починає функціонувати таким чином, щоб замінити собою все інше, коли одне повідомлення може збурити суспільство. В інформаційній війні застосовуються засоби та методики, спрямовані на формування стійкої суспільної думки в потрібному маніпуляторам ключі, закладаються необхідні установки та патерни поведінки у свідомості мас для можливого подальшого управління ними. Основне правило інформаційно-психологічного впливу в рамках інформаційної війни – опора на способи обробки людиною інформації та способи

структурування цієї інформації [12]. Серед маніпулятивних прийомів, які найчастіше використовуються для впливу на інших: звинувачення в звірствах; гіперболізація ставок; демонізація та дегуманізація опонента; поляризація; мета-пропаганда, яка дискредитує пропаганду іншої сторони тощо [15, с.164].

Смислова війна (semantic war) – складник сучасної гібридної війни, новий вид когнітивного протистояння; впливає на пізнавальну сферу людини; ведеться віртуально; ворог спочатку «перемагає розум і тільки потім – території» [5].

Водночас, як підкреслює дослідниця О. Харитоненко [13, с. 161], у науці сьогодні недостатньо вивченим залишається питання про те, що ж саме є «зброєю» смислової війни, за допомогою чого можна вільно «зайти» на «територію сенсів» жертви агресії. Серед основних інструментів смислових протистоянь розглядають міфологічні структури, концепти, фрейми, патерни, меми.

Ключова відмінність смислової війни від інформаційної полягає в її меті: смислові операції спрямовані на ураження не системи знань і суджень, а цілої системи цінностей, картини світу об'єкта агресії. Тактична мета смислової війни – зробити кожну людину своєрідним «цензором», який сам буде тлумачити факти в потрібному, керованому сенсі: все, визначене як «неправильне», відкидати, і засвоювати тільки те, що «дозволено». Стратегічна мета смислової війни – самознищення об'єкта агресії (соціальної групи, нації тощо) [6]. Інформаційні війни змінюють набір фактів, смислові – набір знань. На базі змінених фактів починають прийматися інші рішення, а потім на базі змінених знань факти вже не потрібні, людина сама приймає потрібні рішення.

У межах інформаційних війн використовуються переважно факти, фейки (неправдиві факти), і вже на основі них здійснюються дезінформація, інформування в потрібному напрямку, інтерпретація, замовчування, переакцентування і відвернення уваги за допомогою інформаційних шумів тощо. Смислові війни передбачають використання зовсім іншого інструментарію. Факти відходять на другий план: «Достовірність факту тут не є

настільки важливим параметром, як у випадку з інформаційним простором. У крайньому разі завжди можна знайти інший факт, якщо цей не підійде. Факт вторинний, первинним є необхідний образ-смісл» [8, с. 16]. Г. Почепцов сформулював принцип застосування зброї у смисловій війні: якщо інформаційна операція починається з факту, який потім видозмінюється шляхом маніпулювання, то семантичні диверсії «стартують» від образу, метафори, влучно підбраного слова-кліше, під які згодом факти реальної дійсності лише «підтасовуються». Противник у цій війні «працює з образом окремо, а з фактом окремо; потрібний образ робить яскравим, а непотрібний факт – каламутним і спірним... , образ «бандерівця» живе власним життям, не пов'язаним ні з історією цього поняття, ні із сучасною українською реальністю» [8, с. 16].

Інформаційну та смислову війни можна порівняти за такими критеріями: ціль ураження і очікуваний результат, мета і завдання війни, шляхи вирішення завдань, методи, методика і технології, канали впливу, характер і тривалість, суб'єкти і об'єкти. Так, у межах *інформаційної війни* основною ціллю ураження є система знань і суджень (сфера раціонального), а *смислові операції* спрямовані на зміну системи уявлень, переконань і цінностей (сферу емоцій, відчуттів, вірувань). У цьому сенсі смислові війни можна було б назвати не тільки «семантичними», а й «когнітивними» чи «аксіологічними».

В *інформаційній війні* ворог працює з інформаційними потоками, його «зброя» спрямована на ситуаційно актуалізовані в суспільно-політичному дискурсі події та персони. У випадку ж *смислової війни* противника цікавить не інформація, а механізми пізнання, культурологічні константи, тому «під прицілом», насамперед, опиняються факти історії, об'єкти культурної спадщини, моральні пріоритети, ментальні стереотипи, мова.

За метою *інформаційна війна* тактична. Вона ведеться для дестабілізації (чи, навпаки, стабілізації) поточної політичної ситуації шляхом ситуаційної зміни ставлення людей до когось або чогось (влади, окремого політика чи громадського діяча, події, факту). *Смислова війна*, навпаки, стратегічна за

своєю суттю. Вона змінює самих людей, картину світу народу. Фактично йдеться про «перевербовування», «перекодування» противника, який у результаті сам починає діяти на користь ворога або ж, як мінімум, легко змиряється з поразкою [13, с. 146–147].

В умовах гібридних війн створюється особливий дискурс зі своїми засобами породження смислів. Зокрема, в аспекті комунікацій завдання гібридної війни полягає не в досягненні порозуміння, а у створенні численних непорозумінь і хаосу мислення, продукуванні різних версій подій, які однаково претендують на істинність. Аналогічно, збройні операції здійснюються так, щоб не було зрозуміло, хто за ними стоїть і яку мету вони переслідують.

Когнітивно–емоційне та інтелектуальне насильство передбачає нав'язування супротивникові «м'якими» засобами власних уявлень про устрій реальності, намагання присвоїти свої імена речам, представити свою логіку міркувань як єдино правильну. *Прагнення емоційно-психічної зверхності* – одне з істотних виявів волі до влади, тобто встановлення відносин панування та підкорення [7].

Як наголошено в «Доктрині інформаційної безпеки України»: «Застосування Російською Федерацією технологій гібридної війни проти України перетворило інформаційну сферу на ключову арену протиборства» [10]. При цьому нагадаємо, що українсько-російські відносини мають довгу і суперечливу історію, яка нараховує сотні років. Основним змістом завжди було прагнення Московії та її спадкоємців (Російської імперії, Радянського Союзу та Російської Федерації) унеможливити становлення незалежної держави українського народу – повноправного члена європейської співдружності націй. Як зазначив академік В. Горбулін, набуття Україною незалежності у 1991 р. у результаті розпаду СРСР від початку розглядалося і розглядається російською елітою як прикре історичне «непорозуміння», яке повинно бути якнайшвидше виправлене. Вся російська культурна політика на українському напрямі була повністю інтегрована в загальну стратегію ліквідації української державності [2].

У свідомості кремлівського керівництва і значної частини населення Росія оточена ворогами, які прагнуть захопити російські природні ресурси. Провідну роль у цій «глобальній змові» відіграє Захід на чолі зі США. Для того щоб вистояти у фантомному протистоянні, Росія, на переконання керівництва РФ, повинна за будь-яку ціну відновити контроль над втраченими територіями СРСР і «соціалістичного табору». Ключовим завданням є захоплення України, яке повинно кардинально збільшити російські демографічні, політичні, економічні, військові та інші ресурси. В ірраціональній картині світу «кремлівських мрійників» відновлення контролю над Києвом – літописною «матір'ю городів руських», столицею і прабатьківщиною східнослов'янського православ'я – є життєво важливим інтересом Росії. Пригадаймо, як у квітні 2008 р. під час Бухарестського саміту НАТО В. Путін заявив президентові США Дж.Бушу: «Україна – це взагалі не держава. Частина її територій – це Східна Європа, а частина, і значна, подарована нами... якщо Україна піде в НАТО, то піде без Криму і Сходу – вона просто розпадеться» [11]. Такі уявлення стали основою стратегічного бачення цілей РФ на новому етапі експансії (яке, ймовірно, було сформульовано на спільному засіданні Ради безпеки і Державної ради РФ 25.12.2008 р.). Відповідні положення у прямій або завуальованій формі закріплені у російських стратегічних документах з питань зовнішньої і безпекової політики – Стратегії національної безпеки РФ, Концепції зовнішньої політики РФ, Военній доктрині РФ, а також Концепції довгострокового соціально-економічного розвитку РФ. Для реалізації стратегії Кремля російські державні органи створили комплексну систему примушення держав СНД до єдності. Така система включає в себе інструменти політико-дипломатичного, ідеологічного, духовного, культурного, економічного, насамперед енергетичного, інформаційно-пропагандистського і у разі доцільності військового тиску з широким використанням технологій підривної діяльності, теоретично розроблених і практично випробуваних ще за часів сталінського СРСР. Складником цієї системи комплексного тиску мала стати теоретично опрацьована і практично випробувана парадигма «гібридної війни».

Сучасне офіційне російське розуміння цієї парадигми сформульовано в доповіді начальника Генерального штабу ЗС РФ генерала армії В. Герасимова на загальних зборах Академії воєнних наук РФ (січень, 2013 р.) [2].

Свідченням тривалого процесу підготовки РФ до війни з Україною можуть бути: 1) прийнята російська воєнна доктрина, в якій, крім США, чітко визначена як потенційний противник і Україна, де живуть «росіяни і російськомовні громадяни», і їх Росія готова «взяти під свій захист», не спиняючись перед застосуванням ядерної зброї; 2) численні антиукраїнські заяви її політиків, генералів, «учених»; 3) військові навчання зі спрямуванням на Україну (наприклад, масштабні навчання в Білорусі влітку 2013 р.; легенда для маневрів «Захід-13» була така: «у сусідній країні бандерівська хунта захопила владу», і учасники маневрів відпрацьовували сценарій, як із цим упоратися); 4) згортання спільних з Україною оборонних проєктів, створення російської системи заводів із заміщенням українського імпорту для російського ВПК (але Росія все це робила, розширюючи свої можливості, а Україна втрачала потужності); 5) газові війни; 6) блокування торгових потоків (сирні, винні, трубні війни тощо); 7) розбудова п'ятої колони в Україні [1, с. 19–20].

Десятиліттями Кремль розгортав надзвичайно агресивні і потужні інформаційні кампанії з руйнування української державності на декількох напрямках у формі інформаційних операцій: дестабілізація внутрішньої ситуації в Україні; підбурювання населення окремих регіонів України до сепаратизму, провокування суспільно-політичного і територіального розколу між населенням Сходу і Заходу України; розпалювання міжконфесійного протистояння з одночасним наданням інформаційної підтримки УПЦ Московського патріархату та приниженням і звинуваченням у неканонічності новоствореної Православної церкви України; заперечення української державності; протидія євроінтеграційному і євроатлантичному курсові України тощо [4, с. 25–29].

Для легітимації своїх дій Кремль виробив та поширює ключові наративи антиукраїнської історичної політики. Для обґрунтування геополітичного впливу Москви висувається концепт «сильної держави» і пропагується теза про

тисячолітню безперервну російську історію про територію «великої, історичної» Росії. У цьому контексті постулюється, що Київська Русь – спільне джерело походження росіян та українців. Українська столиця Київ є «матір'ю руських міст», але Московське царство – єдиний спадкоємець Давньої Русі, як невід'ємної частини російської історії, культури та духовного простору [14].

Спираючись на потужну багаторічну інформаційно-психологічну обробку своїх громадян і громадян України, активну кампанію в соціальних мережах, часткове скуповування українських ЗМІ (зокрема загальнонаціональних), використання стратегічного контенту (книги, телесеріали, фільми, псевдонаукові та наукові дослідження тощо), Росії на перших етапах гібридної війни вдавалося істотно дезорієнтувати населення України та грати на багаторічних деструктивних тематиках. Кремль використовує інформаційні та смислові війни як дієвий складник російсько-української війни.

Список використаних джерел:

1. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навч. посіб. / за заг. ред. В. О. Жадька ; ред.-упор. : О. І. Харитоненко, Ю. С. Полтавець. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 356 с.

2. Горбулін докладно проаналізував, як Росія роками готувалася до агресії проти України. Навіть масова культура – елемент війни. URL: https://texty.org.ua/fragments/65583/Gorbulin_dokladno_proanalizuvav_jak_Rosija_rokamy_gotuvayasa-65583/.

3. Кулеба Д. Війна за реальність. Як перемагати у світі фейків, правд і спільнот. Київ: Книголав, 2019. 384 с.

4. Левченко О. В. Система забезпечення інформаційної безпеки держави у воєнній сфері: основи побудови та функціонування : монографія. Житомир : Видавець ПП «Євро-Волинь», 2021. 172 с.

5. Марутян Р. Р. Смислові війни сучасності: український вимір // Matrix-divergent. 13.03.2017. URL : <http://matrix-info.com/2017/03/13/ROSIYA-GOTUYETSYA-DO-VELYKOYIVIJNY-TU>).

6. Марутян Р. Р. Що таке смислові війни та чому вони загрозовіші за

інформаційні? // UKRLIFE.TV. 2017. Грудень. URL: https://www.youtube.com/watch?v=b2EZh_7Grkw.

7. Парахонський Б. О., Яворська Г.М. Породження війни з безсилля миру: смислова логіка війни (23.09.2022). URL: <https://niss.gov.ua/en/node/4660>.

8. Почепцов Г. Г. Сенси і війни: Україна і Росія в інформаційній і смисловій війнах. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 316 с.

9. Почепцов Г., Чукут С.А. Інформаційна політика : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Знання, 2008. 663 с.

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України». Указ Президента України №47/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.

11. Путін – Бушу: «Україна – це не держава» / Українська правда. 07.04.2008.

12. Староконь Є.Г. Словник-довідник спеціальних термінів. Житомир : Полісся, 2021. 228 с.

13. Харитоненко О. Сенси війни в межах гібридних протистоянь // Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навч. посіб. / За заг. ред. В. О. Жадька ; ред.-упор.: О. І. Харитоненко, Ю. С. Полтавець. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. С.142–228.

14. Червоненко В. П'ять гучних заяв Путіна про історію України. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/11/141110_putin_on_history_ukraine_vc

15. Toffler Alvin, Toffler Heidi.. War and anti-war. Survival at the dawn of the 21st century. USA: Warner Books, 1993. 372 p.

Комарницький О. Б.,
д. іст. н., професор кафедри історії України,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка

Комарницька Л. М.,
к. філол. н., вчений секретар,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВО-ОБОРОННИХ ТОВАРИСТВ У СЕРЕДОВИЩІ СТУДЕНТІВ У 1920-ті – НА ПОЧАТКУ 1930-х рр.: НА МАТЕРІАЛАХ ЖУРНАЛУ «СТУДЕНТ РЕВОЛЮЦІЇ»

У 1920–1930-ті рр. більшовики творили і всіляко підтримували (організаційно і фінансово) лояльні і підконтрольні їй громадські організації. Широкого розвитку набула практика створення масових добровільних товариств. Одним із напрямків військово-оборонної роботи серед студентів закладів вищої освіти була їхня участь у роботі військово-оборонних громадських товариств.

У 1923 р. в СРСР започаткували Товариство друзів авіації і повітроплавання України та Криму (ТАПУК). Зокрема, осередки ТАПУКу діяли у Харківському ветеринарному інституті [1, с. 43], Білоцерківському сільгосптехнікумі (102 члени) [2, с. 45], Луганському залізничному технікумі [3], Полтавському агрономічно-кооперативному технікумі [4], у Харківському хіміко-фармацевтичному технікумі [5]. На жаль, дуже мало інформації про діяльність тапуківців. Відомо лише, що в Єрастівському сільгосптехнікумі проводилися вечірки ТАПУКу [6, с. 42].

У 1924 р. було створено Товариство друзів хімічної промисловості («Доброхем»). Осередки доброхімівців працювали у Полтавському індустріальному технікумі [7, с. 43], Харківському хіміко-фармацевтичному технікумі [5], Білоцерківському сільгосптехнікумі [2, с. 45], Харківському ветеринарному інституті [1, с. 43].

У 1925 р. ці дві організації об'єднали у товариство «Тсоавіахім», яке знайомило студентство з історією розвитку авіації і повітроплавання, з

різновидами систем аеропланів, у загальному ознайомлювало з елементарною хімією, історією застосування газів, з роллю хімії у майбутній війні тощо. Молодь відвідувала заняття зі стрілецької справи, проводилися тактично-стройові заняття. З Житомира повідомляли про діяльність у місцевому ІСВ громадської організації тсоавіахімівців, яка у 1932 р. об'єднала близько 500 студентів. Молодь розподілили на сотні, проводилася стрілецька підготовка. Студентство свідомо ставилося до проведення військової підготовки, однак «брак чіткого керівництва, безплановість, часто призводили лише до маршировок та перекличок, розхолоджували студентів» [8]. У Харківському інституті зернових культур з 1050 студентів членами «Тсоавіахіму» були 900. При осередку утворили гуртки – стрілецький (об'єднував 100 осіб), Червоного Хреста (40), протиповітряної хімічної оборони. 1 раз на декаду проводилися заняття з військової підготовки, на яких вивчали технічні засоби боротьби, тактику і стрілецьку справу. На робітфаці з 400 слухачів у «Тсоавіахімі» було 350. Заняття в осередку відбувалися двічі на місяць. Слухачі мали можливість займатися також у військових гуртках – стрілецькому, кулеметному, автоброневому, санітарному, протиповітряної оборони, зв'язку. Свої заняття вони проводили тричі на місяць [9]. Осередки «Тсоавіахіму» працювали також у Київському інституті механізації та електрифікації сільського господарства (300 членів) [10], Донецькому кооперативному технікумі [11, с. 7], Харківському технологічному інституті [12, с. 15], Кам'янець-Подільському хімічному інституті [13, с. 10], Херсонському технікумі шляхового будівництва [14].

Водночас, з Писаревщанського агрозоотехнікуму повідомляли, що у закладі ніхто про військову роботу не згадує. Осередок Тсоавіахіму нічого не робив, партосередок і осередок ЛКСМУ жодного разу не заслуховував звітів керівників військового навчання. Збори тсоавіахімівців були більше ніж півроку тому [15].

Значна увага приділялася «військовизації», одним із напрямів якої було створення військових (оборонних, стрілецьких) гуртків. У 1927 р. з

Тулчинського педтехнікуму повідомляли, що тут поширилася «військовізація», у ході якої студентська молодь опанувала теоретичні дисципліни – військові інженерія, топографія, тактика, проходила стройову підготовку. Один із студентів технікуму Костецький зазначав, що виш мав підготувати 300 бійців, які зможуть обійняти «командні посади, наколи б довелось збройно обороняти нашу соціалістичну державу» [16]. У Донецькому кооперативному технікумі працював військовий гурток [11, с. 7].

У деяких вишах військове навчання було поставлене незадовільно. Так, навесні 1933 р. припинилися військові заняття у Харківському зоотехнічно-молочарському інституті. Студенти цікавилися причинами цього кроку, однак ні навчальна частина, ні військова кафедра не дали конкретної відповіді [17]. У Кам'янець-Подільському сільгоспінституті частина студентів негативно поставилися до нього. Мали місце випадки симулянтства, навмисного псування протигазів (Синьківський), суперечок з командирами, невиконання наказу (Сисак). Обом студентам оголосили сувору догану [18].

Таким чином, у 20–30-ті рр. ХХ ст. значна увага у середовищі вишів приділялася військово-оборонній роботі студентів, основними напрямками якої були запровадження допризивної військової підготовки, участь у роботі військових (оборонних) стрілецьких гуртків, військово-оборонних добровільних товариств. Студенти зуміли отримати військові знання і навички, які особливо стали їм в нагоді під час Другої світової війни. Звісно, на діяльності організації не міг не позначитися і тоталітарний вплив компартійного режиму.

Список використаних джерел:

1. Краснов. С новими силами (В Харьковском Ветеринарном Институте). *Студент революції*. 1924. №7. С. 42–43.
2. Яблоновский. За работой. *Студент революції*. 1925. №3. С. 44–45.
3. Фурсов Н. Червоні шляхетники. *Студент революції*. 1926. №4. С. 18.
4. Іваніщенко К. З нашого життя. *Студент революції*. 1925. №7. С. 37.
5. Красик. На подйоме. *Студент революції*. 1924. №8–9. С. 54.

6. Заблуда Г. З життя Ерастовців. *Студент революції*. 1925. №5. С. 41–42.
7. Новак Ю. Полтавський Індустріальний Технікум. *Студент революції*. 1925. №2. С. 42–43.
8. Журавський І., Турас К. Зламу ще немає. *Студент революції*. 1932. №17–18. С. 1.
9. С.Ч. Повертаються не по військовому. *Студент революції*. 1932. №17–18. С. 12.
10. Добровотворський. Перелом зроблено. *Студент революції*. 1931. №3. С. 29.
11. Євсейв. Донецький кооперативний технікум. *Студент революції*. 1927. №4. С. 6–8.
12. Фрейдін Б. Профорганізації в паранджі (ХТІ). *Студент революції*. 1929. №5–6. С. 13–15.
13. Семер Н. Кам'янець-Подільський хемічний інститут на перебудові. *Студент революції*. 1930. №9. С. 9–10.
14. Чегринцева Л. До фінішу йдемо з досягненнями. *Студент революції*. 1932. №11–12. С. 11.
15. Вишня І. Глибокий сон. *Студент революції*. 1932. №17–18. С. 12.
16. Костецький. Навчаємося військової справи. *Студент революції*. 1927. №8. С. 60.
17. З купи листів (В. С. Журавель). *Студент революції*. 1931. №28. С. 34.
18. Б.Т. Варто наслідування. *Студент революції*. 1930. №20–21. С. 38.

Косяк С. М.,
к. іст. н., доцент кафедри суспільних наук,
Черкаський інститут пожежної безпеки імені
Героїв Чорнобиля НУЦЗ України

ІСТОРИЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЕТНОРЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УКРАЇНИ

Порушене питання актуалізоване зі здобуттям Україною незалежності, коли для населення держави постала проблема національно-етнічної

самоідентифікації, самовизначення, що ускладнюється її полікультурністю. Зростання регіональних інтересів у процесі українського державотворення зумовлюють глибокі економічні, культурні, психологічні відмінності, що зберігаються між різними регіонами України, які потребують постійного вивчення і оновлення досліджень [1, с. 137–138].

Етнорегіональний поділ України не є чітким, оскільки етнічні спільноти населяють ті чи інші території як компактно, так і розпорошено. Етнорегіональні відмінності між окремими територіями нашої держави обумовлені самобутніми історичними, соціальними, культурно-духовними коренями, які сягають глибокої давнини. Термін «регіон» – одне з найскладніших понять у сучасній науці. На підставі узагальнення географічних, філософських, політологічних, економічних та ін. підходів окреслюємо «регіон» (від лат. «regio» – країна, область, район) – область, частину якоїсь країни, країна або частина світу, які відрізняються від інших природними, соціально-економічними, культурними та іншими особливостями [1, с. 136].

Серед маркерів сучасного етнографічного районування в Україні виділяють: економіко-господарські особливості, етноісторичну та культурну різноманітність, релігійно-конфесійні традиції тощо. Слушною є теза В. Семиноженка і Б. Данилишина про те, що розробка нового формату регулювання регіонального розвитку потребує врахування всього комплексу чинників регіоналізації та всебічного аналізу їхньої історичної специфіки і сучасного стану [2, с. 22]. Водночас зауважимо: враховуючи обмежений формат пропонованої наукової розвідки, зупинимося лише, на нашу думку, одному з ключових, а саме – історичному чиннику.

Історично склалося, що на території України формувалася складна система історично-етнографічних регіональних одиниць: одні з них повторювали кордони літописних східнослов'янських племен, інші – союзів племен, треті – кордони колонізованих сусідніми країнами районів, четверті – межі новоосвоєних давнім українським населенням земель. Певне значення у

етнорегіональному розмаїтті мала і географічно-ландшафтна своєрідність територій (рівнина, гори, полісся тощо).

У формуванні регіональної етнічності України з позицій історичного процесу можна умовно виокремити кілька етапів.

Перший охоплює VI–X ст. і пов'язаний з ранніми етноплемінними утвореннями. За умови зіставлення території розселення східнослов'янських племен та історико-етнографічного районування, оприсутнюється переважне суголосся / збіг. Так, територія Середньої Наддніпрянщини майже накладається на ареал розселення полян, Волинь – волинян, Полісся – древлян і т. ін.

Другий етап: XI–XIV ст., пов'язаний з розпадом Давньоруської держави на окремі етнотериторіальні частини. головною одиницею серед яких була «земля». Тривалість самотійності земель відбивалася на етнокультурних особливостях населення, сприяла поступовій трансформації землі як політично-територіального утворення в етнічну землю.

Регіональна своєрідність населення України чітко окреслюється на третьому етапі – XV–XIX ст. і пов'язується з колонізацією її окремих земель сусідніми державами (Великим князівством Литовським, Річчю Посполитою, Австро- Угорською імперією, Османською імперією, Королівством Румунія, Російською імперією), а також з освоєнням українцями «вільних» земель Півдня і Сходу [3, с. 90].

Колонізація окремих українських земель іноземними державами стримує процес внутрішньої етнокультурної консолідації та водночас сприяє формуванню регіональних особливостей культури. Зрозуміло, що держава-сюзерен (яка заволоділа частиною України) має власну особливість політичного устрою, соціально-економічного розвитку, національного складу, звичаїв, традицій, релігії тощо. Усе це разом сприяло локалізації етнокультурної спільності мешканців українських земель, етнічність яких урізноманітнювалася внаслідок міграції в Україну населення з територій колонізаторів (поляків, угорців, румунів, німців, євреїв, росіян та ін.).

Формування історико-етнографічних регіонів України під дією усіх виділених чинників мало певні особливості: чим міцнішими виявлялися етноізоляційні бар'єри, чим тривалішими вони були, тим розмаїтішою стає етнічна структура населення, і чим більше несхожою виявлялася культура, привнесена на український ґрунт, тим виразнішою оприсутнювалася етнічність регіону, вирізняючись від загальноукраїнської етнічності. Етнічність регіонів набувала крайових ознак, зазвичай у структурі їхніх характеристик: у формуванні регіональних самоназв, регіональної самосвідомості, зональних особливостей традиційно-побутової культури, мовних діалектів та антропологічних груп.

Процес формування нинішньої території України у теперішніх (на 1991 р.) її кордонах завершився у середині ХХ ст. [4, с. 844]. На кінець століття в Україні, крім українців проживало громадян неукраїнської етнічної приналежності понад 130 національностей, з них майже 10 етнічних спільнот представлені спільністю понад 100 тис. осіб [5, с. 723]. Згідно з переписом 2001 р. на території України увиразнювалося кілька окремих етнографічних груп українського етносу: бойки, гуцули, лемки, литвини, поліщуки, русини. Загальна кількість представників цих субетносів нараховувала на дату перепису 32,4 тис. осіб. Основним місцем їх проживання були дві західні області (Закарпатська та Івано-Франківська), незначна їх кількість мешкала також у Тернопільській і Львівській областях та інших регіонах країни. Найбільшу за чисельністю групу з-поміж субетносів складають гуцули (66,0 %) та русини (34,4 %) [6, с. 57]. Найбільш поліетнічними регіонами в Україні є Захід – Закарпатська і Чернівецька області, а також Схід – Луганська і Донецька області та Південь – Крим, Одеська, Миколаївська і Херсонська області. Це звичайно, потребувало особливо виважених, науково обґрунтованих і законодавчо підкріплених підходів у здійсненні державної національно-регіональної політики, спрямованої на максимальне врахування інтересів національних меншин та забезпечення територіальної цілісності України.

Підсумовуючи, зазначимо, що у наш час остаточно не вироблено єдиної точки зору стосовно пріоритетів етнорегіонального поділу України. Основним критерієм виступає етнічний склад населення. Фахівці вказують і на ту обставину, що межі етнорегіону (тобто, території концентрованого прояву етнонаціональних чинників) можуть повністю, або лише частково співпадати з межами етнографічного ареалу. Співвідношення етнорегіону з економічним регіоном також потребує кореляції. Доведено прямопропорційну залежність структури економіки з етнічним складом населення та його історичними традиціями і звичаями. Етнонаціональні чинники впливають на диференціацію – розвиток окремих частин території, інтеграцію – об'єднання цих частин в єдине ціле, системоформування – виникнення територіальних соціальних, виробничо-економічних, рекреаційних та інших систем. Усі ці чинники необхідно комплексно враховувати при визначенні меж етнорегіонів.

Таким чином, у різні історичні періоди на території України сформувалися основні історико-етнографічні регіони. Вони характеризувалися різними розмірами, індивідуальними особливостями історії, господарської спеціалізації, національного складу і традицій населення, самобутньою матеріальною і духовною культурою, а все це разом узятє визначає етнічну і духовну соборність українського народу.

Список використаних джерел:

1. Рафальський О. Етнополітична регіоналізація України. *Наукові записки ІПіЕНД*. 2018. Вип. 2 (52). С. 135–148.
2. Семиноженко В. П., Данилишин Б. М. Новий регіоналізм. Київ : Наукова думка, 2005. 160 с.
3. Овчаренко В. Регіональні особливості розвитку етнополітичних процесів в Україні (1991–2010 рр.). *Етнічна історія народів Європи*. 2012. Вип. №37. С. 89–94
4. Україна: політична історія ХХ – початок ХХІ ст. / Під заг. ред. В. Литвина. Київ : Інститут історії України НАН України, 2007. 1028 с.
5. Литвин В. Історія України : підручник / відп. ред. В. Смолій. Київ :

Наукова думка, 2013. 991 с.

б. Степико М. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія. Київ : НІСД, 2011. 336 с.

Мироненко А. П.,
здобувач вищої освіти,
Київський університет імені Бориса Грінченка

ВИХОВАННЯ ПОБОЖНОСТІ І ГРОМАДЯНСЬКИХ ЧЕСНОТ ЧЕРЕЗ ОСВІТУ: ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ЄЗУЇТСЬКИХ КОЛЕГІЙ ЄВРОПИ

Діяльність ордену єзуїтів у регіоні західної та південної Європи в XVI–XVII століттях була надзвичайно впливовим чинником місцевого політичного, соціального та культурного життя. Приклад єзуїтських освітніх закладів став зразком та основою для створення майбутніх нових шкіл та колегіумів на теренах Європи. Нинішній стан суспільства визначається швидким розвитком та вимагає від підростаючого покоління якомога більшої включеності та здатності швидко навчатися й вміти відстоювати свої думки й контексти. За таких умов зростає роль освіти та освідченої молоді у суспільно-політичних, соціально-економічних та культурно-релігійних сферах життя, як активного та креативного прошарку суспільства. Для реалізації сучасних освітніх потреб, для нас може становити інтерес позитивний досвід навчання, організації освітнього процесу та позанавчального дозвілля, що був накопичений ченцями ордену єзуїтів (Товариством Ісуса). Єзуїти, починаючи з XVI століття виступали найактивнішою силою в Європі, що займалася освітою молодих людей. Безумовно, нині, в XXI столітті, у нас уже новий контекст, але якщо ми спираючись на певні досвіди єзуїтських освітніх закладів застосуємо їх на новий лад та пристосуємо до модерного світу, то нам вдасться створити комфортні та нові освітні простори для майбутніх поколінь.

Активізація діяльності Католицької церкви на ниві освіти була пов'язана з діяльністю Контрреформації та католицькою реформою, що була націлена на

протистояння поширенню протестантизму, а також на адаптацію церкви до зміненого світогляду та запитів віруючих.

Єзуїти ж самого початку не позиціонували себе як орден, основною діяльністю якого є суто освіта. Спершу за головну мету було названо боротьбу із Реформацією, навчання людей католицтву, розвиток науки та місіонерство [1, с. 36].

Основною перевагою створення не тільки суто єзуїтських закладів, а й колегій, де поряд з єзуїтами навчалися б студенти із «зовнішнього» світу стало те, що з'являлась змога розширити та підвищити ефективність впливу на дорослих, а особливо на підростаюче покоління і виховувати їх у дусі католицизму. Беззаперечно, єзуїти не були першим орденом, який займався шкільництвом, але тільки вони включили до свого статуту пункт про навчання як постійне завдання, відтак згодом перетворились на головних опонентів протестантів у боротьбі за розуми прихожан і зажили слави «вчителів Європи» [1, с. 37].

Отже, намагаючись залучити на свій бік якомога більше осіб, єзуїти визначили одним із основних пріоритетів як світське, так і духовне виховання. Незважаючи на переважно релігійний характер єзуїтської освіти, її впровадження мало фундаментальне значення, адже саме єзуїти запропонували суспільству не лише педагогічні теорії, а й на практиці виступили ініціаторами заснування нових освітніх закладів.

Єзуїтська освіта сприяла встановленню політичного правління в гармонії з християнськими чеснотами, і породила покоління громадян, які, навчаючись у єзуїтів, навчилися ототожнювати благочестя з громадянськими цінностями. У вихованні таких громадян єзуїтські педагоги значною мірою поклалися не тільки на релігійні тексти, але й на класичну риторику у її формулюванні Цицероном, Квінтіліаном і Арістотелем [2, с. 532]. Як не дивно, але абсолютно релігійна організація викладала своїм студентам окрім катехізису ще й Гомера, Ісократу, Вергілія і Горація.

Таким чином, освітня концепція єзуїтів мала за мету просувати Християнські чесноти в суспільстві, але у той же час вона слідувала гуманістичним настановам античних авторів, таким чином єзуїтські педагоги заохочували і покладалися на людську свободу волі у своїй діяльності.

Єзуїти взялися за амбітну справу, яка мала на меті поєднати релігійні та громадянські прагнення, щоб виховати віруючих громадян, які були проінформовані про християнські та громадянські чесноти та керувалися б ними. Таким чином єзуїти були спонукані передавати ключові громадянські навички «багатим і бідним однаково, без різниці», як і казав колись Ігнатій Лойола [3, с. 126].

Підсумовуючи, маємо констатувати, що саме єзуїтам судилося здійснити свого роду освітню революцію у XVI–XVII століттях, про яку говорили й писали ренесансні гуманісти. За вказаний період у країнах Європи орден створив мережу середніх та вищих шкіл, де використовувалися набутки ренесансної культури. Єзуїтське шкільництво відіграло помітну роль у освіті як нобілітету, так і простих мирян. Якщо до появи єзуїтів католицька система освіти залишалася досить традиційною і забезпечувала переважно початковий рівень освіти для релігійного середовища, що рідко міг протистояти поширенню протестантських ідей, то вже з кінця XVI століття гуманістичний канон семи вільних наук у редакції ордену отримав широку підтримку політичної еліти багатьох країн.

Єзуїти стали громадськими просвітителями та активними учасниками політичних й соціальних процесів, а єзуїтська освіта стала невід'ємною частиною ранньомодерної політики життя: відтепер навчатись у єзуїтів стало надзвичайно популярно та престижно. А швидке поширення єзуїтських шкіл у Європі та решті світу свідчить про ефективність, з якою єзуїти просували християнське благочестя та громадянські цінності.

Мережа освітніх закладів була призначена для навчання молоді, сприяла трансформації та прогресу суспільства. Єзуїти були присутні при судах і в соціально-політичних центрах прийняття рішень. Найбільш відомою є

спадщина Товариства Ісуса, пов'язана з науковою сферою. Вивчення математики, астрономії, ботаніки, фармації, геології, картографії. Це поставило єзуїтів у привілейоване становище сприяючи просуванню різних галузей науки як новаторів і відкривачів.

Таким чином, задовольняючи основні освітні та просвітницькі потреби свого часу, станом на XV–XVII століття зусилля Товариства Ісуса на освітній ниві увінчалися успіхом.

Список використаних джерел:

1. Лойола І. Конституції Товариства Ісуса та їх Додаткові Норми / пер. з англ А. Маслюх. Львів : Свічадо, 2005. 248 с.
2. Kainulainen J. Virtue and Civic Values in Early Modern Jesuit Education. *Journal of jesuit studies*. 2018. No. 5. P. 503–548.
3. O'Malley J. W. The First Jesuits. Harvard University Press, 1995. 478 p.

Присяжнюк Ю. А.,
здобувач вищої освіти,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

«ВОЛИНСЬКІ АФІНИ»: ОСТРОЗЬКИЙ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ ОСЕРЕДОК НА ЗЛАМІ XVI – XVII СТОЛІТЬ

Історія України пишеться тисячоліттями. Її переказують літописи, легенди та фольклор. На жаль, через численні війни, переділ влади та окупацію багато історичних джерел та давніх артефактів знищено. Проте подекуди є німі свідки тих подій – древні міста України, які завжди викликали у дослідників інтерес до своєї тисячолітньої історії. По-особливому цікавим є стародавнє місто Острог. На зламі XVI – XVII століть воно було провідним культурно-освітнім центром України, яке називали «Волинськими Афінами» [1, с. 42]. Там сходились торгові шляхи з Польщі, Молдавії, країн Західної Європи, Балкан, Білорусі, Криму, Литви, Московії, що сприяло його економічному зростанню.

Острог тоді був п'ятим за величиною містом в Україні, поступаючись тільки Києву, Львову, Луцьку і Кам'янцю. Там знаходили притулок багато вільнолюбивих і сміливих мислителів, які зазнавали переслідувань у себе на батьківщині [2, с. 253].

З XIV по XVII століття цим містом володів найвпливовіший і найбагатший рід Острозьких, які зробили з нього потужний культурний, освітній та науковий осередок. Завдяки підтримці князя Костянтина Острозького – найбільшого магната держави, відомого мецената, нащадка Володимира Святославича місто стало, на той час, одним із найвпливовіших в Україні і в 1585 році отримало привілей на магдебурзьке право [3].

Особливий статус місту надавала Острозька академія, організована князем Костянтином Острозьким. Діяла вона там протягом 1576 – 1636 років [3]. У 1576 р. до Острога з Кам'янця-Подільського приїхав Герасим Смотрицький, який став першим ректором цієї академії. Від самого початку заснування їй відводилась відповідальна політична роль – протистояти колонізаторському впливу на українську молодь католицько-єзуїтських навчальних закладів. Тому в навчальному процесі багато уваги приділялося вихованню в учнів почуття патріотизму, любові до культури, мови та традицій свого народу [2, с. 253].

В академії поєднувались три ступені освіти: початкова, середня та вища. Навчання починалося з елементарного оволодіння грамотою – паралельного вивчення слов'янських та грецьких літер, слів та молитов, що були надруковані в «Читанці» церковнослов'янською та грецькою мовами. Викладали там також латинську мову, що відкривала шлях для подальшої освіти всієї західноєвропейської освіченості та культури тих часів. У молодших класах учні вивчали арифметику в межах чотирьох дій і операції з дробами. Донині навіть зберігся зошит учня академії з математичними задачами.

«7 вільних наук» [4] завершували тодішню середню освіту і відкривали вищу. Їх програма включала предмети «тривіуму» (граматика, риторика, діалектика) та «квадривіуму» (арифметика, геометрія, музика, астрономія) [5].

Відповідно до вимог того часу студенти також могли знайомитись із основами права, зокрема церковного. Найстаріше свідчення про цю академію міститься у передмові до острозького Букваря, що вийшов у світ 18 червня 1578 року [4].

Складовою частиною острозького освітнього осередку, поруч із академією, був гурток вчених богословів та філологів з друкарнею при ньому. Організував там видавництво близько 1578 р. засновник друкарства на землях України Іван Федоров. Саме він очолив гурт технічних працівників, який випустив у світ 1581 р. шедевр давньоукраїнської поліграфії – Острозьку Біблію [5]. Це була, на той час, найбільша й найкраще видана книга, передмову до якої написав сам князь Костянтин Острозький. Це видання було відоме у Речі Посполитій, Московії та Європі. 1620 року вона була зареєстрована в каталозі бібліотеки Оксфорда, її мали шведський король Густав II Адольф та кардинал Франческо Барберіні.

Уже тоді простежувалася унікальна ознака Острозького культурно-освітнього осередку. До Острога та підпорядкованих йому культурно-ідеологічних центрів окрім видатних українських особистостей свого часу запрошувалась велика кількість впливових та високоосвічених діячів православного Сходу та Балкан. Серед них Пелагонський митрополит Єремія, Стагонський єпископ Аврамій, архієпископ Кізікійський та Тирновський Діонісій Раллі, архімандрит, а згодом Єрусалимський патріарх Феофан. Гості консультували перекладачів, сприяли налагодженню книжних контактів з тими країнами, звідкіля походили, чи де посідали церковні посади.

Постійними були зв'язки з Афоном – найвідомішим осередком зберігання пам'яток православної книжності. Туди для морального вдосконалення, вивчення і копіювання багатої грецької та церковнослов'янської спадщини мандрували Йов Княгиницький, Іван Вишенський, Ісакій Борискович, ієромонах Афанасій та інші діячі. Натомість афонські ченці приходили до Острога за місцевими виданнями, приносили рукописи, необхідні для друкарні, які були відсутніми в Україні [5].

Протягом 60-річної діяльності Острозької академії (1576 – 1636) її закінчило не менше як 500 осіб. Вихованці академії ставали вчителями, літераторами, друкарями, проповідниками, секретарями в державних та приватних установах, впливовими релігійними діячами [5]. Найвідомішими її випускниками були Київські митрополити Іов Борецький та Ісаєя Копинський, талановитий письменник-полеміст Іван Вишенський, видатний вчений, філолог, письменник, єпископ полоцький Мелетій Смотрицький, український полководець і політичний діяч Петро Конашевич-Сагайдачний [4]. Це мало наслідком відчутне підвищення рівня освіти всього українського суспільства, його демократизацію [5].

Приміщення академії та друкарні до тепер не збереглися. Але у 1977 р. до 400-річчя академії на їхньому місці було відкрито пам'ятник за проектом львівського архітектора Костянтина Присяжного. Монумент має вигляд розгорнутої книги, на сторінках якої викарбовано імена визначних діячів острозького культурно-освітнього осередку [4].

Крім слов'яно-греко-латинської академії, в Острозі працювали й інші навчальні заклади: латинська школа при костелі, протестантські школи кальвіністів та аріан. При синагозі працювала вища школа тлумачників Талмуду, у якій викладав найвідоміший вчений єврейського світу Самуель Едельс [4].

Одночасно із розвитком освіти в Острозі спостерігався високий розвиток світської музики. В місті виник відомий згодом серед східнослов'янських народів «Острозький наспів» [6, с. 19.], що поєднав у собі характерні риси церковно-співочого мистецтва візантійського та західноєвропейського ареалу [4]. Тоді було засноване рідкісне, на той час, явище для України – цех музикантів. А у 1624 р. в Острозі навіть був зафіксований цех скрипалів.

Це місто також було одним з найбільших центрів іконопису в Україні. Про це свідчить податковий реєстр 1576 р., згідно з яким у місті працювало 6 малярів: Харитон, Лазко Гаврилович, Дашко, Духніч, Богдан та Федір. Іконописний осередок Острога, розгалужена діяльність якого охоплювала

широку територію, не мав собі рівних на Волині і займав особливе місце поміж художніх центрів українських земель, поступаючись лише перед Львовом. До сьогодні збереглося кілька ікон, створених острозькими митцями XVI ст.: «Юрій Змієборець», «Богородиця Одигітрія», «Різдво Богородиці», «Благовіщення».

Місто й до сьогодні залишається відомим далеко за межами України своїм історичним, політично-культурним та духовним впливом на суспільний розвиток України XVI – XVII століть. Острог зберіг і продовжує зберігати своє національно-культурне значення. 12 квітня 1994 року Президентом України Леонідом Кравчуком було видано указ про утворення Острозького колегіуму, який через два роки отримав статус академії. Нині реставруються храми і старовинні будівлі, вчені продовжують працювати над пошуками і обробкою нововиявлених матеріалів історії міста [3]. А в Острозькому замку (XIV ст.) функціонує краєзнавчий музей, де можна не лише почути цікаві легенди, а й повністю перенестись у часи Середньовіччя.

Отже, місто Острог є унікальним культурно-освітнім осередком, який крізь віки несе нащадкам свою древню історію. Саме там знаходиться багато цікавих історичних пам'яток: старовинні вежі, храми, рідкісні стародруки. Це місто освіти, відоме своїм першим вищим навчальним закладом східно-слов'янських народів – Острозькою академією. Це місто мистецтва. Бо ж не дарма його називали «Волинськими Афінами». Там знаходяться галереї, музеї та унікальні експонати, одним із яких є Острозька Біблія – перша повна друкowana православна Біблія, яка відповідала усім канонам православної церкви.

Список використаних джерел:

1. Ірванець Олександр. Волинські Афіни. *Український тиждень*. 2009. 20 листопада. № 47. С. 42 – 44.
2. Павленко В. В. Організація навчально-виховного процесу в Острозькій академії (XVI – початок XVII століття) / Моральноетичні засади формування

особистості : монографія / за ред. проф. М. В. Левківського. Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. С. 243 – 265.

3. Чечелюк Петро «Українські Афіни». Острозький культурний феномен середньовіччя. *Зеркало недели*. 2004. 27 серпня – 3 вересня. № 34. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/ukrayinski_afini_ostrozkiy_kulturniy_fenomen_serednovichchya.html.

4. Острог – визначний центр духовної культури України кін. XVI – поч. XVII ст. 2018. 2 травня. URL: <https://matrix-info.com/ostrog-vyznachnyj-tsentr-duhovnoyi-kultury-ukrayiny-kin-xvi-poch-xvii-st/>.

5. Історія української культури. У п'яти томах. Том 2 (Українська культура XIII – першої половини XVII століть). Київ : Наукова думка, 2001. 848 с.

6. Мицько Ігор. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. Острозька давнина. Т. 1. Львів, 1995. С. 13–23.

Скрипник О. М.,
к. іст. н., доцент, професор кафедри
всесвітньої історії та методик навчання,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ПРОБЛЕМА РЕФОРМУВАННЯ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН

У відповідності з положеннями Статуту ООН підтримання миру і безпеки повинно будуватися на базі загально визнаних принципів і норм міжнародного права і здійснюватися Генеральною Асамблеєю (ГА) і Радою Безпеки (РБ), компетенція яких у цій сфері чітко розмежована. На Раду Безпеки ООН покладена головна відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки [4].

Дискусії про реформування організації точаться вже багато років, але російська війна проти України вивела їх на новий рівень. Тому сьогодні дане питання є досить актуальним.

Рада Безпеки приймає рішення про час і місце розгортання операції ООН з підтримання миру. Рада Безпеки вживає заходів у зв'язку з кризовими ситуаціями в усьому світі, розглядаючи кожен окремий випадок, і має в своєму розпорядженні різні варіанти. А вирішують такі важливі питання 15 країн які входять до складу РБ ООН, з яких п'ять постійних членів та десять непостійних членів. Постійними є – США, Великобританія, Франція, Росія та КНР. Інші 10 (непостійних) членів обираються Генеральною Асамблеєю строком на два роки.

Кожний член Ради має один голос. Для ухвалення рішень з усіх питань, які пов'язані з реалізацією Радою її функцій, потрібно не менше дев'яти голосів, включаючи співпадаючі голоси всіх постійних членів Ради (правило одноголосності постійних членів). У разі голосування проти хоча б одного постійного члена РБ ООН рішення вважається відхиленням, у цьому випадку йдеться про запровадження вето постійним членом [4].

Саме ефективність використання постійними країнами-членами РБ права вето викликає найбільшу дискусію, адже одна країна може заблокувати будь-яке рішення, навіть якщо згодні будуть решта 14. Дані п'ять країн отримали право вето, як країни які перемогли в Другій світовій війні та володіли ядерною зброєю. Від моменту першого застосування права вето в 1946 р., коли СРСР заблокував рішення щодо Сирії та Лівану, радянський союз, а потім росія, яка незаконно зайняла його місце, використала це право 143 рази, США – 86 разів, Велика Британія – 30 разів, Китай і Франція – по 18 разів [1].

Тому все частіше країни-члени ООН зауважують, що така система в Раді Безпеки не є зручною для всіх. Постає питання, можливо, постійне членство не потрібне взагалі в ООН. В більшості міжнародних організацій держави-члени рівні між собою, а надання такого постійного статусу ставить одні держави вище над іншими і в випадку ООН ускладнює прийняття адекватних рішень або й робить його цілком неможливим.

Існує кілька ідей реформування ООН. В основі всіх лежить збільшення кількості постійних членів з надання їм права вето або без нього і незначне

збільшення непостійних членів з метою адекватного регіонального представництва держав у цьому важливому органі. Були також пропозиції надати одне місце в РБ Європейському Союзу, хоча це питання досить дискусійне і Статутом ООН не передбачено членство у ньому будь яких міжнародних об'єднань, суб'єктів, окрім держав [3].

Війна між РФ та Україною, безперечно, привернула увагу Ради Безпеки ООН, при цьому остання продемонструвала свою продуктивність. З 2014 р. по жовтень 2022 р. конфлікт в Україні в тому чи іншому варіанті став причиною більше 80 засідань Ради Безпеки [5]. Але продуктивність не завжди призводить до ефективності, і в цій ситуації причиною є наявність росії в складі РБ.

Чинний склад Ради Безпеки ООН далекий від кантівського ідеалу вічного миру, згідно з яким підтримка світового порядку має бути забезпечена взаємодією ліберальних демократій. Рузвельтівська концепція «чотирьох поліцейських» (США, СРСР, Великобританія, Китай) теж не могла передбачити, що один з них перетвориться на злочинця.

Тому зараз Україна виступає в якості найбільшого драйвера реформування Ради Безпеки, оскільки саме наша держава потерпає від агресії зі сторони постійного члена РБ ООН, який користується правом вето задля унеможливлення прийняття резолюцій на підтримку України. Українська сторона докладає усіх зусиль задля виключення РФ зі складу Ради Безпеки. Адже правомірність перебування росії в Радбезі ООН, як правонаступника СРСР, викликає багато питань.

Але як так сталося, що росія опинилася на місці СРСР і сиділа в Радбезі весь цей час? Після розвалу СРСР росія мала би пройти формальну процедуру перевступу, як Чехія, чи Словаччина, чи колишні країни Югославії. Але цього не сталося. Лише, 21 грудня 1991 р. країнами СНД було досягнуто консенсусу в рамках Алма-Атинських протоколів, за яким Україна та Білорусь займають членство в ООН як суверенні держави, а росія займає місце СРСР (включаючи місце постійного члена у Радбезі) [2, с. 539]. Хоча юридично це ніде не закріплювали. Не було жодної окремої резолюції з цього питання. Зміни до

Статуту не вносилися. У статті 23 Статуту ООН чітко йдеться про постійних членів Радбезу. Там є СРСР, але росія не згадується. Тож виходячи із цього рф взагалі не є постійним членом Радбезу і має бути виключена звідти.

Тому дискусії тривають і попри повну підтримку України в ООН, в організації немає єдиної позиції щодо російської присутності в Радбезі. Багато країн-членів ООН вважають, що якщо росію виключити, міжнародна спільнота взагалі не зможе впливати на російську агресію. Але тоді під великим питанням опиняється взагалі вся дієвість ООН. Якщо організації не зможе вирішити проблему присутності рф в Радбезі та її деструктивний вплив на безпеку світу, тоді залишається останній варіант – саморозпуск ООН як організації. Звісно, Статут ООН не передбачає такої окремої процедури, але це можливо буде зробити за загальним правилом – через рішенням Генеральної асамблеї більшістю у дві третини присутніх членів Асамблеї, що беруть участь у голосуванні.

Таким чином, Рада Безпеки ООН, якій було надано виняткову можливість ухвалювати обов'язкові для держав-членів рішення та проводити відповідні військові заходи, протягом останнього року знову доводить свою абсолютну неефективність. Цей факт став каталізатором поновлення дискусії щодо перспектив реформування Ради Безпеки ООН, зокрема, в аспекті розширення членського складу та проблеми застосування право вето. Активним учасником зазначеної дискусії виступає й Україна, яка звертається до міжнародної спільноти із закликом позбавити росію статусу постійного члена Ради Безпеки та виключити її з ООН у цілому

Список використаних джерел:

1. Генасамблея ООН зобов'язала постійних членів Радбезу обґрунтовувати застосування вето. УКРІНФОРМ. 26.04.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3468147-genasamblea-oon-zobovazala-postijnih-cleniv-radbezu-obgruntovuvati-zastosuvanna-veto.html>.

2. Реньов Є. В. Реформування Ради Безпеки ООН: проблеми та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №1. С. 538–541.

3. Реформувати ООН та виключити з організації Росію — у парламенті зареєстрували законопроект. *Суспільне новини*. 25.11.2022. URL: <https://suspilne.media/325418-reformuvati-oon-ta-vikluciti-z-organizacii-rosiu-u-parlamenti-zareestruvali-zakonoproekt/>.

4. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.

5. Час реформ: як змінити ООН, щоб вона працювала ефективно? *RFI*. 27.10.2022. URL: <https://www.rfi.fr/uk/>.

Терпан І. М.,
аспірантка,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ПРИДБАННЯ НЕПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ У ВИТРАТНІЙ ЧАСТИНІ СЕЛЯНСЬКИХ БЮДЖЕТІВ ДОБИ НЕПу (1921–1929 рр.)

Функціонування та ефективність селянського господарства в період нової економічної політики залежали від спроможності господарів збалансувати витрати і фактичні доходи впродовж господарського року, який розпочинався восени. Особливого значення набувало формування витратної частини бюджету селянського господарства.

Забезпечення потреб селянського господарства і підтримка його життєдіяльності в добу НЕПу залежали від спроможності господарів збалансувати свої витрати і фактичні доходи. У видатковій частині селянського бюджету окрему статтю складали витрати на придбання непродовольчих товарів. Зокрема, на придбання промислових товарів припадало 36 % грошових витрат селянських господарств [1, с. 141]. Аналіз витрат селянських бюджетів у 1922/1923 господарському році на придбання непродовольчих товарів промислового виробництва дає підстави виділити, принаймні, три основні групи товарів, на які витрачалися кошти селянських господарств: 1) одяг і взуття; 2) господарський інвентар; 3) будівельні матеріали. Така структура характерна і для наступних років.

При цьому варто взяти до уваги, що обсяги виробництва більшості споживчих промислових товарів не відповідали потребам сільського населення. Якщо виробництво більшості шкіряно-взуттєвих товарів, калош, сірників із розрахунку на окремого споживача порівняно з довоєнним періодом, то виробництво бавовняних та шерстяних тканин, деяких металевих, скляних та шкіряних виробів залишалися на значно нижчому за довоєнний рівні. Зокрема, потреби населення у взутті задовольнялися лише на 73,6 %. Це, як зазначає О. Мовчан, пояснюється як припиненням імпорту, так і збільшенням потреб сільського населення у фабричному взутті, оскільки за час війни селяни-військовослужбовці призвичаїлися носити шкіряне взуття [2, с. 2].

Найбільше українським селянам доводилося витратити коштів на взуття та одяг (відповідно 1,56 крб. і 1,13 крб. в середньому на душу населення). При цьому сума витрат сімейного бюджету на ці товари помітно різнилася в різних групах селянських господарств за розмірами посівної площі. Заможніші господарства з більшою посівною площею мали змогу більше купувати взуття, готового одягу і білизни, а також іншої мануфактури, в тому числі тканини. Водночас економічно найслабкіші селянські господарства без посівної площі змушені були задовольняти свої потреби взуттям і одягом власного виробництва [3, с. 335].

Щодо задоволення потреб селян в одязі, то відчувався брак виробів фабричного виготовлення, оскільки значна частина підприємств легкої промисловості не працювала. У 1923 р. потреби сільського населення у фабричних тканинах для виготовлення одягу і білизни пересічно становили не менше 30 крб. (у довоєнних цінах) на родину. При обчисленні видатків селянського бюджету на взуття на одну родину як відповідник вважали приблизно 3 пари селянських чобіт, або 15 фунтів виробленої шкіри (рахуючи по 5 фунтів шкіри на одну пару) [4, с. 60].

Та навіть при усій обмеженості свого бюджету селянські господарства, намагалися оновлювати господарський інвентар, відмовляючи собі у найнеобхіднішому. У 1922/1923 р. найбільші обсяги придбаної

сільськогосподарської техніки припадали на одноосібні селянські господарства та колективні закупівлі. Цією категорією покупців було придбано техніки на суму 959922 машино-карбованців, що становило 69,3 % від суми усіх закупок. На радгоспи та різні установи припадало 20,5 %, на колективні артілі і комуни – 10,2 % тогорічних закупок. За готівку було здійснено закупівель на суму 1342673 крб.

Найбільшим попитом в цей час користувалася техніка і знаряддя для збирання і обробки врожаю. Зокрема на придбання збиральних машин і знарядь у 1923 р. припадало 37,7 % усіх коштів, витрачених селянами на техніку, на молотарки – 33,8 %, ґрунтообробні знаряддя – 17,4 %, зерноочисні машини – 6,5 %, сівалки – 3,8 % і на машини для обробки кормів – 0,8 % [5, с. 15].

Про стан забезпечення індивідуальних селянських господарств реманентом можна судити за матеріалами описів округ 1925 р. Так, у Глухівській окрузі на 100 господарств припадала така кількість одиниць сільськогосподарського реманенту: возів – 98 (з них на дерев'яному ходу – 96, на залізному – 2), плугів різних – 95, борін різних – 101, більшість з яких були не досконалі і зношені.

Значно гіршим у Глухівській окрузі було забезпечення технікою для обробки зібраного врожаю: віялок – 9, молотарок – 1 [6, с. 29]. Ще гіршим було становище у Тульчинській окрузі, де на 100 селянських господарств припадало: возів – 40 (з них на залізному ходу – 27, на дерев'яному – 13), борін різних – 43. А букерів на 100 господарств припадало лише 5, сівалок і віялок – по 1 [7, с. 23].

Пожвавлення у придбанні селянськими господарствами сільськогосподарського реманенту та сільськогосподарських машин розпочалося зі зміцненням позитивних економічних тенденцій та певного поліпшення фінансового становища, що пов'язувалося з НЕПом. Особливо активно підвищували рівень своєї інвентарно-машинної забезпеченості заможні господарства. Вони у 1926–1927 р. придбали 44,8 % усіх проданих

сільськогосподарських машин, що за вартістю становило 55,5 % усієї вартості продажу.

Малопосівні селянські господарства купляли переважно прості знаряддя для обробітку ґрунту. У їхньому реманенті вони сягали 85,7 %, а заможні господарства купували більш ширший асортимент техніки та знарядь. Так, у господарствах з посівами понад 9 десятин питома вага придбаних простих землеробних знарядь (переважно плуги, борони) складала від 27,4 до 34,1 %.

Саме економічно міцні господарства активно насичували сільське виробництво дорогими, але високопродуктивними машинами, такими, наприклад, як молотарки, яких вони у відсотковому відношенні придбали 38,7 %. За загальною вартістю придбаних машин саме заможне селянство закупило 48,9 % усіх сільськогосподарських машин (для порівняння: незаможники – 7,5 %; бідняки – 1,5 %; колективи – 11,7 %; середняки – 30,4 %). Заможні господарства були попереду і за кількістю куплених машин – 43,4 % (для порівняння: незаможні – 11,2%; бідняцькі – 2,9%; колгоспи – 2,9%; середняки – 39,6%) [8, с. 47–48].

Щодо витрат на будівельні матеріали, то вони були незначними, оскільки з убогих селянських бюджетів вдавалося викроювати кошти лише на вкрай необхідні для будівництва матеріали промислового виробництва – цв'яхи, скло, а також залізо. При усій скруті велося житлове будівництво. Обстеження селянських бюджетів 1924–1925 р. з'ясували, що в цей період селянами в Україні збудовано 21,2 тис. житлових будинків, в тому числі на Поліссі – 3459, в Лісостепу – 8166, в Степу – 6700, а решта на Правобережжі [9, с. 82].

Про асортимент будівельних матеріалів, куплених селянами для зведення житла можна судити з даних 1923–1924 р. Тоді селянами було куплено 1,2 млн. пудів виробів з товарного заліза. З них на кровельне залізо припадало 28,3 5 % (звичайне – 9,7 %, сортове – 16,5 %, оцинковане – 2,4 %), на скоб'яні вироби – 23,6 %, на цв'яхи – 16,4 %, залізний посуд – 10,7 %. При цьому попит на покрівельне залізо було задоволено на 80 %, а на оцинковане – лише на 30 % [10, с. 146].

З використанням даних проведених ЦСУ УСРР бюджетних обслідувань 1924–1925 р., а також вище наведених витрат селянських бюджетів, можна отримати такий баланс витрат сільського населення України на придбання непродовольчих товарів (в крб. і %):

– сільськогосподарські машини, приладдя і матеріали – 39 млн. 269 тис. крб. (9,7 %);

– мануфактура і одяг – 58 млн. 38 тис. крб. (14,4 %);

– шкіра і взуття – 66 млн. 412 тис. крб. (16,5 %);

– освітлення – 14 млн. 148 тис. крб. (3,5 %);

– мило і парфумерія – 13 млн. 282 тис. крб. (3,3 %);

– інші товари і лишки – 60 млн. 59 тис. крб. (14,9 %) [11, с. 44].

Обмеженість селянського бюджету змушувала селян відмовляти собі навіть у таких найнеобхідніших предметах промислового виробництва як мило, гас, сірники, тощо. Так, під час проведеного у 1924 р. обстеженні з'ясувалося, що 23 % селянських родин Поділля не користуються милом, а умивальники є лише у 1,1 % обстежених сімей. У лазні або в домашніх умовах один раз на тиждень милися лише 17,1 % селян України, двічі на тиждень – 1,6 %, один раз на місяць – 18,4 %, рідше одного разу на півріччя або лише один раз у рік – 83,7 %. Наслідком цього були незадовільні санітарно-гігієнічні умови – у 82 % обстежених виявлені блохи, у 28 % – воші [12, с. 65–92].

Таким чином, витрати селянських господарств на придбання непродовольчих товарів становили понад третину витратної частини їх бюджетів. Практично усі ці витрати йшли, передусім на придбання одягу і взуття, а також господарського інвентаря та будівельних матеріалів.

Список використаних джерел:

1. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.) : колективна монографія / відп. ред. С. В. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України. Кн. 1, ч. 1. Київ : Інститут історії України НАН України., 2010. 445 с.

2. Мовчан О. Товаропостачання робітників УСРР в умовах переходу до форсованої індустріалізації. 1928–1929 рр. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2007. № 16. С. 68–96.

3. Труды Центрального Статистического Управления. *Статистический ежегодник 1922–1923 г.* Выпуск первый. Том VIII. Вып. 5. М. : Типография М.К.Х., 1924. 354 с.

4. Макаренко П. Потреби хліборобського населення Прилуцької Округи в привозному крамі та ресурси для їх задоволення (Статистична розвідка). *Хозяйство Полтавщины*. 1924. № 14. С. 58–66.

5. Львов А. С. Потребление сельскохозяйственных машин и орудий на Украине в 1923–23 гг. *Українська сільськогосподарська газета*. Видання Всеукраїнського агрономічного товариства. 1924. Число 8–9. 10 травня. С. 14–16.

6. Матеріяли до опису округ УСРР: Глухівська округа / Центральне статистичне управління УСРР. Харків, 1926. 46 с.

7. Матеріяли до опису округ УСРР: Тульчинська округа / Центральне статистичне управління УСРР. Харків, 1926. 66 с.

8. Лазуренко В. М. Динаміка змін технічного оснащення заможним селянством України в роки НЕПу. *Український науково-інтелектуальний простір: реалії та перспективи розвитку* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. Переяслав-Хмельницький, 2012. С. 47–48.

9. Селянські бюджети України (монографічне обслідування селянських бюджетів за 1924–25 господарчий рік. *Статистика України*. № 115. Серія II : Сільсько-господарча статистика. Харків : Вид. ЦСУ УСРР, 1927. 193 с.

10. Дудавский А. И. Сбыт металлоготоваров на широкий потребительский рынок Украины. *Хозяйство Украины*. 1928. № 6. С. 146.

11. Кривецький С. Місткість селянського ринку України в 1924–25 році. *Земельник*. 1926. № 3. С. 34–44.

12. Марзеев А. Н. Жилище и санитарный быт сельского населения Украины. Харьков : Соцмедиздат, 1927. 148 с.

Чорний Б. О.,
здобувач вищої освіти,
Київський університет імені Бориса Грінченка

МІСТА КРИМУ У ТРЕВЕЛОГАХ ІНОЗЕМНИХ МАНДРІВНИКІВ КІНЦЯ XVIII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ.

Жанр тревелогу (подорожніх записок) є чи не найбільш недооціненим в історичній науці, разом з тим, інформаційний потенціал та наукова цінність тревелогів, за умов правильного підходу до їх аналізу та інтерпретації, не поступається іншим видам наративних історичних джерел. Через специфіку цього роду джерел, найбільш ефективним їх використання бачиться в сфері історичного краєзнавства, зокрема в кримознавстві.

Історія Криму за матеріалами подорожніх записок – надзвичайно малодосліджена тема у вітчизняній історичній науці. Центральна проблема, що є причиною такого стану речей – недостатня систематизація записок вояжерів до Криму, недостатній обсяг їх включення до наукового обігу. Варто відмітити, що хоча в цілому в кримознавстві в останні два десятиліття й намітилися суттєві позитивні тенденції у цьому напрямку [1, с. 12], в україномовних кримознавчих студіях вирішення цих проблем досі є нагальним і надзвичайно необхідним для розвитку історичного краєзнавства в Україні. Кричуще мала, майже відсутня, кількість україномовних перекладів тревелогів мандрівників до Криму також актуалізує дослідження даної проблематики й введення даної теми до наукового обігу україномовної науки хоча б в найбільш скромних формах.

У представленому дослідженні розглянуто три основних аспекти: інфраструктура міст Криму та транспортна інфраструктура півострова в означений період, економічне й соціально-демографічне становище міст, етно-конфесійна фактура міст Криму. Досліджуваний період – кінець XVIII – перша половина XIX ст., характеризувався процесами встановлення російської імперської влади на території півострова. Цей процес був комплексним, зачіпав багато сфер життя Криму й локалізувався значною мірою саме в містах.

Тревелоги мандрівників, котрі відвідували Крим у різні роки (як невдовзі після анексії, так і не одне десятиліття потому), дають змогу реконструювати картину міського життя регіону означеного періоду в динаміці. Адже процеси «заходу» нової влади до Криму не були абсолютно однозначними, не мали «лінійну» природу, не характеризувалися суцільним всебічним покращенням, або погіршенням ситуації в усіх сферах життя регіону. Для кращого розуміння нелінійності досліджуваних процесів, можна виділити хронологічний і етнічний аспекти питання. В хронологічному відношенні мав місце параболічний характер економіко-демографічних процесів на кримському півострові. Після ліквідації Кримського ханства й анексії півострова в 1783 р. спочатку відбувалася суттєва депопуляція, при чому, викликана вона була більшою мірою еміграцією місцевого населення з Криму, переважно до Османської імперії. Найбільша хвиля еміграції пройшла в 1785 – 1788 р., Крим покидали десятки тисяч татар, продаючи своє майно за безцінь [2, с. 345]. Такий масовий вихід населення був спровокований головним чином «шоковим» ефектом від встановлення нової, релігійно й культурно чужої влади, вперше з того часу як татари заселили Крим. Паралельно відбувався й занепад місцевої економіки й торгівлі. Однак, вже в перші десятиліття ХІХ ст. відмічається ріст населення кримських міст, що можна прослідкувати на прикладі Карасубазару: якщо у 1786 р. в місті налічувалося 3420 жителів [3], то в 1820 р. – 9 тисяч [4]. Зрозуміло, що поліпшення демографічної ситуації спричинялося до розвитку місцевої економіки, перш за все пожвавлення торгівлі. Тим не менш для деяких міст, чия традиційна система торгівлі була безповоротно порушена, відновлення та зростання торгово-економічних показників так і не відбулося. Перш за все це стосується Кафи з її ключовою позицією в османській работоргівлі.

Якщо ж розглядати урбаністичні процеси в Криму не лише в їх динаміці формальних показників, то ми маємо звернутися до етнічного аспекту даного питання, який, безумовно, характеризувався свого роду катастрофою для місцевого населення: традиційна етно-конфесійна структура поступово

розкладалася внаслідок двох паралельних процесів – етнічного заміщення місцевого населення іммігрантами (чому сприяв згадуваний вище сплеск еміграції з Криму татрсько-мусульманського населення) та культурній асиміляції [5, с. 244] . Майже не зазнала змін лише транспортна інфраструктура півострова, відображаючи таким чином загальний низький рівень розвитку транспорту в Російській імперії аж до впровадження більш-менш розвинутої системи залізних доріг, тобто до другої половини XIX ст. – початку XX ст. Мандрівники користувалися як організованими владою поштовими станціями так і приватними послугам місцевого населення, однак кількість станцій була доволі малою й до того ж були дуже поширеними зловживання й халатність в транспортному сервісі [6, с. 654].

Загалом, кінець XVIII – перша половина XIX ст. для Криму – це період кардинальної трансформації етно-соціальної та економічної структури. Саме в цей період стартують всі ті процеси які згодом зроблять, на превеликий жаль, татарську культуру на півострові скоріш «реліктовою». Політика царизму призвела до зміни образу міст Криму, у той час як на селі традиційна етно-конфесійна й соціально-економічна структура зберігалася значно довше.

Список використаних джерел:

1. Громенко С. В. *Stepy, morze i góry: Польские путешественники конца XVIII – начала XX века о Крыме*. Симферополь : Антиква, 2011.
2. Robert Lyall *Travels in Russia, the Krimea, the Caucasus and Georgia*. – London : T. Cadell, 1825. V.II.
3. Ромм Ж. Путешествие в Крым в 1786 г. Ленинград : Издание Ленинградского государственного университета, 1941. URL: http://az.lib.ru/r/romm_s/text_1941_puteshestvie-v_krym_v_1786_godu.shtml (дата звернення 17.03.2023).
4. Холдернесс М. Новая Россия: Поездка из Риги в Крым, с некоторым мнением о колонизации и манерах и обычаях колонистов новой России: к которым добавлены записи, касающиеся крымских татар. Лондон, 1823. URL:

<http://www.krimoved-library.ru/books/britanskiy-vzglyad-na-krim8.html> (дата
звернення 17.03.2023)

5. Robert Lyall *Travels in Russia, the Crimea, the Caucasus and Georgia*.

6. Август Гакстгаузен *Исследования внутренних отношений народной жизни и в особенности сельских учреждений России* / отв. ред. О. А. Платонов. М.: Институт русской цивилизации, 2017.

5. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗНАВСТВА

Болотіна М. М.,
здобувач вищої освіти;
науковий керівник: Риженко Н. О.,
к. юрид. н., доцент кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права,
Державний торговельно-економічний університет

МИРОВА УГОДА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ТА ЗАТВЕРДЖЕННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Цивільні спори можуть виникнути між будь-якими особами. Розгляд таких спорів в суді може бути довгим та коштовним процесом. Однак, сторони можуть домовитись про врегулювання спору шляхом укладення мирової угоди. У даній статті ми розглянемо особливості застосування мирової угоди в Україні. Мирова угода – це добровільна угода між сторонами спору, що передбачає врегулювання спору шляхом компромісу та здійснюється без участі суду. У мировій угоді сторони можуть вийти за межі предмета спору за умови, що мирова угода не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. Мирову угоду може бути укладеної на будь-якому етапі цивільного процесу, в тому числі і під час проведення судового засідання [1]. Основними перевагами мирової угоди є економія часу та коштів на проведення судового процесу, зменшення ризику негативного рішення суду та збереження взаємовідносин між сторонами. Укладення мирової угоди може бути корисним для сторін, які бажають швидко та ефективно вирішити спір.

Згідно з чинним законодавством України, мирова угода може бути укладена як між сторонами, так і за участю посередника, який допомагає сторонам укласти угоду. У разі укладення мирової угоди за участю посередника, така угода повинна бути підтверджена судом. Мова мирової угоди повинна бути зрозумілою та конкретною. Угода має визначати всі вимоги які передбачає мирова угода, повинні бути конкретними та зрозумілими для сторін. Вони повинні визначати всі суттєві умови, що регулюють відносини між

сторонами, такі як сума платежу, терміни виконання, порядок виконання та інші умови.

Відповідно, якщо звернутися до судової практики України, то як приклад зазначимо рішення суду, а саме: Постанова Верховного Суду від 30.09.2020 р. у справі № 753/16296/14-ц ідеться про те, що укладення мирової угоди є правом сторін, яким вони можуть скористатися у будь-який момент судового розгляду, тобто після відкриття провадження у справі судом першої, апеляційної чи касаційної інстанції та до ухвалення судового рішення за результатами такого розгляду. Після завершення судового процесу право на укладення мирової угоди може бути реалізовано лише в процесі примусового виконання судового рішення, тобто за наявності відкритого виконавчого провадження. При цьому суб'єктами, які уповноважені звертатися до суду з клопотанням про затвердження мирової угоди, є державні або приватні виконавці, на виконанні в яких перебуває відповідне виконавче провадження [2]. Окрім того, важливо пам'ятати, що мирова угода повинна бути укладена добровільно та без будь-яких впливів з боку третіх осіб. Якщо сторона відчуває тиск або інші обставини, які перешкоджають вільному волевиявленню, то угода може бути визнана недійсною.

У разі укладення мирової угоди під час судового засідання, сторонам надається певний строк для виконання умов угоди. Як правило, такий строк не перевищує трьох місяців з дати укладення угоди. У разі невиконання умов угоди, сторони мають право звернутися до суду за захистом своїх прав. Важливо зазначити, що укладення мирової угоди не може замінити судового рішення, оскільки угода не має сили рішення суду. Якщо сторони не домовилися про врегулювання спору, суд вирішує спір на підставі норм чинного законодавства.

Мирова угода є ефективним засобом врегулювання цивільних спорів між сторонами. Укладання угоди дозволяє сторонам зекономити час та кошти на проведення судового процесу, зберегти взаємовідносини та дійти взаємоприйняттого рішення, що задовольняє обидві сторони. Мирова угода

може бути досягнута до початку або в ході судового процесу, а також після прийняття судом рішення [1].

Касаційний цивільний суд Верховного суду України, зазначив, що системний аналіз зазначеної норми дозволяє дійти висновку, що укладення мирової угоди є правом сторін, яким вони можуть скористатися у будь-який момент судового розгляду, тобто після відкриття провадження у справі судом першої, апеляційної чи касаційної інстанції та до ухвалення судового рішення за результатами такого розгляду. Після ухвалення судового рішення судовий процес припиняється. Разом з тим, процес захисту прав продовжується у формі виконання судового рішення, яке може відбуватися у добровільному чи примусовому порядку (виконавче провадження). При цьому добровільний порядок, на відміну від примусового, на законодавчому рівні не регулюється [3].

Укладання мирової угоди має свої переваги. Перш за все, сторони можуть самостійно домовитися про вирішення спору, що робить процес більш ефективним та економічним. Крім того, укладання мирової угоди дозволяє сторонам зберегти взаємовідносини та уникнути публічного розголошення своїх проблем. Проте, варто пам'ятати, що укладання мирової угоди має свої ризики. Сторони можуть не домовитися та продовжувати судовий процес, або угода може бути недостатньо чіткою та детальною, що може призвести до подальших спорів. Існують випадки про, які судова практика може так тлумачитися згідно з Постановою Верховного Суду від 10 травня 2018 року у справі № 363/1103/16-ц у разі невиконання однією зі сторін зобов'язань за умовами мирової угоди інша сторона угоди не позбавлена можливості звернутися до суду з позовом про спонукання до виконання мирової угоди. При цьому звернення заінтересованої особи до суду із зазначеним позовом без попереднього отримання постанови державного виконавця про відмову у відкритті виконавчого провадження не є підставою для відмови в задоволенні указанного позову [4].

Отже, при укладанні мирової угоди важливо враховувати всі ризики та переваги, а також звернути увагу на її ж зміст, щоб уникнути подальших непорозумінь. Застосування мирової угоди не є панацеєю в розв'язанні всіх спорів, оскільки не завжди вона може бути дієвою. У деяких випадках судовий процес є необхідним для досягнення справедливого вирішення спору. Тому важливими інструментами для юридичної практики є, як укладення мирової угоди, так і розгляд справи по суті з метою вирішення цивільних спорів.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 6 листоп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 27.02.2023).

2. Постанова Верховного Суду Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 30.09.2020 р. у справі № 753/16296/14-ц. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/92566561> (дата звернення: 27.02.2023).

3. Кальова А. Верховний Суд вказав на важливий аспект щодо укладення мирової угоди. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/ru/news/sudebnaya-praktika/187376-verkhovniy-sud-vkazav-na-vazhliivy-aspekt-schodo-ukladennya-mirovoyi-ugodi> (дата звернення: 27.02.2023).

4. Постанова Верховного Суду від 10.05.2018 р. у справі № 363/1103/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74021913> (дата звернення: 27.02.2023).

Іващенко В. А.,
д. юрид. н., доцент, доцент кафедри
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін,
Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СОРТІВ РОСЛИН В УКРАЇНІ У 2000-Х РР.

Активне формування системи органів, що опікувалися охороною селекційних досягнень у рослинництві почалося на початку 2000-х років. Вказаний процес відбувався з певним запізненням, не зважаючи на те, що

галузеве законодавство було прийняте у 1993 р. Так, у Законі України «Про охорону прав на сорти рослин» зазначено, що державна реєстрація прав на сорти рослин відбувається через подання заявки до спеціального органу (установи), що працює у складі центрального органу виконавчої влади [1]. У 2002 р. Постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2002 р. № 714 «Про утворення Державної служби з охорони прав на сорти рослин та Українського інституту експертизи сортів рослин» створений спеціальний урядовий орган – Державна служба з охорони прав на сорти рослин (Держсортслужба), що функціонувала у складі Мінагрополітики. Тоді ж почав функціонувати Український інститут експертизи сортів рослин, який входив до підпорядкування Держсортслужби. Його створення відбулося шляхом реорганізації Державного центру сертифікації, ідентифікації та якості сортів рослин Державної комісії з випробування й охорони сортів рослин (п. 4) [2]. У серпні 2002 р. затверджено «Положення про Державну службу з охорони прав на сорти рослин», у якому визначено статус і повноваження Держсортслужби [3]. Крім Інституту експертизи нових сортів рослин, у підпорядкуванні Держсортслужби розпочали роботу Державна інспекція з охорони прав на сорти рослин і регіональні структурні підрозділи: Державний центр Автономної Республіки Крим із державною інспекцією з охорони прав на сорти рослин Автономної Республіки Крим, обласні державні центри експертизи сортів рослин із державними інспекціями з охорони прав на сорти рослин областей. До цієї ж структури входили державні сортодослідні станції, лабораторії й інші заклади експертизи. Саме вказані підприємства сформували державну систему охорони прав на сорти рослин.

Держсортслужба була основним органом у сфері охорони та захисту прав на нові сорти рослин. До її завдань належали контроль за набуттям прав на сорти рослин та їх реєстрація, проведення експертизи сортів рослин в Україні на наявність генетично модифікованих організмів, забезпечення державного нагляду за збереженістю сортів рослин, реєстрацією ліцензійних договорів на їх використання та виплатою авторської винагороди; проведення державної

науково-технічної експертизи сортів рослин як об'єктів інтелектуальної власності; організація й реалізація державного випробування сортів рослин із метою визначення придатності для поширення їх в Україні. Згідно з п. 5 Положення, на Держсортслужбу покладали функції ведення реєстру заявок на сорти рослин, патентів, реєстру сортів, придатних для поширення. Широкий комплекс повноважень, закріплених у підпунктах 1 – 28 п. 5, давав Держсортслужбі змогу цілком ефективно виконувати свої функції [3].

На кінець 2000 років у системі органів з охорони нових сортів рослин відбулися зміни. На місці ліквідовані Держсортслужби у 2011 р. утворено дві установи. Частину функцій передано Державній ветеринарній та фітосанітарній службі, а функції контролю за набуттям і реалізацією прав на сорти рослин почала виконувати Державна інспекція сільського господарства України (Держсільгоспінспекція) [4, с. 8]. Розподіл функцій Держсортслужби за двома органами, на нашу думку, не сприяв ефективній роботі в цій галузі. Основні функції з реєстрації нових сортів рослин мала виконувати Держветфітослужба, а Держсільгоспінспекція була контрольною інстанцією.

Аналізуючи «Положення про державну ветеринарну фітосанітарну службу», затверджене Указом Президента від 2011 р., зазначимо, що Держветфітослужба (п. 1 Положення) була центральним органом виконавчої влади, діяльність якої спрямовував і координував Кабінет Міністрів України. На неї покладено функції із забезпечення реалізації державної політики в галузі ветеринарної медицини, безпечності харчових продуктів, у сферах карантину та захисту рослин, охорони прав на сорти рослин, державного нагляду (контролю) за племінною справою у тваринництві [297]. Таке поєднання в межах одного органу численних функцій не позбавлене дискусії щодо другорядності значення охорони прав на сорти рослин. Однак передання повноважень Держветфітослужбі у сфері охорони прав на нові сорти рослин за статусом наблизило її до поняття установа, що сформульоване в Законі України «Про охорону прав на сорти рослин».

Відповідно до повноважень, окреслених у п. 4, Держветфітослужба проводила експертизу сортів рослин як об'єктів інтелектуальної власності; виконувала державне випробування сортів рослин із метою визначення придатності для поширення їх в Україні; організовувала приймання заявок на сорти рослин, проведення їх експертизи, ухвалювала рішення щодо них; видавала охоронні документи на сорти рослин. Із-поміж інших повноважень – видання документальних підтверджень для вивезення з України посадкового матеріалу сортів рослин, що не є об'єктами інтелектуальної власності або які вивозять із дозволу власника патенту на сорт рослин, повідомлення про ввезення дослідних зразків для експертизи щодо придатності на поширення сорту [297].

Держветфітослужба проводила атестацію робочих місць спеціалістів з експертизи сортів рослин, атестацію й реєстрацію представників із питань інтелектуальної власності на сорти рослин. Серед інших повноважень – ведення реєстрів представників із питань інтелектуальної власності на сорти рослин, реєстру заявок, реєстру патентів, реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні [297]. Викладені в Положенні повноваження цілком відповідали повноваженням і функціям ліквідованої Держсортслужби, а реформування системи охорони нових сортів рослин було не чим іншим як простим переданням повноважень від одного органу, що ліквідовували, до іншого органу.

Список використаних джерел:

1. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 21.04.1993 р. Відомості Верховної Ради України. 1993 р. № 21. Ст. 218. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12>.

2. Про утворення Державної служби з охорони прав на сорти рослин та Українського інституту експертизи сортів рослин: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2002 р №714 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/714-2002-%D0%BF>.

3. Про затвердження Положення про Державну службу з охорони прав на

сорти рослин: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 р №1182 URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1182-2002-%D0%BF>.

4. Гаєвець М. Суперечливість норм законодавства України у здійсненні державної реєстрації прав інтелектуальної власності на сорти рослин. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2012. №3 (65 (додаток)). С. 6 – 11.

5. Про затвердження Положення про Державну ветеринарну та фітосанітарну службу України: Ук

6. аз Президента України 13 квітня 2011 р. № 464. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/464/2011>.

Коваль Д. С.,
к. пед. н., доцент кафедри
соціальних і правових дисциплін,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ФІНАНСОВО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Ефективність фінансово-правового регулювання визначається станом виконання суб'єктами фінансових правовідносин своїх обов'язків, закріплених у фінансово-правових нормах. У суспільстві з високим рівнем правової культури виконання обов'язків забезпечується головним чином за рахунок переконання учасників суспільних відносин у необхідності суспільно корисної поведінки, про зміст юридичної відповідальності говорять у сенсі соціального капіталу. Саме цим визначається зміст юридичної відповідальності у позитивному аспекті. Протилежним підходом є розгляд юридичної відповідальності у ретроспективному аспекті.

Сутність юридичної відповідальності в ретроспективному аспекті визначає державний примус. Юридична відповідальність виконує функцію гаранта дотримання приписів правових норм, реалізації суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків учасниками правовідносин.

Відтак ретроспективна (негативна) юридична відповідальність суб'єктів фінансово-правових відносин завжди пов'язана із ужиттям заходів державного примусу та покарання за порушення правової заборони, встановленої у положеннях фінансового законодавства. У літературі її характеризують такими ознаками, як засудження суб'єкта правопорушення за протиправні дії у сфері фінансової діяльності держави, органів місцевого самоврядування; покладання на нього встановленого законодавством та забезпеченого державою юридичного обов'язку бути позбавленим належних йому певних благ (майнового та особистого характеру) за скоєне правопорушення.

Традиційно розрізняють чотири види юридичної відповідальності: кримінальну, адміністративну, цивільно-правову і дисциплінарну. Водночас у юридичній літературі не бракує праць, в яких вистояються інші самостійні види юридичної відповідальності, зокрема конституційна, господарська, земельна, екологічна, міжнародна тощо.

Як самостійний вид відповідальності розглядають і фінансово-правову відповідальність. Певно, найґрунтовнішою теоретичною розробкою у сфері теорії фінансово-правової відповідальності можна назвати роботу А. Й. Іванського «Фінансово-правова відповідальність: теоретичний аналіз». Він аналізує правову природу, суть, значення, функції, особливості фінансово-правової відповідальності. Трансформація системи фінансово-правового регулювання та інтенсивний розвиток фінансового законодавства в Україні призвели до формування значного законодавчого масиву, в якому закріплені підстави відповідальності, санкції за порушення фінансово-правових норм та визначено процесуальний порядок застосування цих санкцій:

– було встановлено кримінальну відповідальність за ухилення від сплати податків, нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи наданий кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням; до Кодексу України про адміністративні правопорушення були включені окремі статті, які передбачали адміністративну відповідальність за порушення фінансового законодавства; у Бюджетному та

Податковому кодексах України закріплено фінансові санкції за порушення бюджетного та податкового законодавства так само, як і у Декреті Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» закріплені фінансові санкції за порушення валютного законодавства.

На підставі вищевикладеного слід зазначити, що *відповідальність за порушення фінансового законодавства* виступає як форма реалізації державно-владного примусу, що виникає у разі вчинення порушення приписів фінансово-правових норм і полягає у застосуванні спеціально уповноваженими державними органами до правопорушника передбачених законом санкцій. Відповідальність за порушення фінансового законодавства є складним міжгалузевим правовим інститутом, що включає як фінансову, так й інші види відповідальності (адміністративну, кримінальну, дисциплінарну тощо) у разі порушення фінансово-правових норм.

«Фінансово-правова відповідальність – це застосування у встановленому законом порядку до порушників фінансово-правових норм особливих заходів державного примусу – фінансових санкцій, пов'язаних з додатковими обтяженнями майнового характеру» [7, с. 196] «Фінансово-правова відповідальність – це правовідносини, що виникають з порушення встановлених законодавством фінансових зобов'язань, і полягають у застосуванні до правопорушника заходів фінансово-правового характеру, які викликають настання невігідних майнових наслідків через негативну оцінку державою його протиправного винного діяння, настання яких забезпечується можливістю державного примусу». «Фінансово-правова відповідальність – закріплений нормами фінансового права обов'язок правопорушника зазнавати заходів державного примусу у вигляді фінансових санкцій карального характеру (штраф, пеня) за скоєне ним правопорушення у сфері фінансової діяльності держави та місцевого самоврядування» [8, с.105]. «Фінансово-правова відповідальність являє собою правовідносини, що виникають через порушення громадянами і організаціями своїх фінансових зобов'язань перед

державою, виражається у формі несприятливих наслідків майнового характеру на стороні правопорушника, настання яких забезпечується можливістю державного примусу» (В. М. Маліновська). «Фінансово-правову відповідальність можна визначити як застосування до порушника фінансово-правових норм заходів державного примусу уповноваженими на те державними органами, що покладають на правопорушника додаткові обтяження майнового характеру» [9, с. 108].

Як застосування санкцій розглядають фінансову відповідальність А. В. Бризгалін і А. В. Зімін. Багато вчених використовують для визначення фінансової відповідальності концепцію «юридична відповідальність – реалізація санкції».

У цілому, на даний час в науковій літературі склалися кілька основних напрямків у розумінні юридичної природи і структури фінансово-правової відповідальності. Одні вчені вважають фінансово-правову відповідальність самостійним видом юридичної відповідальності. Інші вважають, що вона є різновидом адміністративної відповідальності. Ще одна група учених визначає як самостійні види юридичної відповідальності податкову, валютну тощо. Четверта група учених визначає податкову, бюджетну, валютну відповідальність в системі фінансово-правової відповідальності.

Отже, поняття «фінансово-правова відповідальність» включає такі різновиди: податкова, банківська, валютна та відповідальність за порушення розрахунково-касових операцій тощо. Аналізуючи ці поняття, мається на увазі, що всі вони існують в рамках загального поняття «фінансово-правова відповідальність».

Фінансово-правова відповідальність – це міра державного осуду, яка виявляється у нормативному та забезпеченому державним примусом у фінансовому праві обов'язку суб'єкта фінансового правопорушення зазнавати заходів державного примусу у вигляді фінансових санкцій (штраф, пеня, припинення бюджетного фінансування) за вчинене ним правопорушення у сфері публічної фінансової діяльності.

Отже, якщо суб'єкт не дотримується приписів фінансових норм, порушує їх, то виникає негативна відповідальність. З моменту вчинення фінансового правопорушення фінансово-правова відповідальність виникає у вигляді обов'язку правопорушника піддатися засудженню (осуду) і зазнати несприятливих наслідків майнового і немайнового характеру, передбачених санкцією фінансової норми.

В аспекті визначення фінансово-правової відповідальності з точки зору суб'єктивного права, необхідно включити до її змісту як обов'язок фінансового правопорушника зазнати несприятливі обмеження прав, передбачені санкцією норми фінансової відповідальності, так і реалізацію фінансової санкції, коли правопорушник безпосередньо зазнає несприятливих наслідків. У такій конструкції реалізація санкції, що передбачає міру фінансово-правової відповідальності, виступає частиною правовідносин, що виникають між правопорушником і компетентними органами. Реалізація санкції означає реалізацію негативного аспекту фінансової відповідальності, що полягає в несприятливих обмеженнях прав майнового або організаційного характеру. Застосування фінансової санкції примушує правопорушника до несення несприятливих наслідків і фінансово-правомірної поведінки, тому певною мірою негативний аспект реалізації фінансово-правової відповідальності спрямований в майбутнє, щоб не допустити повторного фінансового правопорушення.

Суттєвою ознакою будь-якого виду юридичної відповідальності виступає державний осуд правопорушника. У рішенні компетентного органу міститься засудження дій фінансового правопорушника. Без засудження фінансового правопорушника неможлива реалізація фінансової санкції. Отже, засудження, що полягає в рішенні органу, уповноваженого застосовувати заходи відповідальності, є обов'язковою ознакою фінансово-правової відповідальності.

Встановлення охоронних норм відповідальності для всіх суб'єктів фінансових правовідносин приводить до того, що в разі невиконання ними своїх обов'язків, порушення ними норм права, слідує невідворотність заходів

фінансової відповідальності. Це є дуже важливим дійовим засобом забезпечення прав і законних інтересів суб'єктів фінансових правовідносин, і служить запобіганню фінансовим правопорушенням. Багато в чому завдяки встановленню охоронних норм відповідальності реалізується охоронна функція права в цілому.

Особливість фінансово-правової відповідальності проявляється в тому, що вона полягає в позбавленнях саме майнового (матеріального) характеру. «Формально це обумовлено специфікою фінансово-правових санкцій, що мають майновий характер і, таким чином, що впливають на економічні інтереси правопорушників». За своєю суттю фінансові правовідносини є майновими, тому і дія на правопорушника відбувається у властивих фінансовому праву формах. Фінансово-правова відповідальність покликана, насамперед, відновлювати порушені фінансові інтереси. Фінансово-правова відповідальність означає зменшення майна (майнових благ, прав) правопорушника. Таке зменшення полягає в зменшенні майнової сфери (маси, фондів) без надання якого-небудь еквівалента.

Ще одна важлива характерна ознака фінансово-правової відповідальності полягає в тому, що при її реалізації відбуваються накладення обов'язку майнового характеру, який є додатковим, новим, таким, що не існував раніше, до здійснення фінансового правопорушення. Виконання фінансово-правового обов'язку, що існував до правопорушення, не може бути визнане відповідальністю, оскільки не спричиняє додаткових майнових втрат.

Фінансово-правова відповідальність має публічно-майновий характер. Публічний характер виражається у тому, що фінансове правопорушення як підстава фінансово-правової відповідальності завдає шкоди публічним інтересам у галузі фінансової діяльності; майновий характер полягає у державно-правовому впливі на економічні інтереси суб'єктів, що скоїли фінансове правопорушення.

Можна виділити такі ознаки фінансово-правової відповідальності:

1. Фінансово-правова відповідальність є формалізованою і встановлена нормами фінансового законодавства.

2. Фінансово-правова відповідальність застосовується уповноваженими на те державними органами і (як виключення) самим порушником.

3. Фінансово-правова відповідальність є засобом охорони порядку в державі і забезпечується заходами державного примусу, який в свою чергу, закріплюється в санкції фінансової норми, а в разі її застосування об'єктивується в наслідках майнового і немайнового характеру.

4. Фінансово-правова відповідальність настає за особливе фінансове правопорушення.

5. Фінансово-правова відповідальність пов'язана із застосуванням санкцій фінансово-правових норм.

6. Фінансово-правова відповідальність реалізується в особливій процесуальній формі.

7. Виявляється в обов'язку правопорушника зазнати покарання (новий обов'язок, якого не існувало до скоєння правопорушення) за свою протиправну поведінку.

8. Має для правопорушника певні негативні наслідки: втрату конкретних благ особистого (позбавлення волі, посади), організаційного (позбавлення дозволу на банківську або іншу фінансову діяльність, вилучення й анулювання торговельного патенту), майнового характеру (накладення штрафу, пені, припинення бюджетного фінансування, конфіскація валютних цінностей тощо);

Таким чином, фінансово-правова відповідальність полягає в накладенні обов'язку майнового характеру, який є додатковим, новим, що не існував раніше, до вчинення фінансового правопорушення. Фінансово-правова відповідальність повинна ґрунтуватися на загальних принципах юридичної відповідальності (принцип законності, принцип відповідальності лише за провину, принцип справедливості, принцип невідворотності тощо). Заходи

фінансово-правової відповідальності реалізуються через спеціально уповноважені органи, що володіють владними повноваженнями.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 23.07.1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами).
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р.
3. Митний кодекс України від 13.03.2012 р.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р.
6. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р.
7. Павлов Д. М., Процюк Т. Б., Удовик М. С. та ін. Податкове право України : навч. посіб. Київ, 2014. 304 с.
8. Фінансове право : підручник для студ. вищих навч. закладів / О. П. Гетманець (відп. ред.), О. М. Бандурка (уклад.). Харків : Еспада, 2010. 416 с.
9. Фінансове право : навч. посіб. / за ред. А.Г.Чубенка. Київ, 2014. 600 с.
10. Кучерявенко М. П. Податкове право України : підручник. Харків, 2012. 528 с.

Коноваленко О. В.,
молодший радник юстиції,
прокурор відділу представництва інтересів
держави в суді з питань земельних відносин,
Миколаївська обласна прокуратура

МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Вища цінність земель закріплена на конституційному рівні. Зокрема, стаття 14 Конституції України проголошує землю основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [1]. Окрім того, положення статті 14 Конституції України гарантують та забезпечують право

власності на земельні ділянки, що надає здатність його набуття різним суб'єктам виключно згідно із законом.

Реалізація функції прокурора як представника інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом, передбачає забезпечення справедливості та законності шляхом застосування передбачених законом повноважень з установлення підстав для представництва, прийняття рішення та вжиття заходів представницького характеру на захист інтересів держави зокрема і в сфері земельних відносин.

Конституцією України встановлено, що прокуратура здійснює «представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом» [1], а Законом України «Про прокуратуру» визначено, що «представництво інтересів громадянина або держави в суді здійснюється у випадках, визначених цим Законом» [2]. Відповідно до ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави в разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захисту цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу [2]. Однак залишається невизначеним питання, чи є названі умови тим «виключним випадком», що дає право прокурору на звернення до суду в інтересах держави. За таких умов, враховуючи стрімкий процес реформування органів прокуратури з 2014 року, можна спостерігати, що суди по-різному застосовують законодавство щодо підстав представництва прокурором інтересів держави, зокрема в сфері земельних правовідносин.

Так, виключними випадками, за яких прокурор може здійснювати представництво інтересів держави в суді, є порушення або загроза порушення інтересів держави. Ключовим для застосування цієї конституційної норми є поняття «інтерес держави», чітко визначення якого відсутнє в законодавстві, що призводить до різного тлумачення судами підстав представництва прокурором,

передбачених ч. 3 ст. 23 Закону. В контексті даної проблематики існує необхідність звернутися до положень судової практики.

Об'єднана палата Касаційного господарського суду у постанові від 7 грудня 2018 року у справі № 924/1256/17, здійснюючи тлумачення ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» у системному зв'язку з положеннями процесуального законодавства, зазначила, що прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави у двох випадках: 1) якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені повноваження здійснювати такий захист у спірних правовідносинах; 2) якщо немає органу державної влади, органу місцевого самоврядування чи іншого суб'єкта владних повноважень, до компетенції якого віднесені повноваження здійснювати захист законних інтересів держави у спірних правовідносинах [3].

При цьому Велика Палата Верховного Суду) у постанові від 26 червня 2019 року у справі № 587/430/16-ц конкретизувала вищенаведені висновки Об'єднаної палати Касаційного господарського суду, вказавши на необхідність у кожному конкретному випадку перевіряти: 1) доводи сторін щодо наявності чи відсутності повноважень органів влади здійснювати захист законних інтересів у спосіб, який обрав прокурор та 2) доводи прокурора з приводу відсутності органу, до компетенції якого віднесені повноваження здійснювати захист законних інтересів держави [4].

В іншій справі № 587/430/16-ц прокурор заявив позов до ГУ Держгеокадастру у Сумській області та у тексті позовної заяви обґрунтував на, його думку, відсутність органу, уповноваженого державою здійснювати функції захисту її інтересів у спірних правовідносинах (навіть підставу для представництва інтересів держави), а також обґрунтував, у чому, з погляду позивача, полягає порушення цих інтересів (навіть підстави позову). Разом з тим, суди першої й апеляційної інстанцій вказали на помилковість доводів

прокурора та залишили позов без розгляду. ВП ВС у постанові від 26 червня 2019 року з цього приводу зазначила, що процесуальне законодавство вимагає вказувати у позовній заяві докази на підтвердження підстав заявлених позовних вимог (на підтвердження обставин, якими обґрунтовані ці вимоги). Незгода суду з наведеним у позовній заяві обґрунтуванням прокурора щодо визначеної ним підстави представництва, як і неподання прокурором доказів відсутності органів влади, які мають повноваження здійснювати захист законних інтересів держави у спірних правовідносинах, не є підставою для залишення позову без розгляду, як помилково вважали суди у цій справі. На цій підставі рішення судів попередніх інстанцій були скасовані з направленням справи для продовження розгляду до суду першої інстанції [4].

Отже, порядок захисту інтересів держави у сфері земельних відносин включає послідовні етапи:

1. Виявлення порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу.

2. Дотримання порядку повідомлення уповноваженого органу до сфери відання якого віднесені земельні правовідносини про наявні порушення та потребу їх усунути [5, с. 34].

3. У разі невиконання законних вимог прокуратури подання позову до суду та участь у розгляді судової справи в суді судах всіх інстанцій. При цьому, стала судова практика свідчить, що прокуратура виконує виключно субсидіарну функцію, тобто лише прокурор може вступати в справу виключно у випадку не виконання уповноваженим органом владних повноважень або не належного виконання власних повноважень щодо представництва та дотримання вищевикладеної процедури повідомлення. При цьому, незважаючи на те, що в даній ситуації прокурор користується усіма процесуальними

повноваженнями щодо представництва, позивачем все одно виступатиме уповноважений орган державної влади.

Список використаних джерел:

1. Конституція України № 254к/96-ВР (1996). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.03.2023).

2. Про прокуратуру (Закон України) №169-7-VII (2014) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 12.03.2023).

3. Постанова Об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 7 грудня 2018 року у справі № 924/1256/17. База даних «ЄДР судових рішень». URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78749905> (дата звернення: 12.03.2023).

4. Постанова Великої Палати Верховного суду від 26 червня 2019 року у справі № 587/430/16-ц .База даних «ЄДР судових рішень». URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84573553> (дата звернення 13.03.2023).

5. Руденко М. Модель представницької функції прокуратури у контексті нових конституційних змін (щодо правосуддя). *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 30–35.

Марич Н. І.,

ст. викладач кафедри права,

Прикарпатський інститут імені М. Грушевського

ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

РЕАЛІЗАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ, У ЗВ'ЯЗКУ З РЕЛІГІЙНИМИ ПЕРЕКОНАННЯМИ

Дотримання і сповідування релігійних переконань може призводити до відмови людини вчиняти певні дії. Аналіз наукових джерел показує, що ці відмови можна об'єднати у дві групи: «1) відмова від учинення юридично необов'язкових дій (наприклад, від участі в релігійних заходах). Така відмова в усіх випадках повинна розглядатися як правомірна поведінка відповідно до

Конституції України, у якій закріплено, що «...ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством» (ч. 1 ст. 19); 2) відмова від учинення окремих дій, визначених законодавством як юридично обов'язкові (відмова від військової служби, відмова скласти присягу) [1].

Вважаємо, що таку відмову можна вважати як протиправну поведінку, яка повинна передбачати юридичну відповідальність. У цьому зв'язку, до юридичних обов'язків, виконання яких може суперечити релігійним переконанням людини, можна віднести наступні: проходження військової, а інколи й альтернативної служби; отримання науково обґрунтованого медичного лікування, профілактика лікування (здійснення щеплень) у передбачених законодавством випадках; складання присяги у визначених законодавством випадках; присвоєння ідентифікаційного номера у випадках, визначених чинним законодавством.

Конституцією України передбачено, що здійснюючи свою свободу і права, громадяни України не повинні порушувати інтереси держави, суспільства чи колективу, а також законні свободи і права інших громадян, а також їх право на свободу віросповідання. При цьому потрібно свідомо виконувати обов'язки, передбачені законом, щоб досягти єдності прав і обов'язків. У правовому суспільстві кожен громадянин може повною мірою користуватися всіма аспектами свобод і прав людини, одночасно неухильно виконуючи обов'язки, передбачені Конституцією та законами. Це не тільки фундаментальний обов'язок країни, але й фундаментальний обов'язок кожного громадянина. Якщо кожен громадянин лише користується правами, але не виконує обов'язків, і лише наголошує на вільному релігійному провадженні, але не дотримується громадського та суспільного порядку, то у такому суспільстві взагалі не можна говорити про дотримання порядку, а також важко реалізувати право громадян на нормальну релігійну діяльність. Коли релігійна діяльність суперечить національним законам, її слід розглядати відповідно до принципів чинного законодавства. Виходячи з реалій нашої країни, ми виокремлюємо доцільність в основному запобігти таким проблемам:

– загроза національній безпеці. Законом про національну безпеку передбачено захист державою свободи віросповідання громадян і нормальну релігійну діяльність відповідно до закону, дотримання принципу незалежного релігійного управління. У цьому зв'язку держава запобігає і законно карає тих, хто використовує назву релігії, щоб загрожувати національній безпеці.

Громадяни України, усі державні органи та збройні сили, а також усі політичні партії та громадські організації, підприємства, установи та інші громадські об'єднання несуть зобов'язання щодо гарантії національної безпеки.

– використання релігії для втручання в державне управління та правосуддя. В Україні релігія не повинна втручатися у виконання державних функцій, таких як адміністрування, правосуддя та освіта, мають місце юридичні провадження щодо релігійних справ, що стосуються національних і суспільних інтересів. Зараз у деяких районах, особливо в сільській місцевості, окремі релігійні особи втручаються в урядові справи та справи місцевих громад, використовують релігійні закони для втручання в судову систему, втручання в шлюб і навіть використовують релігію для втручання в місцеві вибори. Такі явища потребують негайного вирішення та викорінення;

– використання релігії для втручання в національну освіту та перешкоджання реалізації національної системи освіти. Законом України «Про освіту» передбачено, що освітня діяльність повинна відповідати національним і суспільним інтересам. Держава здійснює відокремлення освіти від релігії. Жодна організація чи особа не можуть використовувати релігію для проведення діяльності, яка перешкоджає національній системі освіти. В приватних школах також необхідно впроваджувати принцип відокремлення освіти від релігії, і жодна організація чи особа не можуть використовувати релігію для участі в діяльності, що заважає національній системі освіти;

– сприяння релігійному екстремізму та здійснення терористичної діяльності. Закон України «Про національну безпеку» передбачає, що держава протидіє всім формам тероризму та екстремізму, зміцнює потенціал для запобігання та боротьби з тероризмом, а також проводить розвідку,

розслідування, попередження, ліквідацію та фінансування нагляду відповідно до закону. Держава протидіє всім формам тероризму та забороняє терористичні організації, а ті, хто планує, готує, або здійснюють терористичну діяльність, сприяють тероризму, підбурюють до терористичної діяльності, організують, очолюють або беруть участь у терористичних організаціях або надають допомогу в терористичній діяльності, підлягають притягненню до юридичної відповідальності відповідно до закону;

– сприяння протиріччям та конфліктам. Релігія пов'язана з умовами життя людей. Без релігійної гармонії не можна говорити про соціальну злагоду в суспільстві. Міжконфесійні конфлікти іноді призводять до серйозних збройних конфліктів, що призводить до загибелі невинних людей і серйозних матеріальних втрат віруючих. Останніми роками іноземні ворожі сили активізували свою інфільтраційну та диверсійну діяльність проти України, використовуючи релігію, сприяють етнічній сепаратистській діяльності. Тому необхідно заборонити та попередити акти пропагування релігійного екстремізму, використання релігії для підриву національної єдності, розколу країни, здійснення терористичної діяльності.

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 передбачає, що «заміна виконання одного обов'язку іншим з мотивів переконань допускається лише у випадках, передбачених законодавством» (ч. 3 ст. 4) [2]. Серед юридичних обов'язків, виконання яких може суперечити релігійним чи іншим переконанням людини, можемо назвати такі: складання присяги у визначених законодавством випадках; проходження військової, а інколи й альтернативної служби; отримання науково обґрунтованого медичного лікування, профілактика лікування (здійснення щеплень) у передбачених законодавством випадках; присвоєння ідентифікаційного номера у випадках, визначених законодавством.

Вважаємо, що така відмова вважається протиправною поведінкою і повинна передбачати юридичну відповідальність. Даний закон проголошує, на відміну від Конституції України, право громадян на заміну виконання одного

обов'язку іншим з мотивів будь-яких переконань, не лише релігійних. Вважаємо, що таке право громадян має бути відображене і в Конституції України, а саме: у Конституції України закріпити нормативне положення про те, що заміна юридичних обов'язків перед державою альтернативними з мотивів релігійних та інших переконань допускається лише у випадках, прямо передбачених законодавством України

Тому не тільки віруючі, а й нерелігійні люди, громади та секти повинні поважати один одного, жити в злагоді, об'єднуватися та допомагати один одному, а не викликати релігійні конфлікти та конфесійні суперечки. Сьогодні особливо потрібно орієнтуватися на злагоду та єдність, свідомо підтримувати міжособистісну гармонію та соціальну стабільність.

Список використаних джерел:

1. Ярмол Л. В., Вандьо С. Р. Право громадян на заміну виконання військового обов'язку альтернативною службою: юридичне забезпечення в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №7. С. 41.

2. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 № 987-ХІІ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 19.02.2023).

Микитюк С. О.,
к. пед. н., доцент кафедри
теорії і методики викладання
суспільно-правових дисциплін,
ХНПУ імені Г. С. Сковороди

ВИКЛАДАННЯ ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження особливого правового режиму – воєнного стану внесло значні корективи в освітній процес вищої школи [1]. Героїчний спротив Збройних сил України дозволив продовжити кожному реалізацію права на освіту, поступово відновити освітній процес. До того ж, виховання

високоосвічених, конкурентноздатних, правообізнаних фахівців буде необхідним для швидкої відбудови держави у післявоєнний час.

Як зазначили учасники щорічної конференції працівників системи освіти і науки, основним із викликів вищої освіти в умовах воєнного стану є пошкодження та руйнування інфраструктури, приміщень закладів вищої освіти, втрата ними освітнього й дослідницького обладнання [2]. Так, 6 липня вночі російські окупанти випустили ракету по Харківському національному педагогічному університету ім. Г. С. Сковороди, внаслідок обстрілу зруйнована частина навчального корпусу, пошкоджені музей історії університету, редакція газети «Учитель», наукова бібліотека та частина будівлі Українського мовно-літературного факультету ім. Квітки-Основ'яненка.

Зрозуміло, що за умов забезпечення безпеки усіх учасників освітнього процесу, викладання правових дисциплін відбувається з використання моделі дистанційного навчання, яка дає можливість підтримувати регулярний контакт здобувачів з викладачем за допомогою телекомунікаційних технологій, у тому числі відеозв'язку, та одержувати структурований навчальний матеріал, представлений в електронному вигляді.

Викладання правових дисциплін відбувається у синхронному та асинхронному режимі, що є необхідним в умовах воєнного часу [3]. Синхронний режим передбачає проведення лекцій, практичних занять у реальному часі, за розкладом та попереднім створенням зустрічі у звичному форматі за допомогою сервісів відеоконференцій. Таке спілкування має важливе значення і дозволяє з'ясувати життєві обставини, в яких опинилися здобувачі, для обрання індивідуального підходу у навчанні. Спілкування у реальному часі дає можливість вирішити проблемні питання теми, обговорити складності реалізації деяких правових норм, перевірити правильність розв'язання ситуаційних завдань і послідовність застосування необхідних правових джерел.

Асинхронний режим, який застосовується у разі виникнення технічних проблем (відсутність світла у результаті масованих обстрілів, ремонтні роботи,

знаходження студента на окупованій території, відключення інтернету) дозволяє налагодити взаємодію між учасниками процесу навчання із затримкою в часі, застосовуючи при цьому інтерактивні освітні платформи, електронну пошту, форуми, соціальні мережі тощо [3]. Крім того, необхідна навчальна інформація, в такому разі, може бути переглянута здобувачами у зручний для них час і дозволяє сформувати самодисципліну, уміння організувати і впорядкувати свої знання, створити власні прийоми вивчення, уміння працювати з нормативною базою і застосовувати норми до реалій життя, уміння протистояти невпевненості і труднощам, нести відповідальність, уміння використовувати нові інформаційні технології та комунікації, уміння знаходити нові рішення та інші. Важливою допомогою у дистанційному навчанні є силабус навчальної дисципліни (політика, процедура, зміст курсу), електронні підручники, курси лекцій, навчальні посібники, енциклопедії тощо.

Постійне оновлення законодавства, перспектива майбутнього членства України у ЄС, що потребує проведення ряду реформ і адаптації сучасного національного законодавства до європейських стандартів передбачає оновлення змісту правових дисциплін і звернення особливої уваги на наступні положення:

– пріоритет і значущість прав людини і громадянина, навіть в умовах дії воєнного стану. Необхідність розуміння, що деякі з них є універсальними, ґрунтуються на ідеях свободи й справедливості, не підлягають обмеженню (право на життя, право на повагу до гідності та ін.). Тимчасові обмеження прав і свобод, обумовлені необхідністю додаткового захисту життя людини (заборона проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів, заборона зміни Конституції України, проведення виборів Президента України, Верховної ради України, органів місцевого самоврядування та інші);

– ознайомлення із основними положеннями Статуту ООН і Статуту Міжнародного Суду ООН. Так, Статутом ООН передбачено зобов'язання держав утримуватися в міжнародних відносинах «від загрози силою чи її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної

незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісними з цілями Об'єднаних Націй»[ст.1; 4]. Міжнародний суд ООН – судовий орган Організації Об'єднаних Націй, який діє відповідно до Статуту Міжнародного Суду ООН та поширює свою юрисдикцію щодо міжнародних зобов'язань та відповідальності держав, знаходиться в м. Гаага. Врахування положень, що акт агресії Росії проти України є незаконним, порушує всі міжнародні принципи, повинен мати юридичні наслідки – вимога суду до РФ, щоб остання надала запевнення та гарантії того, що вона не вживатиме жодних незаконних заходів проти України, включаючи застосування сили; рішення про повне відшкодування всієї шкоди, заподіяної РФ внаслідок дій, здійснених нею на основі неправдивих заяв про геноцид.

– ознайомлення з нормами міжнародного гуманітарного права (МГП). Ця галузь права спрямована на захист цивільного населення від впливу збройного конфлікту та тих, хто припинив брати участь у воєнних діях. МГП покликане на обмеження наслідків конфліктів, виходячи з міркувань гуманності. Ознайомлення з джерелами МГП – Женевськими Конвенціями (4), Додатковими протоколами, діяльність Міжнародного комітету Червоного Хреста та ін [5].

– зміни трудового законодавства, в якому встановлюються особливості укладення і розірвання трудового договору з ініціатив працівника або роботодавця, переведення та зміни істотних умов праці, час роботи та час відпочинку, оплата праці та інші в умовах воєнного стану [6].

Отже, триваюча збройна агресія російської федерації проти України спричинила загрозу життю та здоров'ю всіх громадян України, суттєві матеріальні пошкодження, руйнування закладів вищої освіти, що вплинуло на подальше використання дистанційного формату під час викладання і перегляду змісту навчальних правових дисциплін, які спрямовані на формування громадянської компетентності і виховання громадян з активною життєвою позицією.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

2. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. Міністерство освіти і науки України. Київ, 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analityc.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>.

3. Як педагогу організувати свою роботу під час війни. URL: <https://osvita.ua/school/86136/>

4. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН. Статут; Міжнародний документ від 26.06.1945 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.

5. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. ООН; Конвенція від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

6. Про практику застосування трудового законодавства у галузі освіти і науки під час дії правового режиму воєнного стану : лист Міністерства освіти і науки України від 07.03.2022 № 1/3378-22. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/propraktiku-zastosuvannya-trudovogo-zakonodavstva-u-galuzi-osviti-i-nauki-pid-chasdiy-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu>.

Олійник О. М.,
к. юрид. н., доцент, завідувач кафедри теорії і методики
викладання суспільно-правових дисциплін

Солошенко О.М.
к. істор. н., доцент кафедри теорії і методики
викладання суспільно-правових дисциплін
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ОBOB'ЯЗКІВ В РОЗВИВАЮЧИХ КРАЇНАХ У ХХ СТ.

Характерним для країн американського та африканського континентів є регулювання обов'язків людини і громадянина як на конституційному рівні, так і шляхом їх закріплення у регіональних (рамкових) деклараціях. Так, обов'язки людини на африканському континенті встановлені «Африканською Хартією прав людини і народів» (прийнята в червні 1981 р., вступила в дію в січні 1988 р.) [1]. Головним є те, що в преамбулі Хартії закріплено положення, відповідно до якого «володіння правами і свободами також передбачає виконання обов'язків з боку кожного». Частина 1 Хартії «Права і обов'язки» складається з двох розділів, другим з яких і встановлюються обов'язки.

Відповідно до ст. 27 Хартії «кожний несе обов'язки щодо своєї сім'ї, суспільства, держави та інших легально визнаних об'єднань і міжнародного співтовариства». Відзначається, що «кожен користується наданими йому правами і свободами, належним чином поважаючи права і свободи інших, суспільну безпеку, мораль і загальні інтереси». При цьому «кожен зобов'язаний поважати і ставитися до ближнього без дискримінації, а також підтримувати стосунки, що мають на меті допомогу, захист і збільшення взаємної поваги і терпимості» (ст. 28) [1]. Ці положення викладені в дусі затвердження людинолюбного ставлення до особистості з боку інших людей, усвідомлення ними суспільної цінності кожної особи, звернення до норм християнської моралі, до ідеалів добра, поваги до ближнього.

Признаючи «сім'ю природною ланкою і основою суспільства» (ст. 18),

Хартія встановила «обов'язок для кожного підтримувати гармонійний розвиток сім'ї і працювати задля її зміцнення і поваги; завжди поважати батьків, допомагати їм у випадку потреби» (п. 1, ст. 29).

Властивістю Хартії є те, що вона ввела в юридичний обіг досить широке коло обов'язків особи саме по відношенню до держави і суспільства. Серед них: «обов'язок служити національним інтересам, надаючи для цього свої фізичні та інтелектуальні можливості; не ставити під загрозу безпеку своєї держави чи держави місця проживання; зберігати і зміцнювати соціальну солідарність, особливо у випадку загрози; оберігати і зміцнювати національну незалежність і територіальну цілісність своєї країни, сприяти її захисту у відповідності до закону; працювати в міру сил і можливостей, а також платити податки; зберігати і розвивати позитивні африканські культурні цінності у стосунках з іншими членами суспільства в дусі терпимості, діалогу, консультацій і сприяти заохоченню морального здоров'я суспільства». Вказані обов'язки мають здебільшого морально-зобов'язуючу природу, і їх виконання повністю залежить від волі особи, її культури, освіченості. Адже Хартія – це деякою мірою декларативне джерело права. Втім, держави – члени «Організації африканської єдності», які ратифікували Хартію «зобов'язуються приймати законодавчі та інші заходи для того, щоб вони стали загальнообов'язковими (ст. 1) [1].

Обов'язки людини і громадянина на Американському континенті врегульовані в «Американській декларації прав і обов'язків людини» 1948 р. [2]. «Усі люди народжені вільними і рівними в своїй гідності і правах, і, будучи від природи наділені розумом і свідомістю, вони повинні ставитися один до одного як брати», – проголошується в Преамбулі Декларації. Як і в «Африканській Хартії», вказується, що «права і обов'язки є взаємопов'язаними у всій соціальній і політичній діяльності людини». Обов'язки в Декларації майже ідентичні обов'язкам в Хартії, що свідчить про виразну універсалізацію обов'язків людини і громадянина. «Обов'язок кожної особи поводити себе у стосунках з іншими таким чином, щоб всякий і кожний міг повною мірою

формувати і розвивати свою особистість», – визначено у ст. XXIX Декларації [2].

Серед інших обов'язків можна виділити «обов'язок кожного допомагати, підтримувати, навчати своїх неповнолітніх дітей, обов'язок дітей поважати своїх батьків, допомагати їм, підтримувати і захищати їх, коли вони цього потребують; обов'язком кожного є також отримання початкової освіти, дотримання закону, сплати податків, праця в тій мірі, в якій дозволяють здібності й можливості; обов'язок утримуватися від політичної діяльності в іноземній державі. Принциповим є встановлення обов'язку участі в голосуванні» (ст. XXXII) [2].

Яскравим регіональним прикладом, що на закріплення ключових обов'язків особи позначаються релігійні традиції народу, є положення ст. 25 Конституції Ісламської Республіки Пакистан 1956 р., яка встановлює, що «мусульмани повинні мати можливість впорядковувати своє життя в індивідуальній і колективній сферах відповідно до вчення і вимог ісламу, викладених у Священному Корані і Сунні» [3]. Конституція Афганістану 1931 р., закріпивши в ст. 1 «священну релігію ісламу як офіційну і загальну для всіх підданих», в ст. 10 встановила, що «всі афганські піддані зобов'язані суворо дотримуватись велінь релігії і віросповідання, а також політичних законів держави, в підданстві якої вони знаходяться»[4]. Практично всі конституції країн Близького і Середнього Сходу закріпили іслам в якості державної релігії і відповідні обов'язки особи, а також обов'язки по сплаті податків, військовій службі та початковій освіті.

В аспекті юридичного врегулювання ключових обов'язків людини зразковою є вже не діюча тепер Конституція Республіки Єгипет 1956 р. [5, с. 40–66]. Ст. 58 проголосила, що «захист батьківщини є священним обов'язком, а військова служба є справою честі єгиптян. Обов'язком громадян визнавалася сплата податків і початкова освіта, а також підтримання громадського порядку і дотримання суспільної моралі». Надаючи єгиптянам право участі у виборах, одночасно вказувалося, що «участь у громадському

житті є їхнім національним обов'язком» (ст. 61). Головним було те, ще відповідно до ст. 27 «громадське майно визнавалося недоторканим, а його охорона проголошувалася обов'язком кожного громадянина Єгипту» [5, с. 43].

Отже, крім закріплення своєрідних обов'язків громадян, пов'язаних із релігійними традиціями народів Близького і Середнього Сходу, їх конституціями були врегульовані й обов'язки, властиві більшості країн світу. Це вказує про універсалізацію обов'язків, процес зближення у врегулюванні основних обов'язків людини і громадянина, не враховуючи наявні відмінності національної та історичної природи, який проходить у двох напрямках, а саме: з одного боку, шляхом їх встановлення на рівні конституції; з іншого, певною уніфікацією формулювань ключових обов'язків в конституціях різних країн світу, інакше кажучи через єдність сутності, списку основних обов'язків.

Поряд з цим, для конституційного врегулювання конституційних обов'язків людини і громадянина в практиці країн світу характерне, що якщо на Африканському та Американському континентах основні обов'язки особи сформульовані як в деклараціях, так і в конституціях, то в країнах Європи вони врегульовані лише на рівні конституцій, і то в обмеженій кількості.

Виходячи з цього, можна запропонувати прийняти «Всесвітню декларацію основних обов'язків людини» для повної гармонізації між правами, обов'язками людини і громадянина різних континентів нашої планети. Наприклад, можна включити в цю декларацію «обов'язок не перешкоджати, не обмежувати і не утискати здійснення прав інших; обов'язок кожного працювати і діяти у відповідності із своїми здібностями на благо інтересів суспільства» тощо.

Список використаних джерел:

1. African [Banjul] Charter on Human and Peoples' Rights. URL.: <http://hrlibrary.umn.edu/instree/z1afchar.htm>.
2. Американська декларація прав і обов'язків людини. URL.: https://constituanta.blogspot.com/2011/02/blog-post_27.html.
3. Constitution of the Islamic Republic of Pakistan 1973, as amended to 2019. URL.: <https://www.constituteproject.org/countries/Asia/Pakistan?lang=en>.

4. Конституція Афганістану 1931 р. URL.: <http://lua.pp.ua/3/215490.html>.

5. Конституции государств Ближнего и Среднего Востока / Пер. под ред. И. Д. Левина. М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1956. 591 с.

Пархета В. І.,
викладач кафедри соціальних і
правових дисциплін,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЗА ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Проблема насильства гостро постає у сучасному соціальному просторі, а також є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини у всьому світі, нажаль, не є виключенням і наша держава. Саме тому, Кримінальний кодекс України (КК України) був доповнений ст. 126-1, яка передбачає відповідальність за домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [1]. Незважаючи на зумовлений низкою об'єктивних чинників певний песимізм науковців стосовно можливості адекватного застосування відповідної норми, тим не менш, маємо свого роду бум обвинувальних вироків щодо вчинення домашнього насильства.

Згідно з Єдиним звітом про кримінальні правопорушення у державі, за січень – вересень 2019 року було обліковано 700 правопорушень, 421 справу направлено у суд з обвинувальним актом, стосовно трьох осіб – з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру [2]. У 2021 році – обліковано вже 2191 таких порушень, направлено до суду – 1832 [3], у 2022 році – 1496, з них до суду направлено – 1222 провадження [4]. Тож, можемо

простежити тенденції розвитку судової практики проаналізувавши вироки за вказаною статтею, розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень, які набрали законну силу. Станом на 31 грудня 2022 року у цьому реєстрі було розміщено більше 4 тисяч таких вироків.

Так, потерпілою від домашнього насильства зазвичай є жінка (95% випадків). Водночас 5% випадків свідчать про наявність потерпілого чоловічої статі.

Аналіз судових рішень свідчить, що домашнє насильство вчинялося шляхом застосування до потерпілої особи психологічного або фізичного насильства. Так, згідно з формулюваннями, використаними судами в обвинувальних вирокх, психологічне насильство виражалось у нецензурній лайці, погрозі фізичної розправи (насильства), змушуванні залишити місце проживання, намаганні вигнати з будинку. Натомість фізичне насильство до потерпілої особи зазвичай проявлялося у шарпанні за верхній одяг, штовханні, хапанні потерпілої особи за волосся, нанесенні ударів, побоїв, заподіянні тілесних ушкоджень. Питання про кримінально-правову оцінку дій винуватих постає у тих випадках, коли проявом фізичного насильства стало спричинення такої фізичної шкоди, що охороняється самостійними кримінально-правовими нормами. У проаналізованих вирокх дії осіб, як правило, кваліфікуються лише за ст. 126-1 КК України. Наприклад, у вироку Котовського міськрайонного суду Одеської області від 24.09.2019 року у справі № 505/2062/19 зазначено, що потерпілій особі спричинено тілесні ушкодження: забій м'яких тканин скроневої ділянки, синці у лобно-скроневій ділянці зліва, які за ступенем тяжкості віднесено до легкого тілесного ушкодження, які призвели до короткочасного розладу здоров'я [5].

Водночас вирокх Кобеляцького районного суду Полтавської області від 21.06.2021 року у справі № 532/1246/21 особу було засуджено за сукупністю злочинів, передбачених у ч. 1 ст. 125, ч. 2 ст. 125 та ст. 126-1 КК України [6].

На думку О. О. Дудорова та М. І. Хавронюка, будь-який вид насильства, спричинений потерпілій особі, відповідальність за який передбачається у

самостійній кримінально-правовій нормі, підлягає додатковій кваліфікації зі ст. 126-1 КК України [7, с. 71]. На наш погляд, такий підхід суперечить принципу недопустимості подвійного ставлення у вину. Натомість прийнятним є інший критерій: у тому випадку, коли санкція статті (частини статті) Особливої частини КК України, що передбачає простий одиничний злочин, який входить до складу складеного, перевищує санкцію статті (частини статті) Особливої частини КК України, що передбачає складений злочин, діяння особи слід кваліфікувати за сукупністю злочинів. Інакше дії винуватої особи слід кваліфікувати лише за нормою про ціле – ст. 126-1 КК України. З огляду на викладене вбачається, що у разі застосування домашнього насильства у формі ударів, побоїв, легких тілесних ушкоджень дії винуватого потрібно кваліфікувати за ст. 126-1 КК України, проте якщо винуватим спричинено, наприклад, середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження, його дії слід кваліфікувати, окрім ст. 126-1, ще й за ст.ст. 121, 122 КК України.

Цікавими з боку правозастосування є судові рішення, в яких доказом спричинення домашнім насильством суспільно небезпечних наслідків наведено конкретний висновок судово-психіатричної експертизи. Так, у вирокі Білокуракинського районного суду Луганської області від 29.07.2019 р. у справі № 433/796/19 зазначено, що згідно з висновком судово-психіатричної експертизи № 90 від 22.05.2019 р. винуватий завдав шкоди психічному здоров'ю потерпілої особи, в якій досі виявляються ознаки розладів адаптації у вигляді змішаної тривожної та депресивної реакції. У цьому судовому рішенні йдеться про те, що вказані психічні (та емоційні) розлади відповідно до зазначеного висновку судово-психіатричного експерта перебувають у прямому причинному зв'язку з діями, які були вчинені щодо потерпілої особи[8]. На нашу думку, такий підхід є прийнятним, оскільки відповідає принципу конкретності кримінально-правової кваліфікації. Тому у судових рішеннях доцільно не лише наводити формулювання суспільно небезпечних наслідків, зазначених у диспозиції ст. 126-1 КК України, а й розкривати, в чому саме вони

виявилися у конкретному випадку з посиланням на офіційні документи, що підтверджують відповідну обставину (зокрема, на висновки експертів).

Таким чином, як вбачається, застосування кримінального законодавства України за домашнє насильство характеризується наявністю різних підходів як під час кримінально-правової кваліфікації за ст. 126-1 КК України, так і під час призначення покарання за вчинення відповідного злочину, що формує сучасний вектор праворозуміння та правозастосування. Певні недоліки відповідного правореалізаційного процесу у контексті застосування ст. 126-1 КК України обумовлені, з одного боку, нечіткістю законодавчих формулювань, а з другого – відсутністю конкретних орієнтирів для розуміння змісту відповідної кримінально- правової норми

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2000 № 2341-III. URL: [https:// zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14](https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14) (дата звернення: 14.03.2023).

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – вересень 2019 року. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення: 12.03.2023).

3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – грудень 2020 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 14.03.2023).

4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень – жовтень 2022 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 14.03.2023).

5. Вирок Котовського міськрайонного суду Одеської області від 24.09.2019 у справі № 505/2062/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84511663> (дата звернення: 12.03.2023).

6. Вирок Кобеляцького районного суду Полтавської області від 21.06.2019 у справі № 532/1246/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82692602> (дата звернення: 12.03.2023).

7. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2019. 288 с.

8. Вирок Білокуракинського районного суду Луганської області від 29.07.2019 у справі № 433/796/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83325191> (дата звернення: 12.03.2023).

Подобедова О. В.,
старший викладач кафедри
соціальних і правових дисциплін,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ У ЗДОБУВАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Враховуючи всі аспекти Закону України «Про освіту», мета якого реалізовується через формування ключових компетентностей передбачає формування правової громадянської та соціальної компетентності, що пов'язано з реалізацією ідей демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей. Наступним етапом стає здобуття освітнього ступеня «бакалавр» в закладах вищої освіти. Адже враховуючи Закон України «Про вищу освіту» де вища освіта передбачає опанування знаннями, формування умінь і практичних навичок відповідно до майбутньої професійної діяльності. Реалізація основних завдання даного закону полягає у формуванні особистості шляхом патріотичного, правового та екологічного виховання [2].

Для більш детального встановлення компонентів необхідно здійснити розвідку багатозначного феномену «правова культура». У науковій літературі

термін «культура» має різні тлумачення, але для нашого дослідження є актуальними такі: Культура – це сукупність матеріального і духовного надбання людства, нагромадженого, закріпленого і збагаченого упродовж історії, що передається від покоління до покоління. Філософський аналіз культури становить наукову цінність, тому що без філософської рефлексії, культура може бути усвідомлена лише як фрагментарні її прояви, а не як соціально-історична цілісність. Таким чином, у культурі виявляє себе особлива нормативна сфера, з якою пов'язується існування такого явища світу культури, як право [3, с. 36].

Для здобувача вищої освіти готовність є одним із важливих факторів, що впливає на усі сфери життєдіяльності суспільства, в тому числі на правомірну поведінку та рівень правосвідомості громадян. У рамках нашого дослідження погоджуємось із думкою багатьох науковців, що правова культура особи є такою її властивістю, яка характеризується загальною повагою до права, достатнім знанням змісту правових норм і вмінням їх застосовувати, а також активною правомірною поведінкою у всіх життєвих ситуаціях, є позитивною правосвідомістю у дії, а тому чим вищий рівень правової культури, тим менший рівень правопорушень, тим економічно стабільніше суспільство і щасливіші його члени [1, с. 14].

Сформована на високому рівні правова культура у майбутнього випускника закладу вищої освіти, передбачає його готовність до здійснення подачі знань з правової сфери зокрема для учнів закладів загальної середньої освіти. Для нашого дослідження є важливим встановити всі аспекти та проблеми формування правової культури у здобувачів освітнього ступеня «бакалавр», спеціальності Середня освіта (Історія. Правознавство), кваліфікації вчитель правознавства.

Для досягнення мети нашого дослідження було здійснено комплекс теоретичних, методичних та організаційних заходів, які були застосовані під час, констатувального та формувального етапів експерименту. Перший – аналітичний етап полягав в проведенні аналізу літератури, освітньої програми,

робочих програм, силабусів, методів, способів, підходів та технологій, що використовуються в освітньому процесі підготовки вчителя історії та правознавства.

Другий – констатувальний етап передбачав використання різних методи та методики для визначення рівня готовності майбутнього педагога до формування правової культури в учнів закладів загальної середньої освіти. Також було проведено анкетування серед здобувачів освіти. Його ми проводили у процесі реалізації мети констатувального етапу експерименту, для встановлення рівня мотивації правової діяльності, правових знань та правової компетентності. Анкетування відбувалося серед 2–4 курсів. Але перед початком стало здійснено випадковий відбір студентів до двох груп, а саме до експериментальної та контрольної.

Третій – формувальний етап це побудова освітнього процесу для контрольної та експериментальної груп. Освітній процес в здобувачів контрольних груп відбувався без змін, тобто традиційно, відповідно до освітньої програмами. Натомість в експериментальній групі освітній процес був побудований з врахуванням ціленаправленої діяльності на формування правової культури.

Робота в експериментальній групі розпочалась з побудови стратегії на мотивацію студентів до опанування правових знань, підвищення правової свідомості та вироблення правових здібностей, як важливих елементів майбутньої професійної діяльності. У процесі було використано різні семінари, міні-лекції та диспути з метою формування уявлення, розуміння та реалізацію власного потенціалу у майбутній професійній діяльності.

Наступний крок полягав у підвищенні рівня знань шляхом інтеграції правових знань. Він був реалізований через перегляд та оновлення змісту фахових та вибіркових дисциплін. Дані дисципліни впливають на формування особистісно-професійних якостей, але використання міжпредметного та міжтематичного підходів дозволило процес викладання переформатувати у процес опанування правових та педагогічних знань. Все це відбувалося під час

семінарів, диспутів, лекції-візуалізації, лекції-бесіди, особистого спілкування, участю в конференціях, тощо. Наступне стало практичне використання набутих теоретичних знань. Дане передбачало формування правових практичних умінь та навичок з використанням активних та інтерактивних методів навчання, як рольові та імітаційні ігри, моделювання педагогічних ситуацій, кейс-стаді і розв'язання професійно-педагогічних задач, робота у групах, ситуаційно-рольові, творчі, організаційно-діяльнісні, імітаційні, ділові ігри, ігри-розминки, індивідуальні проєкти, методичний семінар, семінар-диспут, ігри, дискусії, тренінги тощо.

Процес проходження діяльнісно-рефлексивного компонента правової культури здійснювався через практичну діяльність. Дане відбувалося під час самостійно-рефлексивного етапу, а саме у процесі проходження педагогічної практики та практики з права.

Отже, аналізуючи вище викладене нам дозволяє зрозуміти, що дотримання етапів формування правової культури у здобувачів вищої освіти спеціальність «правознавство» передбачає готовності до професійної діяльності, а зокрема формування правової культури в учнів закладів загальної середньої освіти. А виокремленні критерії в повній мірі визначають рівень вказаної готовності.

Провівши аналіз науково-педагогічної літератури нам вдалося встановити характеристику компонентів правової культури. Було визначено етапи формування правової культури в здобувачів вищої освіти. Охарактеризовано критерії для встановлення рівнів сформованості компонентів правової культури в майбутнього вчителя правознавства.

Список використаних джерел:

1. Драпушко Р. Г. Сучасні виклики і загрози правової культури молоді. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 18–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anopr_2021_4_5 (дата звернення: 13.02.2023).

2. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 08.12.2022).

3. Макаренко Л. О. Феномен культури у філософському дискурсі. *Держава і право: зб. наук. пр. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 73. С. 32–46.

Рись В. Г.,
к. політ. н., доцент кафедри права,
Житомирський інститут МАУП

ЮРИДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

В умовах демократичної країни реалізація правових гарантій забезпечення основних прав і свобод полягає у специфічній організаційно-правовій діяльності державних органів у сфері кримінального судочинства. У справедливому суспільстві повинні діяти неупереджені закони, пов'язані із забезпеченням прав особи, функціонувати незалежні суди та органи правопорядку, що мають довіру громадян.

Конституція України у Статті 21 проголошує те, що «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними», а «права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані (Ст. 22) [1].

Забезпечити права людини, вважає В. Бігун [2], означає створити умови, за яких права людини поважаються та визнаються, як державою, так і особою, та ефективно реалізуються, за потреби захищаються за допомогою права. Це, зокрема, передбачає трансформацію основоположних прав людини в юридичні права та обов'язки суб'єктів права, коли певні можливості людини, які визначаються як основоположні права, будуть гарантовані державою через їх визначення як загальнообов'язкових правил поведінки, а держава та інші суб'єкти матимуть обов'язок їх дотримуватися, гарантувати.

Як стверджує А. Романова [3], система забезпечення прав і свобод людини та громадянина складається з чотирьох підсистемних елементів, а саме:

інституційне забезпечення, правове забезпечення, організаційне забезпечення, ресурсне забезпечення.

Категорія «захист прав і свобод людини», переконаний Я. Троян [4], в основному використовується у вузькому значенні, тобто необхідність в останньому виникає у разі загрози або реального зазіхання на них або в результаті їх порушення. Захист прав і свобод особи за своїм змістом спрямовані на регламентацію порядку дій суб'єктів права з метою недопущення порушення гарантованих прав, максимального усунення можливостей такого порушення або порядку відновлення порушених прав шляхом закріплення відповідних прав, повноважень цих суб'єктів та органів.

Головною метою гарантій прав людини є забезпечення їх беззаперечної, повсюдної системної дії, здійснення їх захисту та відновлення у випадку порушення. Вивчення механізму юридичних гарантій потребує системного підходу, оскільки відбуваються трансформації у політичній і соціальній сферах держави, змінюються правові принципи до закріплення гарантій та регулювання підстав реалізації права і свободи особистості тощо.

Впровадження у практику принципів гарантій на належному якісному рівні передбачає складний, комплексний характер механізму юридичних гарантій та вимагає врахування зовнішніх чинників, які об'єктивно можуть впливати на них.

Зміст діяльності держави у напрямку забезпечення прав та свобод людини і громадянина полягає у таких видах діяльності:

- гарантування, тобто забезпечення передумов реалізації права чи його відновлення;
- організація самого процесу реалізації особистістю своїх суб'єктивних прав;
- охорона та захист прав і свобод людини та громадянина.

Постає питання гарантування цих прав і свобод, тому що саме у вигляді гарантій пасивне визнання суб'єктивного права перетворюється у його реальне здійснення. Сенс забезпечення прав людей полягає у тому, що це об'єктивно

необхідна сфера діяльності держави, яка на основі законодавчої регламентації віддзеркалює її соціальне призначення. Іншими словами, діяльність із забезпечення прав і свободи людини і громадянина є однією із значущих функцій держави.

Реалізація прав і свобод особистості є складним соціально-юридичним механізмом, який сформувався під впливом типу політичного режиму країни, особливостями реалізації влади, формою державного устрою тощо. Нерозривною складовою такого механізму виступають гарантії прав і свобод особистості – соціальні умови та спеціальні юридичні засоби. Категорія «механізм забезпечення прав особистості» складається з таких елементів:

- правові норми, що закріплюють права та свободи;
- юридичні факти виникнення та припинення прав і свобод;
- діяльність спеціальних уповноважених органів забезпечення гарантій прав особистості;
- спеціальні юридичні процедури, покликані захищати права і свободи;
- рівень правової культури суспільства;
- інститут юридичної відповідальності.

Таким чином, механізм дії правових гарантій і законних інтересів осіб є системою дій державних органів, які їх реалізують. Влада держави повинна бути обмежена необхідністю забезпечити хоча б мінімальні умови своїм громадянам для того, щоб вони могли жити із почуттям людської гідності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z960254K?an=1> (дата звернення: 2.03.2023).
2. Бігун В. С. Судове право розуміння у механізмі забезпечення прав людини. URL: <http://bihun.in.ua/jushits/jurhit/article/632> (дата звернення: 4.03.2023).
3. Романова А. А. Система забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Форум права*. 2012. № 2. С. 599–602. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення: 6.03.2023).

4. Троян Я. Інститут забезпечення конституційних прав і свобод: поняття, основні ознаки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 210–215. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/6/39.pdf> (дата звернення: 6.03.2023).

Родік Т. П.
старший викладач кафедри
соціальних і правових дисциплін,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ПАРТИСИПАЦІЯ ЯК ОЗНАКА РОЗВИТКУ ГРОМАДИ

Оригінальна англomовна версія гасла-принципу, котра звучить як «Nothing About Us Without Us» («Нічого про нас без нас»), була запроваджена міжнародним рухом людей з інвалідністю задля демонстрації фундаментальних змін до запровадження принципу їхньої участі та інтеграції в усі аспекти політичного, соціального, економічного та культурного життя.

Надалі це гасло почали повсюдно використовувати як символ того, що жодне суспільство не може стверджувати, що його засновано на принципах демократії, справедливості та рівності, якщо різні групи людей (громадськості) незалежно від статі, віку, соціального стану, релігії, інвалідності тощо не можуть брати повноцінну, активну, відчутну участь у процесі формування політики та прийняття управлінських рішень із питань, що мають вплив на їхнє життя та життя їхніх спільнот [1].

Дотримання цього принципу в процесі публічного управління на місцевому рівні є надзвичайно важливим для України в умовах реформування місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою. Він також означає, що потрібно вийти за межі оцінювання середнього та сукупного прогресів на шляху забезпечення розвитку для всіх груп населення на дезагрегованому рівні.

Громадська участь є однією із засад функціонування громадянського суспільства, побудованого на засадах конституційної демократії. Де існує

реальна можливість громадян, незалежно від статі, віку, соціального стану, релігії, інвалідності, публічно висловлювати свою позицію, а подекуди навіть відстоювати її, консолідуючись з однодумцями з метою обміну думками, просування своїх поглядів та ефективного здійснення організаційного впливу на органи влади.

Реформа децентралізації владних повноважень, розвиваючись на місцях реалізується через процеси покращення спроможності місцевих жителів розуміти і реалізовувати свої права, – безпосередньо брати участь у постановці і вирішенні питань місцевого значення. Децентралізація влади і ресурсів дала поштовх до розвитку місцевого самоврядування і територіальних громад в Україні.

Партисипація – залучення громадян до ухвалення рішень – стосується різних механізмів вираження думки громадськості і дозволяє громаді впливати на суспільні рішення, що є ознакою розвитку демократичного суспільства. На сучасному етапі партисипація стає важливим інструментом у будь-якій сфері життєдіяльності територіальних громад для залучення різних груп жінок і чоловіків у комунікацію з органами місцевого самоврядування. В означеному сенсі вона виступає основним принципом комунікації [2, с. 28].

Україна приєдналась до Ради Європи у 1995 р., чим взяла на себе зобов'язання дотримуватись європейських стандартів, зокрема, у сфері місцевої та регіональної демократії. В цьому напрямі було ратифіковано Європейську хартію місцевого самоврядування у 1997 р. та Додатковий протокол про право на участь у справах органу місцевого самоврядування у 2014 р.

Останнім часом принципи партисипативного управління все частіше використовуються в місцевому самоврядуванні як модель управління територіальними громадами. Підтримується цей вектор і в нормативно-правових документах. Зокрема, в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 рр., затвердженій Кабінетом Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695, визначено, що нова політика регіонального розвитку під час

стратегічного планування «включатиме побудову культури партнерства та співробітництва, орієнтованої на взаємодію громадян та публічних інституцій щодо розвитку». Тобто використання інтелектуального потенціалу, знань та умінь населення країни у суспільно-політичному та економічному житті набуває все більшої актуальності, а залучення населення до участі в публічному управлінні є головним ресурсом підвищення ефективності та конкурентоспроможності країни, регіону, громади [4,с. 235].

Перевагами залучення громадян до ухвалення рішень такого підходу є легітимність прийнятого рішень, запобігання внутрішнім конфліктам, встановлення соціальної справедливості, підвищення інформованості різних вікових та соціальних груп.

Для реалізації різних форм партисипації можна застосовувати різноманітні техніки: дорадчі комісії, створення білих, зелених книг та інших публічно-консультаційних документів, різноманітні форми е-демократії.

Варто зауважити, що при здійсненні будь-яких дій з метою соціальної, економічної та культурної активізації громадян необхідно реально, а не формально залучати мешканців до обговорення та вирішення справ у власній громаді. В кінцевому результаті мешканці повинні взяти на себе співвідповідальність за процеси на місцях.

Використання дієвих механізмів залучення громадян до формування, вироблення та реалізації важливих для громади рішень, якісне застосування партисипаторних технік (створення інструментів публічного діалогу, справжніх громадських консультацій, дорадчих комітетів, учасницького планування, просторової партисипації, груп за завданнями) сприятиме наступним процесам:

- збільшенню участі громадян у публічному процесі, спільному прийнятті рішень, співвідповідальності за питання, що стосуються громади;
- розширенню меж суспільного діалогу та дискусії, що в свою чергу, досить часто є стимулом «виходу із тіні» людей із власними ідеями, які вони свого часу не мали мужності публічно представити;

- створенню сприятливого клімату для обговорення, без цинічних, дрібних (партикулятивних) конфліктів заради власних інтересів;
- створенню нових засад співпраці із владою, розумний контроль влади і одночасна легітимізація перед громадянами;
- можливості вживати заходів, що відповідають реальним потребам; будуть гарантією прийняття рішень, що свою чергу, сприятиме збільшенню довіри до влади [3, с. 235].

Питання громадської участі є актуальними, хоча і гальмуються низкою викликів об'єктивного та суб'єктивного характеру: громадянською апатією; дефіцитом фінансів, що спричиняє необхідність визначення пріоритетів; недостатністю існуючих механізмів представлення інтересів громадян; надмірними очікуваннями від органу влади й відсутністю лояльності до його діяльності; збільшенням ролі ЗМК, появою нових акторів (ініціативні групи, НГО, громадські рухи тощо); необхідністю напрацювання нових моделей лідерства (відмінних від командно-адміністративних); розвитком нових технологій, що потребує додаткової «медійної гігієни» з точки зору громадської активності та ін.[2, с. 29].

У нашій державі прослідковується позитивна тенденція залучення громадян до обґрунтування та прийняття рішень місцевих органів влади.

Зокрема, щодо стратегічного планування розвитку територіальних громад, то партисипаційні процеси лобіюються та підтримуються як європейськими організаціями так і вітчизняними організаціями, що надають методологічну підтримку. До того ж є об'єднані територіальні громади, які мають власний досвід партисипативної моделі стратегічного планування.

Застосування нових форм та механізмів партисипації сприятиме консолідації суспільства щодо реального вирішення проблем, а не формальної участі в управлінні громадою; сприятиме підняттю рівня довіри до влади; сприятиме зміцненню політики інформаційної відкритості у діяльності органів державної влади.

Список використаних джерел:

1. Гончар Ю., Дрожжин Д., Зінченко А. Партисипація у стратегуванні розвитку громади. URL: <http://sg.vn.ua/wp-content/uploads/2022/02/UA-UNDP-participation-in-strategic-planning-web.pdf>.

2. Єченко О. В. Опитування як інструмент партисипації та вивчення потреб аудиторії для залучення різних груп жінок і чоловіків у комунікаційний процес. *International scientific conference «Journalism, advertising and PR: European development direction» : conference proceedings, July 16–17, 2021. Riga, Latvia* : «Baltija Publishing», 2021. 28–31 pages (дата звернення: 20.03.2023).

3. Колесніченко О. М., Кравченко М. В. Особливості партисипації в умовах пандемії. *Право та державне управління*. 2021 р. № 2. С. 233–240.

4. Семяновський В. М. Партисипативне управління як модель управління територіальними громадами. *Статистика України*. 2018. № 1. С. 47–51 URL:: [http:// 194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/ 3424/1/4751.pdf](http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/3424/1/4751.pdf) (дата звернення: 20.03.2023).

Штефан О. О.,

д. юрид. н., професор, провідний науковий
співробітник відділу захисту прав
інтелектуальної власності,
НДІ інтелектуальної власності НАПрН України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ – НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА

Євроінтеграційні процеси в Україні активізували проведення реформування як законодавства так й системи управління у сфері інтелектуальної власності. Так, з 1 січня 2023 р. набув чинності Закон України «Про авторське право і суміжні права» (далі – Закон) у новій редакції, яким були внесені суттєві зміни як щодо визначення об'єктів правової охорони, так і реалізації прав на ці об'єкти, включаючи їх захист у разі порушення, а також переліку порушень авторського права і суміжних прав.

На окрему увагу заслуговує положення п. 2 ч. 2 ст. 53 Закону, щодо визначення порушень особистих немайнових та/або майнових авторських і суміжних прав. Так, законодавець приділяє увагу питанням імпорту, експорту об'єктів авторського права та суміжних прав, в результаті яких можуть бути скоєні порушення прав на ці об'єкти.

Окрім піратства, законодавець виокремив таке правопорушення як «ввезення на митну територію України без дозволу суб'єктів авторського права та/або суб'єктів суміжних прав примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, записів передач організації мовлення», при цьому такі дії є однією із кваліфікуючих ознак піратства.

Слід зазначити, що у ст. 4 Митного кодексу України нормативно закріплений термін «піратські товари» і надано його визначення, а саме: «товари, що є предметами порушення авторського права та/або суміжних прав або права інтелектуальної власності на зареєстрований промисловий зразок в Україні та які являють собою або містять копії, зроблені без згоди правовласника авторського права і суміжних прав або права інтелектуальної власності на промисловий зразок чи особи, уповноваженої таким правовласником у країні виробництва». Безпосередні заходи захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України врегульовуються у розділі XIV Митного кодексу України. Водночас, якщо порівняти визначення терміну «піратства у сфері авторського права і суміжних прав», закріплене у Законі та терміну «піратські товари», закріпленого у Митному кодексі України наявною є термінологічна розбіжність. Закон пов'язує порушення авторського права та/або суміжних прав із «суб'єктами» цих прав, а Кодекс – з «правовласниками», яким належать ці права. Таке термінологічне неузгодження має бути усунуте.

Також із таким порушенням як ввезення на митну територію України без дозволу суб'єктів авторського права та/або суб'єктів суміжних прав примірників творів, фонограм, відеограм, записів передач організації мовлення логічно поєднане інше порушення авторського права та/або суміжних прав -

імпорт, розповсюдження примірників об'єктів авторського права та/або об'єктів суміжних прав, з яких без дозволу суб'єктів майнових прав на ці об'єкти вилучено чи у яких змінено інформацію про управління правами, зокрема в електронній (цифровій) формі (п. 7 ч. 2 ст. 53 Закону). Цей різновид порушення авторського права та/або суміжних прав можливий у тих випадках, коли порушення зазначених прав не було виявлено під час здійснення митних процедур при ввезення на митну територію України об'єктів зазначених прав або коли суб'єкти цих прав не здійснили відповідні дії щодо захисту своїх прав. Згідно із ст. 74 Митного кодексу України під імпортом (випуском для вільного обігу) розуміється митний режим, відповідно до якого іноземні товари після сплати всіх митних платежів, встановлених законами України на імпорт цих товарів, та виконання усіх необхідних митних формальностей випускаються для вільного обігу на митній території України, тобто території України, зайнятою сушею, територіальним морем, внутрішніми водами і повітряним простором, а також території вільних митних зон, штучні острови, установки і споруди, створені у виключній (морській) економічній зоні України, на які поширюється виключна юрисдикція України, становлять митну територію України (ст. 9 Митного кодексу України). У свою чергу, під вільним обігом товарів, згідно із п. 6 ч. 1 ст. 4 Митного кодексу України розуміється обіг товарів, який здійснюється без обмежень з боку митних органів України.

Слід зазначити, що в національному законодавстві дається визначення поняттям «обіг продукції» як рух продукції шляхом переходу права власності на неї починаючи з моменту введення її в обіг і закінчуючи споживанням, використанням або вилученням з обігу (Закон України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» від 14.01.2000 N 1393-XIV) та «введення продукції в обіг» - будь-яке перше платне або безоплатне постачання продукції для її розповсюдження, споживання (використання) на ринку України (Закон України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» від 19.05.2011 N 3390-VI).

Тобто, коли відбувається пропонування публіці примірники творів та об'єктів суміжних прав, саме по собі їх походження (імпорт чи не імпорт) не має значення, головне щоб були додержані права суб'єктів авторського права та суміжних прав. Чи є примірник імпортованим буде мати значення лише тоді, коли до юридичної відповідальності будуть притягатися іноземні виробники примірників творів та об'єктів суміжних прав, які виготовляючи їх порушили авторське та суміжне право відповідних суб'єктів. Проте, якщо виходити із національної судової практики, іноземні виробники контрафактних примірників творів не притягаються до юридичної відповідальності.

Слід зазначити, що ввезення, вивезення на митну територію країн-учасниць ЄС, а також імпорт примірників об'єктів авторського права та суміжних прав у країни-учасниці ЄС із порушенням прав суб'єктів цих прав, національне законодавство країн ЄС у сфері права інтелектуальної власності також відносить до порушень, за які передбачається юридична відповідальність. При цьому митні процедури, на етапах яких можна виявити піратські екземпляри та протидіяти порушенню авторського права і суміжних прав характеризуються дворівневістю – застосовуються загальні митні правила ЄС, та відповідні положення національного законодавства, наприклад, Кодекс інтелектуальної власності Франції врегульовує порядок звернення до митної адміністрації суб'єктів авторського права та суміжних прав, які вважають, що їх права порушенні щодо примірників, які перебувають на митному оформленні (ст. L335-10) [1].

Якщо звернутися до нашого національного законодавства, то можна також зробити висновок про дію дворівневого механізму захисту авторського права і суміжних прав як в процесі виявлення порушень цих прав при здійсненні митних процедур, так й закріплення у спеціальному законі про авторське право і суміжні права окремого різновиду порушення – ввезення на митну територію України без дозволу суб'єктів авторського права та/або суб'єктів суміжних прав примірників творів (у тому числі комп'ютерних

програм і баз даних), фонограм, відеограм, записів передач організації мовлення.

Список використаних джерел:

1. France fr615 Code de la propriété intellectuelle (version consolidée au 30 juin 2022). URL: <https://www.wipo.int/wipolex/fr/text/585611> (дата звернення: 27.02.2023).

АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНИХ НАУК

Матеріали
ІХ Всеукраїнської наукової конференції
(м. Умань, 23 березня 2023 р.)

Видається в авторській редакції

Підписано до друку . .2023 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Ум. друк. арк. 4,06

Тираж 100 прим. Замовлення № 475

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»
20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19, вул. Небесної Сотні 1/2

Свідоцтво суб'єкта видавничої

справи ДК № 2521 від

08.06.2006.

тел. (04744) 4-64-88, 3-51-33, (067) 104-64-88

vizavi-print.jimdo.com

e-mail: vizavi008@gmail.com

vizavi003@gmail.com